

Міністерство освіти та науки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Навальна М. І.

**НОВІ ЯВИЩА ТА ПРОЦЕСИ У ВЖИВАННІ
ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ
СФЕРИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

монографія

Переяслав-Хмельницький – 2014

УДК 821.161.2'367.625
ББК 81.2. Укр-2
Н15

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди» (Протокол № 3 від 12 грудня 2013 року).

Науковий редактор – ГОРОДЕНСЬКА К. Г., доктор філологічних
наук, професор, завідувач відділу граматики Інституту української
мови НАН України.

Рецензенти:

ВАЛЮХ З. О., доктор філологічних наук, професор (Київський
національний лінгвістичний університет);
СОКОЛОВА С. О., доктор філологічних наук, професор (Інститут
української мови Національної академії наук України);
СТЕПАНЕНКО М. І., доктор філологічних наук, професор
(Полтавський національний педагогічний університет імені
В. Г. Короленка).

Навальна М. І.

Н15 Нові явища та процеси у вживанні дієслів соціально-економічної
сфери в українській мові: [монографія] / Навальна М. І. – Переяслав-
Хмельницький : «Видавництво К С В», 2014. – 188 с.

ISBN 978-966-8906-54-1

Монографія є першою спробою комплексного лексико-
семантичного аналізу дієслів соціально-економічної сфери.
Визначено параметри та місце цих дієслів у лексичній системі
української мови, їхні зв'язки з дієсловами інших лексико-
семантичних груп, виділено тематичні групи, проаналізовано
інноваційні процеси у словотворі нових дієслівних одиниць, зміни
в семантичній структурі давніх лексем, термінологізацію та
детермінологізацію дієслів.

Для науковців, викладачів, журналістів, аспірантів та
студентів філологічних спеціальностей.

УДК 821.161.2'367.625
ББК 81.2. Укр-2

ISBN 978-966-8906-54-1

©Навальна М. І., 2014.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

**РОЗДІЛ І. СКЛАД ТА СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ
ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ** 8

1.1. Проблема лексико-семантичної диференціації дієслівної
лексики в сучасному мовознавстві 8
1.2. Історія формування дієслів української мови
на позначення соціальних та економічних понять 19
1.3. Структурні параметри дієслів соціально-економічної
сфери в сучасній українській мові 26
1.3.1. Непохідні дієслова 26
1.3.2. Словотвірна структура похідних дієслів 27
1.3.3. Словотвірний потенціал дієслів
соціально-економічної сфери 29
1.4. Лексико-семантична диференціація дієслів
соціально-економічної сфери 32
Висновки до I розділу 44

**РОЗДІЛ ІІ. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СЕМАНТИЧНОГО
РОЗВИТКУ ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ
СФЕРИ В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ** 47

2.1. Особливості семантичної структури дієслів
соціально-економічної сфери 47
2.1.1. Співвідношення однозначних
і багатозначних питомих українських дієслів 51
2.1.2. Розширення тематичних груп за рахунок
дієслів іншомовного походження,
лексико-семантична однозначність цих лексем 62
2.1.2.1. Дієслова загального вжитку 76
2.1.2.2. Специфіка вживання дієслів-термінів
на позначення понять соціально-економічної сфери 81
2.2. Основні шляхи та способи семантичного збагачення
тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери 87
2.2.1. Соціальна зумовленість змін у лексико-
семантичній структурі дієслів соціально-економічної сфери 89
2.2.2. Метафоризація як один із засобів
розширення лексико-семантичної структури дієслів 95

2.2.3. Семантична транспозиція дієслів інших тематичних груп	100
2.2.3.1. Дієслова конкретної фізичної дії	101
2.2.3.2. Дієслова звучання	102
2.2.3.3. Дієслова мовлення, мислення, розумової діяльності людини	103
2.2.4. Особливості семантики та словотвірної структури розмовних дієслів на позначення понять соціально-економічної сфери	106
2.2.5. Синонімія дієслів соціально-економічної сфери	113
2.2.6. Антонімія дієслів соціально-економічної сфери	118
Висновки до II розділу	124
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	126
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	146
ДОДАТКИ	148

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки позначений зацікавленням семантичними аспектами мови на всіх її рівнях. Особливо активізувалося вивчення семантики українського дієслова. Ця частина мови має специфічні лексико-семантичні сполучувальні та функціональні параметри, вирізняється з-поміж інших складністю змісту, різноманіттям граматичних категорій та форм.

Теоретичні засади семантичного структурування дієслова та лексико-семантичної класифікації дієслівної лексики викладено в працях Ю.Д. Апресяна [6; 7; 8; 9], О.С. Ахманової [13; 14], Ф.С. Бацевича [15; 16], Л.М. Васильєва [27; 28; 29; 30], Р.М. Гайсиної [40; 41; 42; 43; 44], Е.В. Кузнецової [96; 97; 98], С.І. Логвиненка [104], І.І. Мещанінова [109], Л.А. Новикова [118], О.М. Соколова [147], Ж.П. Соколовської [149], Н.Ю. Шведової [183] та ін.

Російські лінгвісти дійшли висновку, що класифікація дієслівної лексики на власне семантичних засадах дає змогу звернутися до окремих її ділянок з тими результатами, які допомагають установити основні ознаки лексики, зокрема системної її організації.

В українському мовознавстві семантику дієслова досліджено не так широко, як у російському. Тому дотепер не створено єдиної класифікації дієслівної лексики, не визначено принципів формування лексико-семантичних груп. Вагомим внеском у дослідження семантики українського дієслова стали спеціальні розвідки І.Р. Вихованця [37], А.П. Загнітка [65; 67], Н.Б. Іваницької [77], М.П. Кочергана [91; 92], Л.А. Лисиченко [103], Т.Є. Масицької [106], Р.П. Михайлик [111], І.І. Овчиннікової [121], В.М. Русанівського [140], О.А. Стишова [154], Т.П. Усатенко [167] та ін.

В українському мовознавстві проблему семантичного розмежування ґрунтовно проаналізував В.М. Русанівський. У праці «Структура лексичної і граматичної семантики» [139] він визначив поняття семантичного інваріанта і встановив взаємозв'язок зовнішньої та внутрішньої форм слова. Особливу увагу звернено на розвиток семантичної структури та на варіанти її одиниць.

У 90-х роках ХХ ст. українські мовознавці досить активно розвивали нові аспекти дієслова: функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів [77]; семантико-синтаксичну

валентність дієслів [106]; новітні аспекти лексичного розвитку українського дієслова [154].

Для кінця XX ст. характерна поява нових дієслів та лексико-семантичних варіантів у семантичній структурі вже наявних дієслів, що пов'язано з цілою низкою позамовних факторів: здобуттям Україною незалежності, науково-технічними досягненнями, розвитком засобів масової комунікації, зміною форм власності, загальним прискоренням темпів життя суспільства та ін. Тому цілком логічно постали питання про шляхи та причини появи цих дієслів та їхніх значень, моделі утворення, визначення типів трансформацій тощо. У 90-х роках XX ст. під впливом екстралінгвальних чинників особливого розвитку набули дієслова соціально-економічної сфери. Динамічні процеси у словотворі цих дієслів, у їхньому семантичному наповненні та функціонуванні досить повно відбиває мова засобів масової інформації кінця XX ст.

Актуальність теми монографії зумовлена насамперед тим, що дослідження системних відношень у лексиці розглядають як один із аспектів глобальної проблеми сучасної лінгвістичної науки – проблеми закономірностей системної будови мови загалом. У зв'язку з цим важлива роль належить вивченню дієслівних лексико-семантичних груп (ЛСГ), взаємодії їхніх складників, установленню відношень між окремими дієслівними лексико-семантичними групами в системі мови, оскільки саме із семантикою дієслова як провідної частини мови пов'язане дослідження інших лексико-граматичних категорій. Саме тому актуальним є комплексне дослідження семантичної і структурної організації дієслів на позначення соціальних та економічних понять, установлення їхнього кількісного обсягу та параметрів семантичної структури.

Пропоноване дослідження є першою спробою комплексного лексико-семантичного аналізу дієслів соціально-економічної сфери. Визначено параметри та місце цих дієслів у лексичній системі української літературної мови, їхні зв'язки з дієсловами інших ЛСГ, виділено тематичні групи, проаналізовано інноваційні процеси у словотворі нових дієслівних одиниць, зміни в семантичній структурі давніх лексем, термінологізацію та детермінологізацію дієслів.

Основним джерелом фактичного матеріалу послуговували тексти друкованих та електронних засобів масової інформації кінця XX ст., з яких дібрано дієслова соціально-економічної сфери. Географія

поширення видань, передач радіо та телебачення досить широка – від регіональних до всеукраїнських ЗМІ. Картотека налічує понад 2000 дієслів.

Матеріали дослідження можуть бути використані для написання підручників і навчальних посібників з морфології, лексикології та словотвору, укладання словників, для розроблення лекцій і спецкурсів із семантики, у проведенні спецсеминарів із сучасної української мови, а також у науково-пошуковій роботі. Результати дослідження можуть використати також українські журналісти.

Автор вдячний науковому редакторові доктору філологічних наук, професору Катерині Григорівні Городенській, рецензентам: доктору філологічних наук, професору Зої Орестівні Валюх, доктору філологічних наук, професору Світлані Олегівні Соколовій, доктору філологічних наук, професору Миколі Івановичу Степаненку за слушні зауваження та рекомендації.

РОЗДІЛ І. СКЛАД ТА СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДІЕСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

1.1. Проблема лексико-семантичної диференціації дієслівної лексики в сучасному мовознавстві

Питання лексико-семантичної диференціації дієслівної лексики в останні десятиріччя привертає увагу широкого кола дослідників. Вони пропонують опис окремих груп дієслів, намагаються узагальнити результати попередніх напрацювань – створюють лексико-семантичні класифікації дієслова.

Наукові праці лексикологів свідчать про різні підходи до визначення кількості лексико-семантичних груп дієслів. У досі відомих класифікаціях деякі групи хоч і мають однакову назву, але розрізняються за своїм обсягом. Це означає, що питання лексико-семантичної диференціації дієслівної лексики в сучасному мовознавстві залишається дискусійним. Системне вивчення цього питання російські лінгвісти розпочали в 60-х роках ХХ ст.

З-поміж термінів на позначення семантичних груп слів було обрано «лексико-семантична група». Досить глибоко проаналізував сутність ЛСГ Ф.П. Філін [172]. Низку праць присвячено характеристиці окремих ЛСГ дієслів [141; 175; 71; 72; 31]. Проте більшість із них мала оглядовий характер.

В описах ЛСГ дієслів російської мови можна виділити два етапи, які відрізняються один від одного передусім своїми суттєвими завданнями. Спочатку актуальнішими були завдання методичного характеру. Особливо важко було визначити склад груп та їх межі. Ці аспекти розглядали Є.Л. Голуб'єва [51], Е.В. Кузнецова [96; 97; 98], З.В. Нічман [116] та ін. Вони використовували різні критерії, зокрема дані наук, що вивчають той чи той вид діяльності та процеси. Наприклад, спиралися на основи психології, визначаючи ЛСГ дієслів мислення, мовлення. Зважали на матеріали тлумачних словників, без яких дослідити семантичні групи практично було неможливо. На цьому наголошували у своїх працях М.М. Копиленко [87], Е.В. Кузнецова [97], Н.Н. Вечер [32].

Дослідники використовували також прості експериментальні процедури, зокрема замінювали одне дієслово більш загальним дієсловом групи (ідентифікатором), вдавалися до лексико-

семантичних трансформацій, вживаючи замість дієслів описові звороти. У деяких працях критерієм лексико-семантичної класифікації дієслів було обрано синтаксичні категорії, наприклад моделі речень, які відображали певний тип ситуацій.

Для визначення складу груп використовували внутрішні критерії, серед яких визначальним був попередній аналіз матеріалів, відібраних на основі інтуїції. Це були показники морфологічного характеру, які виділяв З.У. Блягоз [22].

Використання двох типів досліджень З.В. Нічман інтерпретує як два способи виділення ЛСГ дієслів, один з яких ґрунтується на немовних (предметно-логічних) зв'язках слів, інший – на мовних (структурних) [116]. Ці критерії використовують здебільшого комплексно.

Після перших спроб опису ЛСГ виникла проблема глобальної класифікації всіх дієслів. Повну їх класифікацію з опорою на семантичні ознаки зробив Ю.Д. Апресян [9].

Практично дослідники йшли таким шляхом: від опису окремих семантичних груп до їх узагальнення, щоб на цій основі побудувати загальну теорію дієслівних ЛСГ. Під час вивчення семантичних груп у дослідників виникали труднощі у визначенні чітких меж між ними. Іноді лінгвісти вдавалися до штучних прийомів. Тоді траплялося, що ті самі дієслова зараховували і описували в межах різних ЛСГ. Такі розбіжності природні, у них виявляється фундаментальна властивість лексичної системи, бо зв'язки її багатьох елементів досить різноманітні. Вони не вкладаються в рамки тільки одного класу. Для ефективного показу ЛСГ потрібен опис не тільки їхньої внутрішньої структури, а й «зовнішніх» зв'язків груп.

Новий етап у вивченні ЛСГ виділяють тоді, коли об'єктом дослідження стають не окремі групи дієслів, а семантичні поля. В.П. Абрамов зараховує до семантичного поля дієслів передачі 13 підкласів [1], Т.А. Потапенко поєднує в семантичному полі дієслова дії на об'єкт і характеризує їх [131].

На перший план в деяких дослідженнях виходить проблема взаємодії та перетину ЛСГ дієслів [1; 96; 120; 93].

У 80-ті роки триває вивчення дієслів в окремих аспектах, але нагально постає проблема типології ЛСГ. Стало зрозуміло, що без глобальної семантичної класифікації дієслів важко створити

переконливу і більш-менш завершену теорію лексико-семантичних груп.

Різні автори дієслівних класифікацій намагалися спертися в дослідженнях на такі системні характеристики дієслів, що мають переваги експліцитності, які можна було б спостерігати. Особливо зручні в цьому плані синтагматичні ознаки дієслів. Ці ознаки використовували у своїх класифікаціях Ю.Д. Апресян та Ю.В. Фоменко [9; 174]. Але результатом цих досліджень виявилися «формальні» класи дієслів, які не завжди можна інтерпретувати як ЛСГ.

В основу повної класифікації була спроба покласти інший вид системних характеристик дієслів – їхні парадигматичні зв'язки. На ньому ґрунтується практика складання одномовних словників. Для семантичної класифікації дієслів важливе значення має ідентифікатор, що становить основу їхнього групування. За схожістю ідентифікаторів дієслова об'єднуються в групи. Цим принципом скористалися автори семантичної класифікації дієслів російської мови, яку було здійснено на кафедрі сучасної російської мови Уральського університету [122]. У ній виділено 140 груп дієслів. Пізніше лінгвісти узагальнили результати багаторічних досліджень: спробували вибудувати загальну теорію дієслівних ЛСГ [100], яка стала однією з найґрунтовніших теорій. Колектив кафедри під керівництвом Е.В. Кузнецової запропонував трьохаспектну системно-мовну характеристику дієслівних груп: парадигматику, синтагматику та варіантність у межах ЛСГ. Крім цього, вони зробили висновок, що сукупність усіх дієслівних груп являє собою польову структуру, а ЛСГ не мають чітких кордонів, але водночас вони свідчать про системну організацію лексики, і їхня структура має певні закономірності.

Проаналізовано 1200 нових дієслів із семантичних полів «Буття», «Діяльність», «Свідомість», «Відношення», «Рух» [100, с. 76–80]. Найбільше виявлено неологізмів у полях «Буття» і «Діяльність» (понад 300 дієслів у кожному). У полі «Буття» виділено ЛСГ поведінки, що ґрунтується на семі «поводитися так, як особа, в назві якої присутні соціальні характеристики» [100, с. 76]. Дієслова соціальної сфери наявні й у полі «Діяльність» з диференційною семою «вид діяльності» [100, с. 77], але дослідники не виділяють їх як окрему підгрупу. У жодному із семантичних

полів не виокремлено дієслів на позначення економічних понять.

Важливість цієї праці полягає ще й у тому, що дослідники окреслили основні аспекти виділених ЛСГ дієслів для подальшого їх вивчення. Вони звернули увагу на широку і цілеспрямовану роботу щодо створення семантичного синтаксису, де важливу роль відіграватиме співвіднесеність класів дієслів з класами речень, що виражають аналогічну типову семантику. Дослідники наголошували на взаємодії в межах окремих ЛСГ або більш широких семантичних об'єднань лексичної, лексико-граматичної і граматичної семантики. Під час вивчення ЛСГ відкриваються нові можливості перед лінгвістами, що працюють у галузі дієслівного словотвору та морфеміки. Функціонування дієслів окремих груп у тексті дає змогу конкретизувати загальні положення про взаємодію ЛСГ як на рівні вторинних системних значень, так і на рівні семантичних модифікацій мовного характеру. Ця проблема тісно пов'язана з розвитком лінгвістики тексту [100, с. 159].

Дослідження Н.Ю. Шведової показали, що класифікація дієслівної лексики на семантичній основі дає змогу підійти до деяких її ділянок з такою оцінкою, яка стає визначальною під час встановлення багатьох її важливих рис, зокрема й до встановлення ознак її системної організації [183].

Семантична класифікація дієслів цікавила не тільки лексикологів, але й дослідників інших теоретичних та практичних лінгвістичних дисциплін. Наприклад, на класи ділили дієслова морфологи Т.А. Кильдибекова [82], М.А. Шелякін [185], дослідники словотвору В.В. Прокопов [132], Б.Н. Головін [50] та дослідник методичного спрямування І.В. Єршова [63]. Найбільше таких класифікацій запропонували синтаксисти, серед яких Н.Н. Арват [10], Т.В. Булигіна [2], В.Г. Гак [46; 48], Г.А. Золотова [70], Б.Ю. Норман [119], У. Чейф [180], які зіставили класи дієслів із класами предикатів, а ті – з тими ситуаціями, що відображені в семантичних моделях речень.

Мінімальними класами слів є синонімічні ряди. Таких рядів у межах широких класів може бути дуже багато. Але класифікація не повинна завершуватися ними. Для пізнання лексичної системності важливі дослідження таких груп, які побудовані за ієрархічним принципом, в яких є елементи базового характеру й елементи, що підлягають їм за принципом уточнення і

конкретизації, адже лексична система вибудована за законами поля, в її основі лежить основний словниковий фонд, який визначає структуру словникового складу в цілому. Він становить ядро лексичної системи і визначає особливості периферійних відділень цієї системи.

Л.М. Васильєв, який класифікував дієслова психічної діяльності, врахував три принципи систематизації дієслівної лексики: денотативний, парадигматичний та синтагматичний [28]. Він указав також на важливості методу компонентного аналізу, на значенні інтуїції дослідника під час семантичної класифікації слів. На цьому наголошувала й Е.В. Кузнєцова: «У більшості випадків вирішальним у визначенні складу тієї чи іншої дієслівної семантичної групи є змістовий критерій. В одну групу зараховуються дієслова за наявністю в їхньому змісті категорій лексичної ознаки, яку дослідник інтуїтивно сприймає як суттєву» [97, с. 8].

Російські лінгвісти багато зробили для семантичної класифікації дієслів і різнобічно описали виділені групи. Впадає в око те, що обсяг деяких однаково названих груп досить часто є різним, а коло дієслів, зарахованих до цих груп, неоднаковим. На підставі цього можна зробити висновок, що семантичні групи не існують як об'єктивно дані. Потрібно мати на увазі, що лексична система мови – складна єдність багатьох і різних за характером класів, груп, рядів слів. У такій єдності немає і не може бути чітких меж, усе складається з явищ, які схильні до взаємопереходів і взаємодії. Саме цим зумовлена можливість різного визначення обсягу семантичних груп, тут можуть діяти фактори об'єктивного характеру.

Важко говорити про єдину і визнану в мовознавстві теорію груп, якщо висловлюються сумніви щодо створення такої системи взагалі. Ф.П. Філін зазначає, що словниковий склад мови – складна сітка лексико-семантичних відношень, тому вивчити її у всьому обсязі не вдасться [173]. Подібну думку висловлював Л.М. Васильєв: «Загальноприйнятої класифікації дієслівної лексики, як відомо, немає, та й навряд, чи вона взагалі можлива, бо будь-яку класифікацію зумовлюють якісь принципи й аспекти, а їх визначають цілі й завдання дослідження» [28, с. 39]. Н.Ю. Шведова застерігає, що розкласифікувати дієслова на групи важко, але це завдання можна виконати [183].

В українському мовознавстві проблему лексико-семантичної диференціації дієслівної лексики розроблено значно менше. Незважаючи на це, досягнуто певних результатів. Лінгвістів продовжує цікавити ця проблема, й інтерес до неї не тільки не втрачається, а навпаки, зростає.

В українській лінгвістиці семантичну класифікацію дієслів за їхніми формальними ознаками виконав В.М. Русанівський [138], що дало йому змогу встановити зв'язки між граматичними і семантичними особливостями дієслів. Автор виділив 22 диференційні ознаки, що охоплюють фразову та лексичну синтагматику дієслова. Дослідник розподіляє 4000 дієслів на 81 семантичну групу.

У поділі дієслів на групи В.М. Русанівський використав термін «функціонально-семантичні групи» [158, с. 325]. Семантичні групи дієслів він виділив за формальними ознаками, властивими морфемній структурі дієслівних лексем у їхньому парадигматичному зв'язку, здатності дієслів поєднуватися всередині фрази з іншими частинами мови в певній формі. В.М. Русанівський виокремив такі три основні ознаки: «1) сполучуваність дієслів в особових формах з дієсловами у формі інфінітива; 2) сполучуваність дієслів з іменниками у формі називного, родового, давального, знахідного та орудного відмінків без прийменника, а також з іменниками у формі родового відмінка з прийменниками **з, в (у), від, до**, у формі знахідного відмінка з прийменниками **про, за, в(у)**, у формі орудного відмінка з прийменниками **з, за, перед, над**; 3) можливість утворення від даної дієслівної лексеми пасивного дієприкметника» [158, с. 326]. Якщо дієслово може виступати в ролі синоніма до інших дієслів семантичної групи, то це засвідчує його входження до цієї семантичної групи [158, с. 330].

На жаль, виділені за набором диференційних ознак семантичні групи не охопили всієї дієслівної лексики. Наприклад, у складі цих груп немає дієслів, для яких зв'язки з іменником або інфінітивом є необов'язковими.

В.М. Русанівський зазначав: «Широта граматичного діапазону дієслова дає змогу виділити велику кількість диференційних ознак, що можуть бути покладені в основу його семантичного аналізу» [158, с. 325]. Якщо кількість диференційних ознак може бути різною, то різною може бути й кількість дієслівних груп.

Дієслова соціально-економічної сфери стосуються груп, які визначають вплив, ставлення, стосунки до об'єкта. В.М. Русанівський робить висновок, що «переважна більшість виділених груп об'єднана спільним функціонально-семантичним значенням, тобто дієслова, що належать до них, мають єдине призначення і передають якусь загальну ознаку, що відрізняє один вид дії від другого: дію-переміщення від дії-місцеперебування, дію, скеровану на об'єднання об'єктів, від дії-процесу і т.д.» [158, с. 330]. Якщо група охоплює широкий лексичний матеріал, то зміст кожної окремої групи є більш виразним.

Лексеми на позначення соціальних і частково економічних понять в українському мовознавстві вивчав А.А. Бурячок [26].

Дослідник оперує терміном «спільний лексичний фонд» (СЛФ). За обсягом охоплення лексичного матеріалу виділяв лексичний фонд максимального складу й лексичний фонд мінімального складу. «Перший тип фонду, – зауважує А.А. Бурячок, – це широке поняття, що охоплює всі найважливіші сторони соціально-політичного, трудового, виробничо-технічного, наукового та духовного життя й побуту суспільства. По суті, до нього можна включати слова з будь-якої сфери людської діяльності, позначень навколишнього світу, власних і загальних назв, назв із галузі топоніміки, ономастики, ентоніміки тощо. До СЛФ мінімального складу відносять переважну більшу чи меншу за обсягом термінологію певної галузі науки (напр., біології, фізики, хімії, математики, астрономії та ін.), але найчастіше включають групу соціально-політичної лексики» [26, с. 6]. У визначенні критеріїв віднесення слів до СЛФ дослідники спираються на лінгвістичний принцип, заперечуючи логічний та етимологічний. Логічні критерії в кожній мові виражаються по-своєму, тому цей принцип не враховують, а етимологічний – не приймають через те, що довелося б зараховувати до СЛФ багато лексичних запозичень. Тому виділяють «такі два основних критерії: 1) наявність спільної вихідної основи морфологічної структури слова; 2) ідентичне або близьке значення цього слова в більшості літературних мов..., зіставляваних у синхронному плані» [26, с. 6]. Але визначені критерії потребують певного уточнення й деталізації, глибшого теоретичного осмислення, тому доцільно конкретніше проаналізувати суперечності між цими принципами.

А.А. Бурячок зазначає, що «при віднесенні слова до СЛФ вирішальну роль повинні відіграти ступінь функціональності мови, в якій воно вживається, і належність його до різноструктурних груп мов. Водночас це свідчить про те, що питання визначення критеріїв зарахування слів до СЛФ потребує й надалі пильної уваги дослідників» [26, с. 8].

Далі він наголошує на нечіткості визначення меж соціально-політичної лексики (СПЛ) у зв'язку з тим, що цей шар тісно пов'язаний з термінологією багатьох наук. Але йдеться не про всі науки, а тільки про ті, що стосуються «деяких аспектів життя і діяльності соціально та політично організованого суспільства, а саме: політична, філософсько-ідеологічна й почасти політично-економічна, юридична, військово-воєнна, загальноісторична та ін.» [26, с. 13]. Дослідники не дійшли згоди у вживанні термінів: «суспільно-політична лексика» та «суспільно-політична термінологія». «Але в мовознавчій літературі, – зауважує А.А. Бурячок, – вживається й термін суспільно-політична лексика, причому одні дослідники вживають його як абсолютний синонім до терміна суспільно-політична термінологія, інші вважають, що суспільно-політична термінологія становить лише частину суспільно-політичної лексики як поняття значно ширшого. Друга точка зору є переконливішою, бо вона враховує ті істотні відмінності, що існують між термінами й загальноживаними словами» [26, с. 13].

Чимало уваги А.А. Бурячок приділив поняттю «термін». Він проаналізував його функції, сфери вживання, виділив суттєві ознаки і дав визначення: «...терміном можна назвати слово (словосполучку), зміст якого (якої) розкривається вербальною дефініцією, що є мовним вираженням поняття з певної галузі знання – науки, техніки, соціально-політичного життя, мистецтва й т. ін.» [26, с. 14–15].

А.А. Бурячок доводить, що провести чітку межу між термінованими словами лексико-семантичної групи й детермінованими важко. Не випадково більшість дослідників у позначенні цієї групи слів віддає перевагу термінові «суспільно-політична лексика». Тому вимога до термінів – обмеженість їхнього вживання, незрозумілість для широкого кола мовців – не має істотного значення, коли йдеться про терміни із сфери соціально-політичного життя [26, с. 16].

А.А. Бурячок розглядає принципово важливі питання, пов'язані з проблемою співвідношення слова й поняття: чи здатні терміни розвивати нові значення; у якому співвідношенні перебуває термінологія, у тому числі й соціально-політична, із загальноновживаною лексикою; подає інтерпретації терміна іншими лінгвістами [26, с. 18–21].

З-поміж двох термінів «соціально-політична лексика» та «суспільно-політична лексика» А.А. Бурячок віддає перевагу першому, оскільки семантична структура слова «соціальний» точніше окреслює зміст означуваного поняття. Він подає таке його визначення: «під соціально-політичною лексикою розуміємо ту частину словника, яку складають назви понять із сфери соціально-політичної та світоглядно-філософської й почасти державно-адміністративної, юридичної, військово-воєнної, загальноісторичної, які семантично тісно пов'язані з політико-ідеологічним життям і діяльністю суспільства» [26, с. 22].

Дослідник зазначає, що численні результати з історії слів соціально-політичної лексики свідчать: зміна поняття неминуче позначається на словотворчих властивостях слова та на його здатності вступати в нові словосполучення. Соціально-політична лексика значно відрізняється від інших терміносистем, але це не означає, що вона зливається з загальноновживаною лексикою, більше того, не так легко іноді провести чітку межу між тими словами, які належать до загальноновживаної лексики, і тими, які прийнято відносити до лексики спеціальної. «Особлива складність, – наголошує А.А. Бурячок, – відчувається при розмежуванні звичайних слів і термінів у галузі соціально-політичного життя, між якими взаємодія має інтенсивний і всеосяжний характер: з одного боку – багато таких термінів органічно входить до загальнолітературної лексики у зв'язку з широким використанням їх народними масами в політичному та громадському житті країни..., а з другого – чимало загальноновживаних слів функціонує з двома значеннями: нетермінологічним і термінологічним...» [26, с. 20–21].

Щодо слів на означення соціально-економічних понять, то А.А. Бурячок пропонує зважити на те, що «...соціально-економічна сфера охоплює надто широке коло понять, які стосуються економіки суспільства. Із назв понять цієї галузі до СПЛ можна

віднести тільки ті, що семантично найтісніше пов'язані з політичним життям суспільства, тобто політико-економічні. За цією ознакою до СПЛ можна віднести й частину назв із сфери юриспруденції, історії, військово-воєнної справи тощо» [26, с. 22].

Соціально-політичну лексику А.А. Бурячок поділяє за функціональними та семантико-поняттєвими ознаками [26, с. 24]. З функціонального погляду в складі СПЛ розрізняємо власне соціально-політичні лексеми, соціально-політичне значення яких сформувався одночасно з їхнім виникненням, і контекстуальні соціально-політичні лексеми, соціально-політичне значення яких реалізується в певних контекстах, фразеологічних сполуках [26, с. 24].

Контекстуальну соціально-політичну лексику він поділяє на три тематичних групи: слова, що походять із загальноновживаної лексики на позначення конкретних предметів і ознак; слова, що походять із книжно-абстрактної лексики (від назв предметних процесів та від назв абстрагованих ознак); назви термінологічного походження (з військово-воєнної, виробничо-професійної, конфесійної лексики та з деяких інших галузей термінології) [26, с. 25–26]. Контекстуальну лексику дослідник аналізує залежно від вихідної семантики переосмислених слів. Виділені групи формують переважно іменники, рідше – прикметники, дієслів у контекстуальних групах немає.

СПЛ А.А. Бурячок поділяє за семантико-поняттєвим принципом на вісім тематичних груп:

- I. Лексика, пов'язана із діяльністю КППС і міжнародним комуністичним та робітничим рухом.
- II. Лексика, пов'язана із суспільно-державним ладом та історією СРСР і країн соціалістичної співдружності.
- III. Лексика, пов'язана з суспільно-державним ладом та історією феодальних і капіталістичних країн і держав.
- IV. Лексика міжнародних відносин.
- V. Загальна політико-економічна термінологія.
- VI. Політико-філософська термінологія.
- VII. Політико-юридична термінологія.
- VIII. Загальна військово-воєнна лексика» [26, с. 26].

У складі цих тематичних груп виділено тематичні підгрупи, у складі яких є ще свої лексико-семантичні групи.

Класифікації А.А. Бурячка охоплюють практично всі лексеми СПЛ будь-якої частиномовної належності. У лексико-семантичних групах трапляються дієслова: слова пов'язані з міжнародним комуністичним і робітничим рухом, з революційною боротьбою трудящих (*протестувати*) [26, с. 27]; слова на позначення діяльності адміністративних органів та управління (*керувати*) [26, с. 27]; назв осіб, що стоять на чолі держави з певною формою правління, їх діяльності (*панувати*) [26, с. 28] тощо.

У підгрупах загальної політико-економічної термінології дієслів на позначення економічних понять взагалі не виділено.

А.А. Бурячок досліджував СПЛ за словниками української та російської мов. Лексику виділено за різними ознаками, але вона не класифікована за частинами мови [25].

Лексеми соціально-економічної сфери представлені у словниках. Напр., «Російсько-український словник соціально-економічної термінології» С.А. Воробйової та Т.К. Молодід пропонує біля 28 тис. слів і сполук. До його складу увійшли терміни з різних галузей суспільного життя, але переважну більшість поданої СПЛ становлять терміносполуки вузькоспеціального характеру, а не загальновживані дієслова соціально-економічної сфери [205].

СПЛ своїм обсягом перевершує всі інші категорії лексики. Із загальномовних словників її найповніше представлено й витлумачено в 11-томному «Словнику української мови» [209], де зафіксовано близько 6700 таких слів, значну частину яких становлять дієслова.

Т.І. Панько розглядала лексеми на позначення економічних понять, але вона спеціально не класифікувала дієслів [124].

А.Г. Білова виділила три розряди слів: соціальну, суспільно-політичну та соціально-економічну лексику, зазначаючи, що «соціально-економічна група слів, тісно переплітаючись з розрядами суспільно-політичної і соціальної лексики, є проміжним, досить великим і цілком самостійним пластом лексики» [21, с. 16]. Дослідниця наголошує, що в поняття «соціально-економічна лексика» входить насамперед спеціальна соціально-економічна термінологія, що є найменуваннями економічних понять, які «адаптувалися в суспільній свідомості під впливом соціальних факторів і стали загальнозрозумілими і загальнодоступними для кожного члена даного соціуму» [21, с. 18].

На сучасному етапі об'єктивну і повну картину розвитку ЛСГ дієслів скласти важко у зв'язку з тим, що джерела не фіксують дієслівних інновацій, а також немає достатньої кількості праць, в яких було б простежено розвиток хоч би основних ЛСГ дієслів. Це свідчить про необхідність досліджень лексико-семантичної диференціації дієслів.

Отже, семантична диференціація дієслівної лексики досі залишається складною й остаточно не розв'язаною проблемою, тому що в сучасному мовознавстві немає викінченої і загальноприйнятої семантичної класифікації дієслів. У жодній із наявних класифікацій дієслова, що позначають поняття соціальної та економічної сфери, не виділяли в окрему лексико-семантичну групу.

1.2. Історія формування дієслів української мови на позначення соціальних та економічних понять

Історія формування дієслів на позначення соціальних та економічних понять бере початок із праслов'янського періоду. У наступних періодах коло цих дієслів постійно розширювалося. Основні етапи процесу формування дієслів української мови на позначення соціальних та економічних понять викладений у колективній праці «Історія української мови. Лексика і фразеологія» [78].

У праслов'янській лексиці та в лексиці періоду Київської Русі дослідники не виділяють тематичної групи із цим значенням. Але серед слів, що позначали процеси людської діяльності, виділено дієслова, які пов'язані з життям і стосунками людей у суспільстві. У згаданій праці зазначено: «Зрідка в давньоруських лексемах сема «робити, здійснювати» передається дієсловом *правити* < прасл. *praviti*...» [78, с. 100]. В оригінальних пам'ятках цього періоду засвідчені в близьких значеннях іменник *трудъ* < *trudъ* і «похідне від нього дієслово *трудити сѧ* (тружати *сѧ*) *truditi sę* (**trudjati sę*), його деривати означали «працювати, трудитися», «знесилюватися (стомлюватися) від праці, дії» [78, с. 100], а дієслово *роботати* виражало значення «бути в неволі, служити».

Процес праці, особливо підневільний, на користь феодала передавало дієслово *страдати*... Такий розвиток семантики

праслав'янського *stradati*, первісне значення якого «страдати, страждати» характерний тільки для періоду Київської Русі [78, с. 100].

Працюючи в суспільстві, люди витрачали сили, відновлювали їх тощо. Дієслова *томити(ся)*, *изнемагати(ся)*, *пристати* вказували на «витрачання сил» [78, с. 100], а *почивати*, *почити* відображали процес набирання сили, енергії [78, с. 101].

У XIV-XV ст. в «Історії української мови. Лексика і фразеологія» також не виділяють тематичної групи слів на позначення понять економічної сфери, але виділяють лексеми, що передають поняття, пов'язані з торгівлею та назвами грошових одиниць [78, с. 234–238].

Основу засобів вираження понять, пов'язаних з торгівлею, становили в XIV-XV ст. утворення, що сформувалися ще в добу Київської Русі. Центральним словом на позначення торгівлі як процесу виступає в цей період дієслово *торгувати* в різному графічному оформленні, що відбиває як традиційне його написання, так і риси живого народного мовлення на ранніх етапах становлення української мови [78, с. 234].

Продуктивними у словотвірному плані були похідні від спільнослов'янської основи *мѣн*, що називали дії на позначення різних обмінних операцій. Серед них дієслова *мѣнити*, *замѣнити*, *заменити*, *променити*, *промінити*, *дати измѣноу*, *дати отмѣну* та ін. [78, с. 234].

У діловій писемності XIV-XV ст. з'являються однослівні і описові утворення, що вказують на порушення обов'язків, узятих сторонами під час купівлі-продажу: *купити*, *рушити*, *рушати мену*, *выстоупити ис мены* [78, с. 236].

Дієслова і стійкі словосполучення на зразок *завѣску поставити* (*заплатити*), *заставити*, *заложити*, *заставу визволити* означають гарантії від можливого порушення попередніх торгових угод між сторонами, різні закладні операції, гарантії цих операцій [78, с. 236].

Спостерігаємо і подальший розвиток системи засобів вираження відносин, пов'язаних із грошовими (борговими) зобов'язаннями, кредитуванням та його умовами, орендуванням, грошовими розрахунками тощо. З-поміж численних лексем можна виділити дієслова: *позычити*, *позычати*, *личити* (*рахувати*), *раховати*, *дати личбу* (дати фінансовий звіт), *наложити* (витратити), *мѣнити*

(становити, дорівнювати), *отмѣнити* (відшкодувати, компенсувати) та ін. [78, с. 237].

Цілком очевидно, що процес подальшого становлення дієслівної лексики на позначення понять, пов'язаних із торгівлею, здійснювався переважно на основі тих елементів, які було успадковано від мови періоду Київської Русі. Поряд із семантично спеціалізованими лексичними одиницями, що функціонували вже в згаданий період (*торговати*, *купити*, *продати*, *платити* та ін.) засвідчуються похідні від них лексеми на означення понять, пов'язаних із торгівлею [78, с. 238].

У процесі торгово-економічних відносин у староукраїнській лексиці з'явилися в XIV-XV ст. нові запозичення з романських і германських мов через посередництво старопольської і старочеської, напр.: *Армарковати*, *высумовати* та ін. [78, с. 238].

Тематична група «Адміністративна і суспільно-політична лексика» в актовій мові XIV-XV ст. посіла значне місце. Строкати (певною мірою) щодо складу і походження, часто ізольовані у функціонуванні (територіально марковані) усі її підгрупи зберігають однорідність у визначальних лексико-семантичних розрядах, зумовлену сталістю писемної традиції Київської Русі та спільними тенденціями внутрішнього розвитку мови староукраїнської, хоча з другої половини XIV ст. і протягом XV ст. українські землі входили до складу різних державних об'єднань [78, с. 248].

За матеріалами пам'яток до власне суспільно-політичної лексики відносять дві функціональних групи слів: назви представників різних соціальних верств феодального суспільства та назви урядових осіб, їх титулів та понять, пов'язаних із державним управлінням і самоврядуванням [78, с. 248].

Дієслова на позначення соціальних понять вживалися у складі словосполучень, напр.: *воли сѣдети* – «бути звільненим від повинностей і податків».

Від іменника *пан* утворилися інші деривати, що мають співзвучні паралелі у слов'янських мовах, як-от: *пановати* – «бути володарем країни, мати владу» [78, с. 250].

На позначення дорадчих органів та їхньої діяльності вживалися різні лексеми, серед них були неологізми середини XIV- другої половини XV ст., зокрема, *радити* – «бути членом дорадчого органу ради» [78, с. 254].

У дипломатичній сфері вживалися дієслова: *поддавати сѧ*, *поддати сѧ* – «визнавати (визнати) васальну залежність (від кого), підкорятися» [78, с. 254], *порозоумѣти* – «вивідати, розвідати», *высылати* – «відряджати». Спільнокореневі слова *служивати*, *служити* означали виконання васальних повинностей, переважно несення військової служби.

З поневоленням інших народів пов'язане використання синонімів *покорити* – «підкорити», *поневолити*.

Засвідчені дієслова *договорити*, *доконати*, *доконѣчати сѧ*, *оутвердити сѧ*, що виражають поняття «укласти договір, домовитися» [78, с. 255].

Соціально-економічну лексику XIV-XV ст. поділяють на дві функціональні підгрупи: 1) лексику, пов'язану з різними формами набуття майна та різними видами власності; 2) лексику, що називає податки та поняття, що стосуються відбування повинностей [78, с. 255].

Помітне подовження рядів спільнокореневих слів на означення спеціальних дій, що є свідченням розвитку словника мови. У деяких дієсловах теж спостерігаємо цю тенденцію, що пов'язана: з наданням земель, володінь (*давати*, *надавати*, *отдати* – «передати (кому), подарувати», *придавати*, *придати* – «надавати (надати), жалувати та з поділом маєтку, земельних угідь» (*дѣлити*, *дѣлити сѧ*, *подѣлити*, *поделити сѧ*, *роздѣліти*, *оудѣлити*) [78, с. 256].

Найчастіше грошова данина позначалася словами з коренем *платѣ*: *платити* – «сплачувати (данину, грошові зобов'язання)», «платити (за виконану роботу)», *поплатити*, *заплатити* – «віддати гроші за куплене майно, землю, річ» [78, с. 259].

Більшість назв повинностей виступає у складі усталених словосполучень, до складу яких входять дієслова: *повинность отдавати* – «виконувати селянські феодалні повинності», *толоку ходити*, *водити подводу*, *службу служити* тощо [78, с. 259–260].

Недиференційоване поняття «сплачувати данину натурою або грошми», крім дієслова *платити*, передавали за допомогою дієслова *давати* [78, с. 260]. До цього дієслова додавали ще й такі, як *дати*, *отдати*, *оддавати*, *придати*.

Була ще група слів, пов'язаних з обліково-розрахунковими операціями. Ці та терміновані дієслова суспільно-політичної сфери

вживалися дуже обмежено, зокрема в жанрах актової мови урядових установ і відповідною соціальною сферою.

У XVI-XVIII ст. функціонує торговельна лексика, яка була засвідчена в попередні періоди, а також з'явилася зовсім нова.

У сфері торгово-економічних відносин центральним словом на позначення торгівлі як процесу продовжує виступати дієслово *торговати* і тісно пов'язані з ним семантично лексеми *продавати* і *купувати*, засвідчені в різному графічному оформленні в попередні періоди. Похідні від них утворення продовжують становити основу лексики, пов'язаної з торгово-економічними відносинами. Так, у системі загальних назв понять, пов'язаних із торгівлею, поряд з традиційним *торговати* зафіксоване *приторговати* – «мати додатковий прибуток від торгівлі» [78, с. 462]. До цього ряду можна додати дієслова *сторговати*, *спродати*, *випродати* [78, с. 100], *купчити* – «займатися торгівлею» [78, с. 462].

Серед новозасвідчених дієслів варто відзначити такі, як *шинкувати* – «продавати хмільні напої, торгувати взагалі», *вышинкувати* – «шинкуючи, випродати», *ярмаркувати* [78, с. 462].

З'являються нові назви на позначення прямого товарообміну: *фримачити* – «мінати, вимінювати, обмінювати», *фримарчитися* «обмінюватися».

У вираженнях вартості товарів, ринкової кон'юктури вживають дієслово *дорожчати* [78, с. 463], у вираженнях торгово-кредитних відносин – *задолжатися* – «заборгувати», *заплатити*, *напозичити* – «набрати в борг», *визичити* – «позичити», *шацувати*, *ошацевати* – «оцінювати» [78, с. 463–464]. До дієслова *раховати*, що засвідчене з XIV ст., додали деякі похідні утворення, напр., *дораховатися* [78, с. 466].

У цілому протягом XVI-XVII ст. в українській писемності спостерігався процес стабілізації засобів вираження понять, пов'язаних з торговельно-економічними відносинами, вироблення фінансово-економічної термінології на основі автохтонних лексико-словотворчих ресурсів і засвоєння іншомовної термінології [78, с. 465].

Бурхливі суспільні події XVI-XVIII ст. збагатили соціальний словник. Дослідники виокремлюють тематичні групи «Суспільно-політична лексика» [78, с. 477] та «Соціально-економічна лексика» [78, с. 485].

Документи цього періоду засвідчують такі назви дій, як *бунтовати, бунтоватися, покозачѣли, покозачились* [78, с. 479].

У зв'язку з виборами гетьмана та урядників використовували дієслова *обирати, вибрати, поставить, скинуть* [78, с. 482].

Дієслово *постановити* вживається із значенням «прийняти рішення, ухвалити», *опублїковати* – із значенням «обнародувати важливі укази». Останнє означало також публічний осуд когось [78, с. 482].

Від іменника *адміністрація* із загальним значенням «завідування чужим добром» виникає дієслово *адмініструвати* «завідувати, господарювати» [78, с. 378].

Із другої половини XVII ст. набуває поширення наймана праця, тому починають вживатися спільнокореневі дієслова *наймати, найматися* [78, с. 488].

Соціально-економічна лексика XVIII ст. складається на основі успадкованого фонду XVII ст. та асимільованих іншомовних дієслів, що тісно пов'язувалися з обліково-розрахунковими операціями й деякими іншими поняттями у сфері купівлі-продажу. Як доказ цього, поширення професійних дієслів *вибраковувати, забраковувати, зраховувати, зревѣдовувати, ошачувати, поклейнитъ, розквѣтатись* та відіменних дієслів *клеювати, ярмаркувати* [78, с. 490].

Активного розвитку набули дієслова, ускладнені суфіксами *-ова/-ува-* або постфіксом *-ся*: *переважувати, поскупувати, пропитувати, уплачувати, видаватися, договоритись, постаратись, призначатись, примѣритись, продаватися, прокрастись, розплатитись, сплатитись*.

У XIX ст. соціально-економічна термінологія розвивається далі і відбувається її становлення як системи, інтенсивне формування якої припадає на другу половину цього століття.

На початку XIX ст. сучасна суспільно-політична лексика, що висвітлює події пролетарського періоду визвольної боротьби, широко функціонує в художньо-белетристичному, публіцистичному, почасти в офіційно-діловому стилях української літературної мови [78, с. 536]. Відповідні лексеми зафіксовані в лексикографічних працях, зокрема в «Словарику» В. Доманицького [206]. Укладач пропонує чимало дієслів, значення яких пов'язане з новими для політичного життя Росії явищами і подіями, передусім у галузі державного управління, форм суспільного ладу і т.д. Серед

них *легалізувати, агітувати, бастувати, бойкотувати* тощо.

Українська літературна мова нового часу успадкувала слова-терміни суспільного значення: *апелювати, арештувати, апробувати* – «підтвердити» або ж сполуки, до складу яких входить дієслово: *брати опит* – «допитувати» [78, с. 538].

Відбувається поступове становлення офіційно-ділової лексики. У лексикографічних працях зафіксовані дієслова *засвідчувати, протоколювати, візувати, секретарювати* [78, с. 539].

У лексиці, що пов'язана зі специфікою діяльності письменників і виражає особливості творчого процесу, наявні такі дієслова, як *друкувати, розмножувати, коментувати, викомпонувати, віршувати, імітувати, римувати, скомпонувати, стилізувати, видавати, зредагувати* та ін. [78, с. 540–541].

Спостерігаємо формування філософської термінології, яка значною мірою успадкована з попереднього періоду: *аргументувати, висновувати, розслідувати, змістифікувати, спростовувати* та ін. [78, с. 542].

Друга половина XIX ст. характеризується проявою абстрактних понять з різних галузей суспільного життя: *тяжїти, бандажувати, оперувати* та ін. [78, с. 543–544].

У XX ст. Жовтневий переворот докорінно змінив суспільно-політичне, соціально-економічне життя українського народу. Лексика української мови збагатилася новими словами на означення соціальних та економічних понять, багато слів було запозичено з російської мови. Дослідники подають деякі дієслова-терміни суспільно-економічної сфери, обґрунтовують їхній перехід від термінів до загальноновживаних лексем [78, с. 557–712]. Але немає ґрунтового аналізу і розвитку дієслів соціально-економічної сфери в XX ст.

Упродовж XX ст. українська суспільно-політична і суспільно-економічна лексика оновлювалася і невпинно збагачувалася, формувалася спільний лексичний фонд на позначення суспільних понять. Зміни у складі соціально-економічної лексики були зумовлені соціальними факторами, які були визначені суспільним ладом та політичними процесами.

У 90-х роках XX ст. Україна здобула незалежність, змінила свою політичну й економічну орієнтацію. Лексика української мови історично збагатилася новими дієсловами соціально-економічної

семантики. Вони постійно з'являються в друкованих засобах масової інформації, але лексикографічні праці не завжди встигають відображати такі лексичні новоутворення. Процес активного поповнення дієслівної лексики, розпочатий у 90-х рр. XX ст., триває і далі.

1.3. Структурні параметри дієслів соціально-економічної сфери

Структура дієслів на позначення соціальних та економічних понять досить неоднорідна. За словотвірною ознакою вони поділяються на дві непропорційних групи. Першу, порівняно невелику за обсягом, представляють непохідні дієслова. Друга група значно переважає першу. До її складу входять похідні дієслова, різні за своїм походженням та способами творення.

1.3.1. Непохідні дієслова

Серед непохідних дієслів виділяються питомі українські вербальні дієслова, які не пов'язуються словотвірно з основами інших частин мови. До складу їхніх основ входять дієслівні корені та основотворчі, або тематичні, суфікси.

До питомих дієслів української мови належать здебільшого дієслівні основи, пов'язані передусім з купівлею-продажем (пор. *купувати* – *купити*, *торгувати*, *мінати*, *давати* – *дати*, *зичити*, *платити* та ін.), з поділом чого-небудь (*ділити*) [78, с. 234–256], а також дієслова, що вказують на суспільну діяльність (пор. *служити*, *радити*, *чинити*, *мирити*, *діяти* тощо) [78, с. 478–484].

Статус непохідних має чимало дієслів іншомовного походження. До них належать ті, передсуфіксальна частина яких не вживається самостійно, пор.: *девальвувати*, *декларувати*, *дотувати*, *ратифікувати*, *інвестувати*, *інтегрувати*, *консолідувати*, *курувати*, *концентрувати*, *інспірувати*, *дискримінувати* та ін.

Більшість із них має спільнокореневі іменники на *-ація* або *-ія*, які, однак, кваліфікують віддієслівними дериватами, бо значення дії, стану та процесу, які вони передають, властиве

дієсловам, а для іменників воно є вторинним. Але співвіднесеність дієслівних основ іншомовного походження із згаданими іменниками дала підстави вважати ці дієслова непохідними, але членованими на морфеми, пор.: *девальв-ува-ти* і *девальв-ація-а*, *деклар-ува-ти* і *деклар-ація-а*, *ратифік-ува-ти* і *ратифік-ація-а*, *інтегр-ува-ти* й *інтегр-ація-а*, *консолід-ува-ти* і *консолід-ація-а*, *концентр-ува-ти* й *концентр-ація-а*.

1.3.2. Словотвірна структура похідних дієслів

Як уже зазначалося, переважна більшість дієслів на позначення соціальних та економічних понять – це дієслова іншомовного походження. Загал цих дієслів у сучасній українській мові має статус похідних на тій підставі, що саме тут вони стали співвідноситися за своєю структурою та семантикою із спільнокореновими основами іменників та прикметників, тобто вступили з ними в словотвірні зв'язки. На основі дієслівно-іменникових та дієслівно-прикметникових кореляцій встановлено дієслівні словотворчі суфікси. Серед основних – суфікси *-ува-*, *-ізува-/изува-*, пор.: *ліміт-ува-ти* – *ліміт*, *акцент-ува-ти* – *акцент*, *баланс-ува-ти* – *баланс*, *ліценз-ува-ти* – *ліцензій-(а)*, *лобі-юва-ти* – *лобі*, *індекс-ува-ти* – *індекс*, *фінанс-ува-ти* – *фінанс-(и)*, *прогноз-ува-ти* – *прогноз*, *спонсор-ува-ти* – *спонсор*, *актуал-ізува-ти* – *актуальн-(ий)*, *глобал-ізува-ти* – *глобальн-(ий)*, *стабіль-ізува-ти* – *стабільн-(ий)*, *легал-ізува-ти* – *легальн-(ий)*, *корпорат-ізува-ти* – *корпорацій-(а)*, *легітим-ізува-ти* – *легітимн-(ий)*, *приват-ізува-ти* – *приватн-(ий)*, *гуман-ізува-ти* – *гуманн-(ий)*, *кримінал-ізува-ти* – *кримінальн-(ий)*, *цивіль-ізува-ти* – *цивільн-(ий)* та ін. Характерною морфологічною умовою поєднання дієслівного суфікса *-ізува-/изува-* з прикметниковими основами є усичення фонем */н/* (пор.: *нейтральн-(ий)* + *-ізува-* > *нейтрал-ізува-ти*, *нормальн-(ий)* + *-ізува-* > *нормал-ізува-ти*) або суфікса *-ічн-/ичн-* (пор.: *герметичн-(ий)* + *-ізува-* > *гермет-ізува-ти*, *демонічн-(ий)* + *-ізува-* > *демон-ізува-ти*). Іменникові твірні основи, поєднуючись із суфіксом *-ува-*, *-ізува-/изува-*, втрачають сегмент *-іј-*, пор.: *ліцензій-(а)* + *-ува-* > *ліценз-ува-ти*, *корпорацій-(а)* + *-ізува-* > *корпорат-ізува-ти*, *субсидій-(а)* + *-ува-* > *субсид-ува-ти*.

Безпосередньо на українському ґрунті за допомогою цих суфіксів від іншомовних основ утворені такі нові дієслова, як *лобіювати, буферизувати, кайфувати, люмпенізувати*.

Інші дієслівні словотворчі суфікси, зокрема *-і-, -и-, -ствува-* і под., виступають у структурі поодиноких, переважно недавно утворених в українській мові дієслів або okazіональних лексем, пор.: *ейфор-і-ти* (від *ейфорі-а*), *інтенсив-и-ти* (від *інтенсивн-ий*), *мікрофон-ствува-ти* (від *мікрофон*), *кпин-и-ти* (від *кпин*).

Суфіксальні відсубстантивні та відад'єктивні дієслова іншомовного походження становлять стрижень дієслів соціально-економічної сфери. Іншими способами утворені поодинокі дієслова. Серед них префіксально-суфіксальний (*збюрократити, з'яничарити, набюрократити*) та префіксально-суфіксально-постфіксальний (*зациклитися, вилонитися*).

На протигау іншомовним серед похідних питомих українських переважають дієслова, утворені префіксально-суфіксальним способом від іменникових та прикметникових основ, пор.: *оподаткувати, узаконити, оприлюднити, здорожчити, удержавити, роздержавити, зросійшити, змосковишити, вивишити*.

Останнім часом у мові засобів масової інформації помітна тенденція до поповнення похідних дієслів за рахунок новотворів з виразним відтінком іронії, глузування. До таких належить дієслово *прихватувати*, яке утворене нібито за аналогією до відад'єктивного дієслова *приватувати*, але якщо *приватувати* виражає нейтральне словотвірне значення «робити що-небудь приватним, тобто належним певній особі», то *прихватувати* надає цьому значенню негативної конотації, вказуючи на незаконне, нечесне захоплення чого-небудь кимось і словотвірно співвідноситься з дієсловом *прихвтити* (=прихопити). Отже, дієслово *прихватувати* є унікальним новотвором, бо воно утворене від дієслівної основи *прихвти-*(*ти*) за допомогою суфікса *-изува-*, чого, як відомо, в словотворенні дієслів не спостерігалось.

Okazіональним за способом творення є дієслово *спікерінкати*. У ньому об'єднались іменник *спікер* і кінцева частина дієслова *цвірінкати*, утвореного від звуконаслідувального слова *цвірінь*. Воно має виразний іронічний характер і вживається як експресивний аналог дієслова *промовляти*.

Okazіональним за своєю словотвірною структурою є також

дієслово *українішати*. Воно є аналогом відприкметникових дієслів, утворених від основ прикметників вищого ступеня порівняння за допомогою суфікса *-а-*. Але його okazіональність виявляється в тому, що вищий ступінь порівняння утворено від відносного прикметника, а в українській мові тільки якісні прикметники мають форми ступенів порівняння.

Поодинокими лексемами представлені складні дієслова соціально-економічної сфери, утворені поєднанням займенникового компонента *сам* за допомогою сполучного голосного [o] з дієсловом, пор.: *самовисунутися, самоідентифікуватися, самоліквідуватися* тощо.

1.3.3. Словотвірний потенціал дієслів соціально-економічної сфери

Дієслова соціально-економічної сфери мають великий словотвірний потенціал, що зумовлено передусім їхньою широкою вживаністю та соціальною значущістю. Він активно виявляється у внутрішньому дієслівному словотворенні, зокрема в префіксальному та постфіксальному. Ці дієслова, як непохідні, так і похідні відіменні, становлять словотвірну базу для утворення насамперед нових префіксальних лексем. Питомі непохідні дієслова української мови звичайно поєднуються з ширшим потенціалом словотворчих префіксів, ніж дієслова іншомовного походження. Більшість із них не має обмежень у приєднанні цих префіксів, які надають їм не тільки нові словотвірні значення, а й змінюють їхнє видове значення, а саме значення недоконаного виду на значення доконаного виду, пор.: *купити – викупити, закупити, докупити, накупити, підкупити, перекупити, покупити, розкупити; міняти – виміняти, замінити, наміняти, обміняти, поміняти, розміняти; платити – заплатити, платити, доплатити, виплатити, переплатити, підплатити; служити – вислужити, відслужити, заслужити, дослужити, послужити, услужити*.

Дієслова іншомовного походження через своє менше освоєння у сучасній українській мові та вузькоспеціальний характер своїх значень обмежено використовуються в ролі твірних основ для творення нових префіксальних дієслів. Найпоследовніше вони

поєднуються з префіксами *з-/с-, за-*, що надають їм виразного результативного значення, яке одні дослідники кваліфікують як словотвірне значення, а інші ототожнюють із граматичним значенням доконаного виду. Оскільки результативність невіддільна від значення доконаного виду, то це словотвірно-видове значення цілком правомірно виокремити в значення результативного роду дієслівної дії [140, с. 17]. Пор. дієслова *зблокувати, задекларувати, закамуювати, законспірувати, заманіфестувати, засертифікувати, збалансувати, зініціювати, зінтегруватися, злегалізувати, змонополізувати, зратифікувати, сконсолідувати, сконцентрувати*.

Показником доконаного виду префікс *з-/с-* виступає лише з деякими двовидовими дієсловами іншомовного походження. Це зумовлено загальною тенденцією допрефіксального вираження видових відмінностей у двовидових дієсловах [56, с. 151; 114, с. 72], пор.: *деморалізувати* (недок.; док.) – *здеморалізувати*, *денаціоналізувати* (недок.; док.) – *зденаціоналізувати*.

Словотвірного результативного значення та значення доконаного виду дієсловам іншомовного походження надають також питомі префікси **про-** (*проголосувати, проіндексувати, простажуватися, профінансувати*), **роз-** (*розблокувати, розприватизувати*) та ін.

Проте загал двовидових дієслів іншомовного походження характеризується відсутністю префіксального вираження граматичного значення доконаного виду, пор.: *акредитувати, амортизувати, атестувати, експропріювати, комерціалізувати* та ін. [181, с. 12].

Дієслова соціально-економічної сфери іншомовного походження поєднуються також із генетично однорідними словотвірними форматами – префіксами *де-, дез-/дис-, ре-*, які вказують на протилежний характер дій, процесів та станів, виражених безпрефіксними дієсловами, пор.: *ідеологізувати – деідеологізувати, стабілізувати – дестабілізувати; інформувати – дезінформувати, організувати – дезорганізувати, орієнтувати – дезорієнтувати; експортувати – реекспортувати, емігрувати – реімігрувати, інвестувати – реінвестувати, організувати – реорганізувати, структурувати – реструктурувати*.

Як засвідчує мова засобів масової інформації, дієслова соціально-

економічної сфери мають необмежені можливості утворення постфіксальних дієслів, тобто тих, що утворилися за допомогою постфікса *-ся*. Більшості із них він надає значення пасивного стану, яке традиційно кваліфікують як граматичне значення дієслова, пор.: *авансувати – авансуватися, експортувати – експортуватися, ідентифікувати – ідентифікуватися, ініціювати – ініціюватися, комерціалізувати – комерціалізуватися, лібералізувати – лібералізуватися, штрафувати – штрафуватися*, напр.: *За усталеною схемою під посівну має авансуватися половина вартості держконтракту... («День»); Конкретно буде вирішуватись питання 600 тис. тонн цукру, який має експортуватися у Росію («Вісник Переяславщини»); З першого погляду, нібито країна й виграє – надлишок зерна з держрезерву експортується за валюту або енергоносії... («День»); ...в період найбільшого розквіту Галицько-Волинського князівства, яке в 14 ст. ідентифікується як королівство, знак Лева набуває значення державного герба («День»); Проте прикмета «часу зближення» полягає в тому, що сьогодні напівзабута-напівкинута центрально-європейська ідея вже ініціюється ними, колишніми співгромадянами Однієї Шостої («День»); Законом дозволено – установи комерціалізуються («Нова газета»); Цього сезону Іоанн неодноразово штрафувався за образу рефері, називаючи їх не інакше, як «маленькими Гітлерами» («День»).*

Значно рідше постфікс *-ся* надає дієсловам соціально-економічної сфери нових значень, тобто виконує словотвірну функцію. Водночас він перетворює їх з перехідних дієслів на неперехідні. Цей постфікс може бути виразником взаємно-зворотного значення, тобто визначає взаємні дії кількох суб'єктів, які одночасно є й об'єктами цих дій, пор.: *інтегрувати – інтегруватися, консолідувати – консолідуватися, об'єднати – об'єднатися, поєднувати – поєднуватися, контактувати – контактуватися, скооперувати – скооперуватися*, напр.: *Інтегруємося, бо ми того варті («День»); Мусування натовської проблематики допомагає країнам, ще недавно розколотій на два табори,... знову консолідуватися... («День»); Три партії вирішили об'єднатися в один блок («Новини»); Нові плани і старі методи господарювання погано поєднуються в деяких установах галузі («Папірус»); За інформацією члена Спілки письменників України*

поета і журналіста з Мюнхена Мойсея Фішбейна, його спроби **сконтактуватися** з чиновниками... закінчувалися питанням російською... («Народна газета») та непрямозворотного значення, що називає дію, яку суб'єкт виконує у своїх інтересах, пор.: *зміцнювати – зміцнюватися, модернізувати – модернізуватися*, напр.: *Зміцнюється економіка..., приємно усвідомлювати, що Україна – незалежна, вільна та ще й багата держава...* («Новини»); *Всі [співвласники] розуміли, що заради власних інтересів варто модернізуватися* («Нова газета»).

З деякими дієсловами соціально-економічної сфери постфікс-ся виконує словотвірну функцію разом з префіксом до-, указуючи на негативні наслідки тривалий час виконуваної дії, пор.: *ідеологізувати – доідеологізуватися, просторікувати – допросторікуватися, торгувати – доторгуватися, уточнювати – доуточнюватися*, напр.: *А у мене є така скоромовка до сьогоднішнього дня – «ідеологізували, доідеологізували і доідеологізувались»* («День»); *Один із них [лідер політичної партії] цього разу допросторікувались до того, що саме йому належала ідея Балто-Чорноморської дуги* («Самостійна Україна»); *Доторгувались, що навіть зубну пасту ніде придбати* («Молодь України»); *Вони [соціалісти-комуністи] вже доуточнювались. Десять років торочили нам про розвинутий, цвітучий соціалізм* («Літературна Україна»).

1.4. Лексико-семантична диференціація дієслів соціально-економічної сфери

Дієслова соціально-економічної сфери охоплюють широку палітру назв дій, процесів та станів. Вони об'єднуються в шість тематичних груп.

1. Дієслова, пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни.
2. Дієслова, що характеризують діяльність політичних партій.
3. Дієслова, що визначають міжнародні відносини.
4. Дієслова на позначення загальнополітичних понять.
5. Дієслова, що окреслюють загальноюридичні дії, процеси та стани.

6. Дієслова, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність.

Кожна тематична група поділяється на вузьчі підгрупи. Так, дієслова, пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни, налічують шість підгруп, що означають: 1) **загальні суспільні дії та процеси**: *відродити, гармонізувати, дестабілізувати, індустріалізувати, модернізувати, правити, стабілізувати, формувати(ся), функціонувати та ін.*, напр.: *...відродимо духовні й моральні засади суспільства, визначимо нові... орієнтири суспільного поступу, зміцнення української державності* («Людина і влада»); *...урядові та Національному банку вдалося наблизитися до взаєморозуміння й гармонізувати валютну політику та валютний курс* («День»); *...відсторонення від посад такої чисельної і могутньої верстви сучасної України, як пострадянський чиновницький та військовий апарат, могло б дестабілізувати все українське суспільство і привести до громадянської війни* («Українське слово»); *Головним ресурсом російської влади завжди був народ ...аби індустріалізувати країну, його без ліку кидали під танки, щоб зупинити ворога* («День»); *Ден Сяопіну вдалося здійснити те, що на десятиріччя пізніше за нього марно намагався зробити Михайло Горбачов – модернізувати планово-соціалістичну економіку своєї країни із залученням ринкових механізмів...* («День»); *Тільки такий устрій, де народ сам собою править, називається демократичним* («Людина і влада»); *Не так просто стабілізувати, а потім покращити показники соціально-економічного розвитку країни, адже у багатьох методи господарювання залишилися чи не з минулого століття...* («Нова газета»); *Суспільство формувалося як соціальна спільнота, а не як добір індивідуальностей* («Людина і влада»); *...один за одним на селі перестають функціонувати соціально-культурні заклади...* («Людина і влада»); 2) **дії та процеси в державі**: *гарантувати, зміцнювати, панувати, приватизувати, роздержавити, сконцентрувати, удержавити, українізувати та ін.*, напр.: *В умовах соціально-економічної кризи, неспроможності держави гарантувати навіть прожитковий мінімум, ...грошові кошти, покладені на особисті рахунки, є чи не єдиним джерелом забезпечення...* («Голос України»); *...необхідно чітко визначити, куди прямуватиме надалі наше суспільство, в який спосіб слід*

зміцнювати українську державність... («Людина і влада»); Під час зміни форм власності має **панувати** здоровий глузд («Людина і влада»); Що ж робити? Звичайно, стежити за оборудками держпідприємств на «демпінгових» напрямках. Ще краще – швидше їх **приватизувати** («День»); Депутати міської ради підтримали думку «гуманно» **роздержавити** підприємства торгівлі («Урядовий кур'єр»); ... концерн дасть можливість за рахунок державної власності **сконцентрувати** сили, фінансові ресурси для використання їх при будівництві нафтопроводу... («День»); Кожен, хто обіймає хоч невеличку посаду, прагне **удержавити** своє положення, з державою спокійніше... («Нова газета»); Зрозуміло, що **українізувати** кримчан ніхто не збирається («Літературна Україна»); 3) процеси в законодавчій та виконавчій владі: **винести**, **затвердити**, **звільнити**, **конституціювати**, **коригувати**, **обговорити**, **політизувати**, **призначити**, **прийняти**, **регулювати**(ся), **розглянути**, **розробити**, **схвалити** та ін., напр: Невдовзі ми **винесемо** цей документ на загальне обговорення... («Людина і влада»); На наступній сесії парламент повернеться до його [законопроекту] **розгляду** і, на думку В. Медведчука, остаточно **затвердить** волевиявлення народу («Голос України»); Кабінет Міністрів України **звільнив** Єрмілова Сергія Федоровича з посади радника Прем'єр-міністра у зв'язку з переходом на іншу роботу («Урядовий кур'єр»); Закони, що схвалює Верховна Рада, потрібно **конституціювати**, аби вони не вступали в суперечку з основним законом... («Нова газета»); Вони [депутати] **коригують** ті закони чи насміхаються з нас, виборців? («Діловий Переяслав»); Президенти обох країн також **обговорили** питання, пов'язані з проведенням 18–19 серпня в Криму неформального засідання глав держав-учасниць СНД («Урядовий кур'єр»); Спроба **політизувати** роботу парламенту, втягування депутатів в ідеологічні суперечки ініціюються лівим флангом («Народна газета»); Кабінет Міністрів України **призначив** Недашковського Юрія Олександровича – президентом Національної атомної енергогенеруючої компанії «Енергоатом...» («Урядовий кур'єр»); В Україні, де до літа не **прийнято** бюджет, а соціальні проблеми нарастають, як снігова куля, вражають дві речі... («День»); Депутати вирішили, що це питання **регулюватиметься** законами про столицю та про статус міста

Севастополя («День»); ...відповідний президентський законопроект... **розглянуто** і попередньо **схвалено** Верховною Радою («Голос України»); ...у Верховній Раді й було **розроблено** Національну програму відродження України... («Людина і влада»); ... всі ми [депутати], хоча б заради власних інтересів, повинні **схвалити** новий закон про політичні партії («Голос України»); 4) процес **чужого впливу на відносини в суспільстві**: **американизувати**(ся), **європеїзувати**, **змосковишити**, **зросійшувати**, **зрусифікувати**(ся), **офранцузити**(ся) та ін., напр: Як **американизується** Україна, всім помітно... («Світ про Україну»); Не відступивши, не зрадивши віру предків, ... Острозький динамізує тогочасне суспільство, по суті, **європеїзує** його... («Голос України»); Як у Львові **«Діло» змосковщили** («За вільну Україну»); ...вбачаємо... запеклих шовіністів, які і далі прагнуть **зросійшувати** нове підрастаюче покоління українців... («Літературна Україна»); Я помітив, що Бахмач, який ще в 80-ті роки говорив українською, останнім часом майже цілком **зрусифікувався** («День»); Вже ... нащадки ... зовсім **офранцузились** («Київські відомості»); 5) дії, що **відбивають суспільні історичні процеси, явища**: **депортувати**, **репресувати**, **розкуркулювати**, **совєтизувати**(ся) та ін., напр.: ... двічі його [Гінсберга] **депортували** з Праги та Гавани («День»); На думку неофрейдиста Герберта Маркуза, лихо сучасного світу в тому, що він надто **репресує** Ероса... («День»); Його [народ] занепадали на будівництвах Петербургів і Біломоро-Балтійських каналів, його **розкуркулювали**, ...його без ліку кидали... («День»); ...в Україні найкращі організації, створені з благими намірами, вже після проголошення незалежності мають сильну тенденцію **«совєтизуватися»** («День»); 6) процеси, що **характеризують національні та класові відносини**: **дискримінувати**, **здекласувати**(ся), **зденаціоналізувати**, **націоналізувати** та ін., напр.: ... Українці не мали багато підстав для особливої вдячності до поляків, які в 30-ті роки **дискримінували** їх («День»); ... **здекласувалася** українська інтелігенція («Жашківщина»); ... поширюють вигадки, що навмисне **зденаціоналізувалася** українська нація... («Жашківщина»); Якщо хтось захоче **націоналізувати** нашу компанію, то ми швидко розпродамо свої акції за кордоном... («День»).

Дієслова, що характеризують діяльність політичних партій, мають три підгрупи, що визначають: 1) **процеси впровадження партійних ідей чи принципів**: блокувати, втілити, камуфлювати, легалізувати, просвіщати, розблокувати, торпедувати та ін., напр.: А минулої п'ятниці Б. Ярошинський завітав до Віктора Ющенка... і розповів... про підсумки роботи його підлеглих, які своїми розпорядженнями й листами, по суті, блокували роботу... («День»); Учасники з'їзду наголосили на багатьох демократичних принципах. Залишилося **втілити** їх у життя («Діловий Переяслав»); Лідер осередку постійно **камуфлює** своє справжнє обличчя, цим кидає тінь на всю партію... («Нова газета»); Ліві не поспішають **легалізувати** свої окремі «чорні» справи... («Патріот»); Рух **просвіщає** селян щодо земельної реформи («День»); Вдалося **розблокувати** дуже багато питань щодо співробітництва у різних сферах буття... («Урядовий кур'єр»); Тому ліві не робили нічого, щоб зупинити виконавчу владу, і стали активно брати участь у подіях уже після укладення миру – причому саме з метою **торпедувати** мир («День»); 2) **процеси, що характеризують об'єднання або роз'єднання партій**: вилонитися, відокремитися, об'єднати, роз'єднати, сконсолідувати, солідаризувати(ся) та ін., напр.: ...не можна оминати Спілку Української Молоді, яка **вилонилася** зі СНУМу («Народна газета»); З'їзд у спокійній обстановці розглянув заяви найактивніших членів партії, «гарячі» питання було розглянуто, але «кучці» **відокремитися** не вдалося («Патріот»); Із ...кандидатів завжди можна відшукати того, хто володіє необхідними організаторськими здібностями, своїм досвідом і авторитетом зуміє **об'єднати** спеціалістів... («Урядовий кур'єр»); Ситуація у найчисленнішій партії виглядає вкрай загрозово. **Роз'єднати** одне ціле на дві частини – втратити ведучі позиції («Патріот»); Ще під час президентських виборів він [Анатолій Матвієнко] усіляко намагався **сконсолідувати** націонал-демократичний табір і домогтися виведення з його лав єдиного кандидата у Президенти («Українське слово»); ...неабияку роль у новій Верховній Раді відіграватимуть позапартійні депутати. Як і було у минулому, з одних питань вони **солідаризуватимуться** з лівими, з інших – з правими («Папірус»); 3) дії, що характерні для членів партій та громадських об'єднань: балотуватися, бойкотувати, виступити, висунути, головувати, голосувати,

делегувати, запропонувати, кандидувати, лобіювати, обирати, підтримати, пікетувати, проголосувати, самовисунутися та ін., напр.: Блок із 15-ти опозиційних партій, здається, схиляється до підтримки кандидатури Воїслава Коштуниці, який погоджується **балотуватися** тільки в тому випадку, коли у виборах візьмуть участь і чорногорці... («День»); ...більшість інших партій заявила, що **бойкотуватимуть** вибори («День»); ...Ви [селянська партія] рішуче **виступили** проти перетворення української землі на товар, проти вільного її продажу теперішнім скоробагатькам... («Людина і влада»); ...Сербський рух оновлення ... **висунув** власного кандидата в президенти... («День»); **Головував** на заходах перший заступник голови НДП Володимир Філенко («День»); Тих, хто керувався інтересами міського бюджету, а не гаслами, і **голосував** за нові тарифи, представили чи не ворогами народу... («Україна і світ сьогодні»); Перший секретар ЦК КПУ Петро Симоненко обіцяв **делегувати** народних депутатів від фракції комуністів («День»); М.Д. Братиця і А.М. Калина **запропонували** посадовим особам райагропромради скласти і видати ...документи... («Молодь України»); На кожне з дев'яти місць... **кандидували** тисячі охочих («Високий замок»); ...окремі представники ...намагаються **лобіювати** інтереси тих, хто ...хоче знову скористатися засіками держрезерву («Київські відомості»); В який спосіб діятимете, якщо Вас, Олександрі Миколайовичу, **оберуть** Президентом України? («Людина і влада»); Я з партією, що **підтримала** мене на виборах, не воюю! («Україна і світ сьогодні»); Учора в Донецьку близько 100 активістів Союзу «Чорнобиль» **пикетували** облдержадміністрацію з вимогами погасити заборгованість у зарплаті («День»); Що з того, що західняки **проголосували** мудро, якщо... знівелювали вибір галичан («День»); Отож у спокуту я тепер таки **самовисунулася**, бо тоді мене б висунуло Товариство української мови... («Літературна Україна»).

Тематична група дієслів, що виражають дії, процеси та стани, спрямовані на налагодження міжнародних відносин, також об'єднує три підгрупи, які означають: 1) дії, **процеси, пов'язані з міжнародними документами або з реалізацією міжнародних прав**: декларувати, денонсувати, задекларувати, легітимувати (легітимізувати), парафувати, ратифікувати та ін., напр.: Скасований декрет, як відомо, **декларував** повернення сплачених

сум у випадку експорту продукції («День»); **Денонсувати** угоду можна в будь-який момент, тому занадто багато надії на неї покладати навряд чи варто («День»); Підписавши цей документ, казахський президент таким чином, відверто **задекларував** прагнення своєї країни обійтися без російського посередництва при продажу енергоносіїв на світових ринках («День»); Адже російські виступи депутатів ...морально і психологічно **легітимізують** неповагу до української мови... («Шлях перемоги»); ... бо вже Румунія **парафувала** договір з Україною («День»); Україну «обминуть» 17 мільйонів доларів, якщо міськрада Львова не **ратифікує** договір... («День»); 2) дії, процеси, пов'язані з **об'єднанням держав: інтегрувати(ся), об'єднати(ся)** та ін., напр.: ... найбільший у світі спільний ринок дає небачені можливості для тих, хто вміє і бажає працювати. І ми [поляки] вже значною мірою **інтегрувалися** в цей ринок... («Україна і світ сьогодні»); Україні передусім нагально потрібно **об'єднатися**, в цьому треба переконати громадян... («Людина і влада»); 3) дії та процеси, пов'язані зі встановленням або ліквідацією державних кордонів: **делімітувати, демаркувати, ліквідувати** та ін., напр.: Державний кордон з Польщею, Словаччиною, Румунією та Угорщиною **делімітували**... («День»); Державний кордон... **демаркували** (тобто лінію кордону нанесли на топографічну карту і позначили на місцевості) («День»); А в основному **ліквідували** кордони... («Патріот»).

Дієслова, що окреслюють загальнополітичні поняття, згруповані в чотири підгрупи, які виражають: 1) дії та процеси, пов'язані з прогнозами і можливостями: **оптимізувати, прогнозувати, реалізувати, рекомендувати, уможливити, унеможливити** та ін., напр.: ... Природне бажання удосконалювати й **оптимізувати** відносини з усіма державами ... не завжди зустрічає адекватну реакцію з боку деяких політичних сил («Урядовий кур'єр»); Загалом спеціалісти **прогнозують**, що цьогогоріч в області буде вироблено понад 55 тонн цукру («Голос України»); Частину наживи... **реалізувати** не встигли («Голос України»); Нацбанкові вже **рекомендовано** видати банку «Україна» 80 млн. грн. («День»); Головне – ухвалити такий виборчий закон, який надалі **уможливив** би не дуже популярні, але життєво необхідні для реальних, а не декларативних реформ

рішення («День»); ...процедура повинна здійснюватися таємним голосуванням, щоб **унеможливити** тиск директорату... («День»); 2) процеси спільної діяльності: **здіяяти, поєднувати, скооперувати, співдіяти, співпрацювати** та ін., напр.: Було **здіяно** регіональну систему постачання електроенергії, внаслідок чого зросли платежі до бюджету... («Україна і світ сьогодні»); ... Сергій Тигипко **поєднує** свій капітал з партією «Трудова Україна» і структурами Віктора Пінчука й Андрія Деркача («Україна і світ сьогодні»); Щоб ситуація в Україні покращилася, мають **скооперуватися** всі гілки влади... («Нова газета»); ... ОУН **співдіятиме** з усіма... силами, які своїм найвищим завданням ставлять добро України («Українське слово»); ...десятки наших підприємств успішно **співпрацюють** з іноземними інвесторами («Урядовий кур'єр»); 3) дії та процеси, пов'язані з інформуванням: **анонсувати, висвітлювати, висловити, виступити, коментувати, обговорювати(ся), обнародувати, оприлюднити, повідомляти, популяризувати** та ін., напр.: Віце-прем'єр ... Сергій Тигипко **анонсував** зміни у валютній політиці («День»); ...видавці мають намір **висвітлювати**, як в Україні «утверджується нова, досконаліша система влади»... («Людина і влада»); А він [Володимир Курачченко] же якраз **висловив** те, що накопало в регіонах держави («Людина і влада»); Перед присутніми **виступив** і голова Адміністрації Президента України Микола Білоблочкий, який говорив про стабілізацію в економіці («Людина і влада»); ... помічники віце-прем'єра до її офіційної заяви ситуацію не **коментуватимуть** («Голос України»); Як очікується на зустрічах, серед іншого, будуть **обговорюватися** проблеми як регіональної, так і світової безпеки («День»); Кабінет Міністрів України збирається **обнародувати** список підприємств-боржників... («День»); Було **оприлюднено** лише так звану результативну частину рішення... («День»); ...про болючі соціально-економічні негаразди в Україні **повідомляють** здебільшого скоромовкою... («Людина і влада»); А радіо і преса продовжують **популяризувати** й славити нинішнього Президента («Людина і влада»); 4) процеси, пов'язані з прискорення: **актуалізувати, динамізувати, зінтенсивити, прискорити** та ін., напр.: Напередодні зустрічі російського та українського президентів Грузія **актуалізувала** свої претензії на частину Чорноморського флоту («День»); ...князь... **динамізує** тогочасне

суспільство... («Голос України»); Така критика ...допомогла вдосконалити і **зінтенсивити** засоби нашої спільної праці («Урядовий кур'єр»); ... всі ми [депутати] ...повинні **прискорити** прийняття нового закону про політичні партії («Голос України»).

Дієслова, що окреслюють загальноююридичні дії, процеси та стани, об'єднують три основні тематичні підгрупи, які означають: 1) **законність якоїсь дії, вказують на отримання дозволу на що-небудь**, тощо: *амністувати, дозволити, санкціонувати* та ін., напр.: *Однак натомість, щоб закрити справу з таким формулюванням, Штрінкера та Скрипницьку... амністувать* («День»); *Слідчий дозволив зустріч з родичами...* («Ми і право»); *Акція матиме підкреслено жартівливий характер, і щоб запобігти міжнародному «скандалу, сьогодні її намагаються санкціонувати як з боку французького посольства, так і з боку столичної адміністрації* («Високий замок»); 2) **звинувачення когось в чому-небудь, навмисне викривлення фактів** тощо: *арештувати, звинуватити, інкримінувати, позивати(ся), притягувати, сфальсифікувати* та ін., напр.: *Павла Лазаренка арештують при найменшій можливості...* («Новини»); *Звинуватити легко, а як довести це в суді?* («Нова газета»); *Щаранському інкримінують хабарництво* («День»); *Несправедливість бачать всі і скрізь, але позивати до суду відважується не кожен...* («Патріот»); *Спробуй притягнути депутата до відповідальності, не тут-то було...* («Нова газета»); *Перед відкриттям готелю дізналися, що документи фірми було сфальсифіковано...* («День»); 3) **захист чого-, кого-небудь законним шляхом: анулювати, апелювати, захищати, у(в)законити** та ін.; напр.: *Попередній вирок анулювали, так вирішив обласний суд* («Папірус»); *Адже й британський міністр... апелював... до європейського занепокоєння феноменом націоналізму* («День»); *...захищати непрацездатне населення від життєвих негараздів* («Людина і влада»); *Найбільше лаяли «Вбивцю» французького режисера Метью Касовіца, ...він незграбно намагається взаконити свій бізнес...* («День»).

Шоста тематична група дієслів об'єднує найбільшу кількість підгруп, що зумовлено різноплановістю фінансово-економічної та комерційної діяльності. Вони визначають: 1) **види діяльності підприємств, установ** тощо: *акціонувати(ся), збалансувати, інвестувати, корпоратизувати, приватизувати,*

реструктуризувати, розприватизувати, структурувати(ся) та ін.; напр.: *Нехай стають науково-виробничими фірмами, акціонуються або оголошують про своє банкрутство* («День»); *Отже, без значного урізання витратної частини... збалансувати бюджет буде неможливо* («День»); *До речі... французи мали намір інвестувати у підприємства майже \$130 млн.* («День»); *Треба корпоратизувати великі підприємства у терміни, адекватні сьогоднішнім потребам* («Урядовий кур'єр»); *Подейкують, що дехто сьогодні пропонує приватизувати лікєро-горілчані заводи...* («Голос України»); *Не завжди потрібно реструктуризувати підприємства...* («День»); *Добре там, де не розприватизували наліво й направо землю запасу, інше державне майно...* («Вісник Переяславщини»); *Якщо підприємство не структурується, не обере нових напрямків діяльності, то воно не виживе в умовах ринкових відносин* («Нова газета»); 2) **кредитування та меценатство: авансувати, виділяти, дотувати, кредитувати, спонсорувати** та ін.; напр.: *Створено спеціальну комісію, яка дала дозвіл авансувати будівельні роботи...* («Патріот»); *...щороку з державного бюджету виділяють близько 12 мільярдів доларів...* («Людина і влада»); *Держава має дотувати селянина через кредитування, ціновий механізм тощо* («Голос України»); *...сьогодні іншого шляху, як самому частково кредитувати... будівництво, немає* («Урядовий кур'єр»); *«Арс» сам, не маючи власного даху над головою, спонсорує ще кілька звабливих... проектів* («Україна»); 3) **процеси обміну і продажу: бартеризувати, виставити, демпінгувати, обмінювати, поторгувати(ся), продавати, регламентувати, торгувати** та ін.; напр.: *Підґрунтя корупції ми вбачаємо і в тому, що економіку в Україні широко бартеризували* («Урядовий кур'єр»); *...я не підтримую тих «реформаторів», які хотіли б виставити на продаж, здається, мало не все, що бачать їхні очі* («Людина і влада»); *...ЄС доплачує своєму товаровиробникові, щоб той міг демпінгувати (тобто продавати товар нижче собівартості) в Україні* («Україна і світ сьогодні»); *Якщо у селянина не купують овочі, вирощені на власному городі, то він прагне обмінювати їх на пральний порошок, мило... у заїжджих підприємців* («Папірус»); *Що ж – залишається час. Для когось – подумати. Для когось – прицінитися. Для когось – поторгуватися* («День»); *Справді*

великі надії покладаємо на малий бізнес, який динамічно розвивається, **продає** високоякісну продукцію... («Новини»); ...баланс... визначить потреби двох країн в галузі нафти і електроенергії і дасть змогу **регулювати** оплату Україною російських енергоносіїв («Україна і світ сьогодні»); Крім того, фірми-посередники не мають права **торгувати** адресами іноземних роботодавців... («Голос України»); 4) **процеси отримання прибутків, доходів**: **виканювати** (розм.), **вициганювати** (розм.), **калімити**, **лататися** (розм.), **одержувати**, **плюсувати**, **преміювати** та ін., напр.: Того травневого дня у Хмельницькому Люда **виканючила**... 26 гривень («День»); **Вициганювати** гроші у перехожих... доводиться з двох причин... («День»); Водій державної автомашини вважає її за свою власність, **калімить**, де може і скільки може («Народна газета»); Він [сусід] міг **лататися** у вигідних місцях... («Нова газета»); ... громадяни України своєчасно **одержуватимуть** зарплату, пенсії або стипендії («Людина і влада»); ... ці кошти... **плюсують** до власної керівної зарплати, а **мінусувати** намагаються тих, хто дбає не лише про себе... («Україна молода»); **Преміювати** ...за формальними комітетськими нормами не можемо, але намагаємося знайти нового спонсора для збірок («День»); 5) **втрату коштів**: **витрачати**, **відраховувати**, **відстібувати** (розм.), **девальвувати**, **збанкрутувати**, **конфіскувати**, **оштрафувати**, **стягувати**(ся) та ін., напр.: І знову головний фінансовий документ країни зашкунув. Причиною такої звичної для нас хвороби, як і раніше, залишається доходна частина бюджету. **Витрачати** – це ми завжди вміємо, було б що («Україна і світ сьогодні»); ...підприємства, об'єднання та організації **відраховують** до інноваційного фонду кошти... («Вісник податкової служби України»); Та мені казали, що у вас [у Києві] регулярно показують нашу [російську] передачу. Вам щось **відстібують** за це? («День»); Уряд, який **девальгував** карбованець, має взяти на себе компенсацію ... витрат («Молодь України»); Албанська команда... **збанкрутувала** на хвилі скандалів з тамтешніми трастовими «пірамідами» («День»). Генеральна прокуратура Індонезії **конфіскувала** дачу экс-президента Сухарто («Голос України»); З'явилося чимало псевдоподатківців, які, при невиконанні певних умов, погрожують одним – **оштрафувати** («Новини»); Саме в

цьому, зокрема, полягає причина абсурдних ситуацій, коли з одного об'єкта оподаткування податок **стягується** двічі й тричі («День»); 6) **операції з грошовими одиницями**: **виділяти**, **вкладати**, **диверсифікувати**, **доларизувати**(ся), **економити**, **зкласти**, **заплатити**, **зекономити**, **конвертувати**, **обмінати** та ін., напр.: ...уряд раніше ухвалив рішення спрямувати на ліквідацію наслідків стихійного лиха 14,5 млн. грн. **Виділяти** кошти двом областям будуть у рамках цієї суми («Урядовий кур'єр»); Вже десятки наших фірм домовляються з іноземними інвесторами, які не бояться **вкладати** гроші в розвиток українського господарства («Діловий Переяслав»); Нині МЕК «Ітера» впевнено **диверсифікує** свій бізнес («Голос України»); ...надто **доларизувалися** і торгівля, і сфера послуг («Народна газета»); ...через двадцять років Україна отримає автономний ядерний цикл і можливість **економити** на збагаченні урану до \$120 млн. на рік («Україна і світ сьогодні»); ...в новий бюджет **зкласти** кошти без заборгованості («Голос України»); **Заплатили**, як і годиться боржникам, з процентами («Новини»); А парламент ліквідував... пільги для 17 категорій працюючих громадян, що навряд чи **зекономить** бюджетну, навіть соту частину цієї суми («День»); **Конвертуйте** з валютою, й вам відплатиться! («Новини»); ...**обмінати** долари на гривні можна будь-де без проблем («Нова газета»); 7) **підприємництво**: **комерціалізувати**(ся), **конкурувати**, **орендувати**, **оподатковувати**, **рекламувати** та ін., напр.: Ми в своєму регіоні дуже швидко **комерціалізувалися**... («Урядовий кур'єр»); ...легальний нафтобізнес... неспроможний **конкурувати** з контрабандою високооктанових марок бензину («День»); Адже доводиться **орендувати** приміщення, користуватися поліграфічною базою, **одержувати** мізерні... кошти («Голос України»); Представники уряду неодноразово стверджували, що податок на прибутки фізичних осіб надасть можливість **оподатковувати** прибутки переважно багатих («День»); Кожен із «комівояжерів» намагається якось **рекламувати** свій товар, бо, як відомо, реклама – двигун торгівлі («День»).

Поділ дієслів соціально-економічної сфери на групи і підгрупи, звичайно, до певної міри умовний, тому що чимало дієслів одночасно входять до різних груп, що засвідчує відсутність чітких меж між ними. Так, зокрема, лексема *інтегруватися* може бути віднесена

до тематичної групи дієслів, що визначають міжнародні відносини, якщо вона вказує на приєднання однієї держави до якоїсь світової спільноти, або до тематичної групи дієслів, що характеризують діяльність політичних партій, блоків у внутрішньому житті держави, пор.: *Європа інтегрується, а СНД, навпаки, «частинками» розпадається...* («Новини»); *Аналітики і політологи стверджують, що тільки окремі партії інтегруються перед виборами* («Діловий Переяслав»).

Дієслово *структуруватися* може бути в тематичній групі дієслів, пов'язаних із державно-суспільним ладом та історією країни, коли йдеться про побудову різних гілок влади, а також у тематичній групі дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, якщо треба вказати на перебудову в установах, підприємствах, фінансово-банківській системі, пор.: *За останні роки... номенклатурна олігархія структурувалася, зросла з криміналітетом, має своїх представників у всіх ешелонах влади...* («Українське слово»); *Нові банки тісно співпрацюють з комерційними фірмами, які вчасно структурувалися...* («Нова газета»).

Про те, що лексема може входити до декількох тематичних груп, і що це є закономірним явищем у мовознавстві, зазначав, А.А. Бурячок: «...та сама назва, часто без зміни лексичного значення, є точкою, в якій перетинаються різні лексико-тематичні групи й підгрупи СПЛ, утворюючи складну систему взаємозв'язаних компонентів. Ці зв'язки, звичайно, зумовлені закономірностями зв'язків між соціально-політичними поняттями та явищами, які існують у дійсності» [26, с. 31].

Виділені тематичні групи дієслів не є закритими, вони відкриті як для поповнення новими лексичними одиницями, так і дієсловами інших лексико-семантичних груп.

Висновки до розділу I

Отже, дієслова, що позначають дії, процеси та стани, які стосуються соціально-економічної сфери, становлять велику за обсягом і неоднорідну за походженням та значеннями групу лексем. В історії вивчення семантики дієслова їх не виокремлювали в

самостійну лексико-семантичну групу. Дієслова соціально-економічної сфери об'єднують загальнонавживані лексеми та одиниці двох галузевих терміносистем: суспільно-політичну та економічну.

За своїм походженням ця група дієслів має асиметричний вигляд. Невеликій кількості питомих українських дієслів – непохідних і утворених від них за допомогою афіксів – протиставляється величезний масив дієслівних основ іншомовного походження. Зовсім небагато дієслів успадковано із праслов'янської мови. Вони означали дії, пов'язані з купівлею-продажем та деякими суспільними діями: *купувати, купити, торгувати, міняти, давати, дати, платити, зичити, мирити, діяти, радити, служити* й под.

За своєю словотвірною структурою дієслова іншомовного походження поділяються на непохідні та похідні, переважно відіменні. До непохідних належать ті, які потрапили до лексичної системи української мови безпосередньо з мови-джерела або через посередництво якоїсь мови і не встановили на ґрунті української мови словотвірні зв'язки з іменними основами, які б виділяли їх структурно і мотивували семантично, тобто ті дієслова іншомовного походження, передсуфіксальна частина яких не вживається самостійно в сучасній українській мові. Основним засобом адаптації таких запозичених одиниць до морфолого-словотвірної системи української мови є суфікс *-ува-*, який в останнє десятиріччя відчутно розширив сферу свого вживання, обмеживши вживання суфіксів *-ірува-* / *-ирува-* та *-ізува-* / *-изува-*.

Статус похідних мають ті дієслова, які утворилися від іншомовних іменних основ – іменникових та прикметникових – на ґрунті української мови або встановили тут словотвірні зв'язки з іншомовними іменними основами. Основним способом творення таких дієслів є суфіксальний. Обмежено використані префіксально-суфіксальний спосіб та складання.

Питомі українські й іншомовні дієслова соціально-економічної сфери сформували великий словотвірний потенціал у внутрішньому дієслівному словотворенні, передусім префіксальному та постфіксальному. Питомі дієслова поєднуються з більшістю префіксів української мови, іншомовні – передусім із генетично однорідними словотворчими форматами *де-*, *дез-/дис-*, *ре-* та деякими українськими, зокрема *з-/с-* і *за-*.

Дієслова соціально-економічної сфери – це семантично

розгалужена, багатопланова група, що зумовлено різноманітністю дій, процесів та станів, які відбуваються в соціально-економічній сфері або стосуються її. Вони становлять шість тематичних груп:

1. Дієслова, що пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни.
2. Дієслова, що характеризують діяльність політичних партій.
3. Дієслова, що визначають міжнародні відносини.
4. Дієслова на позначення загальнополітичних понять.
5. Дієслова, що окреслюють загальноюридичні дії, процеси та стани.
6. Дієслова, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність.

РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Особливості семантичної структури дієслів соціально-економічної сфери

Основним у слові, що визначає його суть і місце в загальній системі мови, є значення. Л.В. Щерба писав: «Цілком зрозуміло, сенс мови полягає в змісті, у значенні, немає змісту, немає значення – немає мови» [186, с. 153]. Основою системності лексики є внутрішні, семантичні зв'язки слів, а сама лексична система мови як з погляду її складових, так і з погляду зв'язків, якими вони поєднані, є семантичною і виступає об'єктом дослідження лексикології і семасіології як система взаємопов'язаних, переплєтених класів слів, різних за обсягом та характером. Значення в мові утворюють внутрішні пов'язані ряди, що ґрунтуються на спільному елементові чи спільній ознаці і співвіднесеності цих рядів, які в свою чергу за тим же принципом виступають членами рядів вищого рівня. Зрозуміло, що всі вони не тільки співвідносяться, але й взаємопов'язані і взаємозумовлені [35, с. 296].

Значний обсяг і різноманітність словникового складу, його відкритість, динамізм, складність внутрішньої організації, зумовлені особливостями компонентів, дає певні підстави для сумнівів у правомірності системного трактування лексики і навіть повного заперечення можливості такого трактування. Проте переважна більшість лінгвістів все-таки визнала системний характер лексичного складу мови, вказала на необхідність вивчення лексики в системних зв'язках та відношеннях, незважаючи на всі складності, породжені специфікою об'єкта дослідження.

На сучасному етапі розвитку мовознавства ідею системності лексики можна вважати загальноприйнятою. Її втілено у працях як російських, так і українських лінгвістів, зокрема В.В. Виноградова, Ф.П. Філіна, Л.В. Щерби, В.М. Русанівського та ін. [34; 139; 173; 186].

Специфіка лексики як системи виявляється в її відкритості, і це ніяк не порушує сам принцип системності, тому що кожне слово, входячи до лексичної системи мови, набуває всіх системних ознак,

а якщо мову визначає система, то послідовно із цього випливає визнання лексики як системи, оскільки неможливо уявити собі систему, одні елементи якої були б системними, а інші – безсистемними. Основним аргументом підтвердження цієї думки слугує те, що у сфері лексики чітко виокремлюються всі ті види відношень і зв'язків, які є характерними для мовної системи в цілому, а саме: 1) відношення «засоби-функції» (одиниці нижчого рівня виступають засобом оформлення одиниць вищого рівня, а в одиницях вищого рівня будь-яка одиниця реалізує свої функції, виступаючи як її складова); 2) відношення маніфестації (зв'язують форму слова – лексему з його значенням – семемою); 3) парадигматичні відношення, в основі яких лежить формальна чи семантична схожість слів і які виявляються в наявності в межах словникового складу різноманітних груп слів; 4) синтагматичні відношення, які виявляються в закономірностях сполучуваності слів у лінійному ряду; 5) відношення репрезентації (варіантності), якими віртуальні, системні слова пов'язуються з їхніми актуальними реалізаціями у складі речень [98, с. 20–22].

Аналізові зв'язків та відношень системи присвячені численні праці лінгвістів, унаслідок чого на сучасному етапі сформувалися її основні поняття й терміни, які репрезентують проблему [76; 118; 186]. Визначено принципи та випрацьовано різні методики дослідження елементів цієї системи.

У семантичній системі мови особливе місце належить дієслову. Ця частина мови виділяється складністю свого значення, різноманітністю парадигматичних і синтагматичних зв'язків, великою кількістю граматичних категорій і форм тощо. На її особливостях наголошував В.В. Виноградов: «Дієслово – найскладніша і наймісткіша граматична категорія мови. Дієслово найбільш конструктивне порівняно з усіма іншими категоріями мови. Дієслівні конструкції мають вирішальний вплив на іменні словосполучення і речення» [35, с. 337].

Дієслово як центральна частина мови постійно привертала до себе увагу багатьох дослідників. А.А. Уфимцева, зокрема, вказувала на складність значеннєвої структури дієслів, на те, що вони утворюють особливий семіологічний клас слів [171, с. 117]. Інші наголошують на багатокомпонентності структури значень дієслова і негомогенному характері компонентів, що формують його значення

[28, с. 34; 40, с. 14]. Треті вважають, що коли розглядаємо значення дієслова, то обов'язково враховуємо його екстралінгвістичну і лінгвістичну зумовленість, оскільки денотатом дієслова є ситуація, до складу якої входять субстанції з їхніми ознаками і процеси з їхніми характеристиками [45, с. 24–33].

Дієслова мають свої специфічні особливості, вивчення яких дає змогу дослідити системні відношення лексики в цілому. Викликає певні труднощі поділ дієслівних лексем на типи, бо «в дієслові більше, ніж в інших частинах мови, перетинаються, взаємодіють лексичне і граматичне, власне знакове і структурне значення» [171, с. 128].

Семантичні групи дієслів розрізняються не лише змістовими, але й формальними ознаками, зокрема, вони перетинаються з граматичною класифікацією дієслів за ознакою перехідності / неперехідності, абсолютності/відносності, пов'язані з різними типами трансформації тощо.

Семантична структура дієслів соціально-економічної сфери з погляду парадигматичних відношень характеризується такими традиційними лексико-семантичними категоріями як полісемія, синонімія та антонімія.

В основі поділу дієслів соціально-економічної сфери за генетично-історичними ознаками лежить розрізнення насамперед двох підгруп, що об'єднують відповідно питомі українські та запозичені дієслівні лексеми з додатковою внутрішньою диференціацією.

Дієслова соціально-економічної сфери розмежовують за ступенем уживаності, за комунікативними сферами використання.

Дієслівні лексеми на позначення соціальних та економічних понять є такими «словесними знаками, у номінаціях яких зафіксовано і закріплено різні семантичні ознаки, різноманітні ракурси зв'язків дієслівної дії, процесу та стану з предметами і особами, які виконують ці дії або зазнають їхнього впливу» [171, с. 117].

Дослідження дієслів соціально-економічної сфери становить значний науковий інтерес як із суто лексикологічного погляду, так і з погляду соціолінгвістики, оскільки цей пласт слів найтісніше пов'язаний із соціально-політичним та економічним життям суспільства, перебуває в процесі постійних змін, характеризується

нечіткістю визначення меж. Лексеми на позначення соціальних та економічних понять співвідносні з відповідними діями, процесами та станами, які стосуються різних наук, зокрема філософії, соціології, політології, економіки та інших галузей людських знань, але вони не є замкненою системою. Соціально-економічні дієслова, на відміну від лексем, які безпосередньо стосуються певної науки, техніки чи іншої галузі, характеризуються широким колом застосування. У періоди корінних перетворень у суспільстві, які спричиняють зміни у виробничих відносинах між людьми та у формах керування економічною діяльністю, що створює нові стосунки між членами громади, лексеми на позначення соціальних та економічних понять зазнають семантичних змін. Вони набувають нових значень і відтінків, розширюють сферу вживання, стають доступними для широкого загалу носіїв мови. А при зміні суспільного ладу частина соціально-економічних лексем зовсім виходить з ужитку або переходить на певний період до пасивного фонду. Саме у засобах масової інформації дієслова соціально-економічної сфери проходять «семантичне випробування» на доцільність вживання, подальшої кодифікації та регламентованості [153, с. 173].

До дієслів соціально-економічної сфери належать ті лексеми, що семантично найтісніше пов'язані з внутрішнім і зовнішнім політичним, соціальним та економічним життям суспільства. До них відносимо й дієслова, що позначають загальноюридичні процеси та процеси державотворення, а також фінансову та комерційну діяльність. Дієслова соціально-економічної сфери охоплюють надто широке коло понять, що стосується суспільних та економічних процесів. Лексеми на позначення соціальних та економічних понять становлять певну систему, що складається з окремих ланок – тематичних груп, кожна з яких організована з декількох підгруп. У міру розвитку суспільства вони наповнюються новими семами, поглиблюється їхній семний обсяг, уточнюється зміст. Отже, у кінці ХХ ст. ці слова виявляють глибинні процеси мовної динаміки, що відбуваються на семантичному рівні, що перебувають у найтіснішому взаємозв'язку з асоціативно-конотативними та модально-прагматичними параметрами семантичної мікропарадигми лексеми. Це ускладнює процес безпосереднього спостереження над семантичними трансформаціями й зумовлює

потребу у використанні особливих прийомів дослідження дієслів соціально-економічної сфери.

2.1.1. Співвідношення однозначних і багатозначних питомих українських дієслів

Серед загалу питомих українських дієслів соціально-економічної сфери наявні однозначні та багатозначні лексеми. Однозначних дієслів українського походження зовсім небагато. Переважну їх більшість становлять багатозначні дієслова, що характерно для української мови загалом.

Однозначні питомі лексеми вказують на діяльність осіб, зокрема й політичних діячів: *головувати* – «бути головою чого-небудь, виконувати обов'язки голови» [209, II, с. 113]; *очолити* – «стати на чолі кого-, чого-небудь, керувати кимсь, чимсь» [209, II, с. 835], *виборювати* – «боротися за щось; здобувати що-небудь упертою боротьбою» [209, I, с. 355], напр.: *Кожен із депутатів головував би у Верховній Раді, але ж спікера вибирають тільки одного...* («ТСН»); *Євген Марчук ... очолив фракцію партії у Верховній Раді* («Репортер»); *Тому вирішив* [Олександр Ткаченко], *що спікерство для нього – вже пройдений етап, і саме час їти вище й виборювати президентство* («Напередодні») та ін.

Однозначні українські дієслова зрідка трапляються серед тих, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність: *дорожчати* – «ставати, робитися дорожчим»; *дешевшати* – «ставати дешевшим, втрачати свою вартість», напр.: *Є підстави сподіватися, що під час нинішніх виборів українського президента газетна площа не буде дорожчати кожного дня...* («Людина і влада»); *Долар дешевшає* – в економіці держави з'являються позитивні зміни («Економіст») та ін.

Однозначні питомі дієслова соціально-економічної сфери, зафіксовані в мові засобів масової інформації кінця ХХ ст., становлять, імовірно, виняток у лексичній системі української мови, оскільки полісемія тут є звичайним явищем. Тільки терміни перебувають поза її активним виявом, але й вони зазнають лексико-семантичних змін, безпосередньо пов'язаних із формуванням багатозначності слів.

Для типових дієслів української мови характерна полісемія, яка ґрунтується на асиметричному принципі, коли слово як знак позбавлене однозначної відповідності між формативом і значенням. Те саме значення може бути вираженим кількома різними формативами і, навпаки, той же форматив може бути виразником кількох значень.

Слово як елемент лексико-семантичної системи мови має багато сторін, кожна з яких, зазначаючи дії різноманітних факторів позамовної і мовної дійсності, може впливати на їхній семантичний розвиток. Слово, як відомо, «вступає в смислові відношення як по лінії свого значення, так і по лінії форми, і обидва ці види відношень можуть впливати на його смислові видозміни» [163, с. 7].

На те, що слова збагачуються, коли розвиваються ідеї, а зовнішня оболонка слова обростає новими значеннями, вказували у своїх працях деякі російські мовознавці, зокрема В.В. Виноградов, Л.А. Новиков, А.І. Смирницький [35; 118; 145]. Щодо багатозначності дієслова, то його семантична структура виступає як лексико-семантична парадигма особливого типу [52, с. 8]. У семантичній структурі полісемічних дієслів виявляються неосновні значення, які перетинаються і які не перетинаються.

Багатозначність властива насамперед загальноновживаним словам. Тому дієслова на позначення загальнополітичних понять і ті, що пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни, які передусім є загальноновживаними, становлять чималу частину багатозначних питомих українських слів. Напр., дієслово *оголосити* має такі значення: 1) розкривати, робити відомим що-небудь; розголошувати щось; 2) публічно повідомляти, заявляти про що-небудь; доводити щось до відома багатьох, усіх; об'являти; 3) офіційно заявляти про початок чого-небудь; 4) *розм.* наповнювати певний простір голосними звуками [209, V, с. 618]. У засобах масової інформації це дієслово вживається здебільшого із другим значенням, напр.: *Тому 14 жовтня різні соціологічні центри оголосили свої прогнози результатів першого туру виборів...* («Напередодні») та ін. Дієслово *призначити* тлумачиться так: 1) намічати віддати кому-небудь щось; 2) визначати наперед що-небудь; 3) прирікати кому-, що-небудь когось, щось; 4) надавати кому-небудь офіційне право займати якусь посаду, виконувати якісь обов'язки [209, VII, с. 619–620]. Четверте значення це слово

виражає здебільшого в журналістських текстах, напр.: *Якщо у країні починають кожні півроку **призначати** нового прем'єра, то західні експерти аналізують цю ситуацію як негативну («Новини») та ін.*

Переважає більшість питомих українських дієслів на позначення загальнополітичних понять і тих, що пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни, вживається в першому значенні, напр.: *здійснювати* – «запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним» [209, III, с. 541], *служити* – «працювати, займаючись розумовою працею, а також фізичною працею, пов'язаною не з виробництвом, а з обслуговуванням кого-, чого-небудь» [209, IX, с. 379], *діяти* – «робити, здійснювати що-небудь, виявляти якусь діяльність» [209, II, с. 312], пор.: *Сьогоднішня історія – це літопис жакхливих подій, убивств і заколотів, повстань проти моралі і Бога, як здійснювати намічені плани – прогнозувати ніхто не береться («Вісті»); Тільки й чути з усіх ЗМІ, що уряд країни діє у рамках чинного законодавства («Голос України»); ...сьогоднішня влада не любить відвертих, правдивих розповідей мас-медіа, вона **служить** іншим інтересам...* («Людина і влада») та ін.

Дієслова на позначення процесів людської діяльності були зафіксовані ще в добу Київської Русі [78, с. 98], а в XIV–XV ст. дослідники виокремлюють адміністративну і суспільно-політичну лексику [78, с. 248–270]. Значна частина цих лексем української мови збереглася у практичному вжитку до кінця XX ст., напр.: *діяти, правити, постановити, панувати, служити, радити, надавати, посвідчувати, жити, працювати* та ін. Протягом століть ця група дієслів постійно поповнювалася й розвивалася. Поява нових дій, процесів та станів зумовила розвиток у деяких із них нових значень. Наприклад, дієслово *радити* спочатку мало значення «бути членом дорадчого органу, ради» [78, с. 254], зараз воно має чотири значення: 1) «давати кому-небудь пропозицію, вказівку, як діяти в яких-небудь обставинах, допомагати добрим словом у скруті»: *Спочатку опозиція **радила** уряду змінити диктатуру на більш демократичні методи, а нині вимагає тільки відставки...* («Репортер»); *Спілка журналістів **радила** учасникам травневих всеукраїнських конференцій звернути увагу на розвиток національного простору в Україні («Журналіст*

України»); 2) «те саме, що радитися»: *Члени осередку зібралися і радять. Треба й нам збирати підписи* («Слово»); 3) «шукати вихід з якого-небудь становища, робити щось для поліпшення його»: *Консультанту [юристу] дали слово – потрібно щось радити, але ситуація далеко неоднозначна* («Сільські вісті»); 4) «розпоряджатися чією-небудь долею»: *У критичні дні мною [головою громадської організації] радить громада, власних висновків не прийматиму* («День»).

Питомі українські дієслова, пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни, а також дієслова на позначення загальнополітичних понять формуються на основі фонду, успадкованого від попередніх століть. Вони набували нових значень у зв'язку із змінами в державному устрої, у суспільних формаціях тощо. Процес їх розвитку триває й зараз.

Найбільше питомих українських лексем нараховується в групі дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність. Загал цих дієслів представлено багатозначними лексемами, однозначні слова у цій групі не виділяємо. Переважна більшість питомих дієслів, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність, має три значення, пор.: *купувати*: 1) «придбавати за гроші; купляти, надбавати»; 2) «привертати на свій бік підкупом, хабарем; підкуповувати»; 3) «обдурювати» (перен.). Напр.: *Бізнесом займатися – складна і відповідальна справа, весь час маєш купувати товар, а де взяти гроші?* («Київська правда»); *Підприємці хвилювалися, бо призначили нового базаркома... А цього не купиш, щоб мати краще місце у торговельному ряду* («День»); *Покупці стали більш уважними і розсудливими, тепер їх не купиш брехливими «лейбами» на товарах* («Сільські вісті»); пор.: *позичати*: 1) «брати щось у борг у кого-небудь»; 2) «давати щось у борг кому-небудь»; 3) «засвоювати, наслідуючи когось; переймати що-небудь у когось; запозичати» (перен.). Напр.: *Не кожен сьогодні позичить у гривнях...* («Голос України»); *Позичив другу-підприємцю «штуку», а повернути і через суд – проблема* («Галицькі контракти»); *Василь у сусіда-конкурента позичив найкращі методи господарювання, але ж перейняти – не своє мати* («Сільські вісті»).

Дієслова, що належать до цієї групи, мають досить давню історію. Особливо інтенсивно вони розвивалися в XIV-XVII ст. Дослідники

називали їх по-різному: «Лексика на означення понять, пов'язаних з торгівлею» [78, с. 239], «Назви грошових одиниць» [78, с. 238, 465], «Соціально-економічна лексика» [78, с. 485] та ін. У кожен історичний період відбувалася подальша семантична спеціалізація назв заняття торгівлею і товарно-законодавчою діяльністю, руху коштів у процесі товарно-грошового обміну. Особливо відчутні фінансово-економічні реформи в Україні сталися в кінці XX ст.: змінювалася власність на засоби виробництва, розвивалася комерційна і банківська діяльність, активізувалися торгівлі взаємини між членами суспільства тощо. Тому дієслова, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, почали постійно вживатися в журналістських публікаціях і виступах. Ці лексеми зазвичай не втратили свого первісного значення, крім того, вони й зараз вживаються здебільшого із цим значенням як основним, проте набули й інших значень. Наприклад, у дієслова *платити* збереглося перше значення «видаючи, віддаючи гроші або що-небудь цінне, винагороджувати за виконану працю, послугу і т. ін.», і втрачено значення «сплачувати данину, грошові зобов'язання» [78, с. 259]. Водночас додалися інші значення, які відтворюють сучасні процеси: «відшкодовувати вартість одержаного або використаного»; «віддати гроші або інші цінності, виконуючи певні обов'язки» та ін. [209, VI, с. 568], пор.: *...нареши розпочали випуск ефективної, якісної продукції, з'явилися перші прибутки, а працівникам почали платити гроші...* («Урядовий кур'єр»); *Платити податки – обов'язкове правило для приватного підприємця* («Галицькі контракти»).

Питомі українські дієслова соціально-економічної сфери в засобах масової інформації кінця XX ст. вживаються в кількох своїх значеннях. Наприклад, дієслово *збагатитися* має значення «стати багатим, збільшивши свої прибутки, майно та ін.» та «стати багатшим за складом, змістовнішим, досконалішим» [209, III, с. 425], пор.: *...П. Лазаренко, який збагатився начебто за рахунок пенсій і заробітної плати людей, має нести відповідальність...* («Напередодні»); *Академічна установа збагатилася науковою літературою, новими інформаційними технологіями – це покращить її роботу* («День») та ін.

Багатозначні дієслова на позначення соціальних та економічних понять вживаються як у прямому, так і в переносному значеннях. Наприклад, прямим значенням дієслова *продавати* є

«віддавати який-небудь товар в обмін на гроші або на інший товар, протилежне купувати», а переносним – «з корисливих міркувань діяти підступно, щодо кого-, чого-небудь; зраджувати» [209, VIII, с. 164–165], пор.: *Саме фонд **продаватиме** не лише проекти, але й здійснюватиме авторитетну підтримку будь-якому підприємцю...* («Людина і влада»); *Процес русифікації у 30-х роках вимагав всіх стати «уніфікованими громадянами», значна частина **продавала** українські ідеї...* («Слово») та ін.

Відносини купівлі-продажу наявні постійно, вони відіграють важливе значення в суспільстві. Ці процеси досить повно відображають багатозначні питоми українські дієслова, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність.

Двоє і більше значень мають питоми українські дієслова, що характеризують діяльність політичних партій, пор: *випередити*: 1) «рухаючись в одному напрямку з ким-, чим-небудь швидше, обганяти, опинятися попереду»; 2) «досягати кращих результатів у чому-небудь, чогось більшого порівняно з ким-, чим-небудь». Напр.: *Юрій Костенко... зумів **випередити** свого найголовнішого на сьогодні політичного суперника – голову Народного руху Геннадія Удовенка* («Сільські вісті»); *У гарних справах кожен хоче **випередити** іншого, аби похвалитися, а коли новини неприємні, то крайнього не знайдеш* («Київська правда»); пор.: *перемати*: 1) «вигравати бій або війну; наносити супротивнику поразку»; 2) «виходити переможцем із труднощів, важкого становища і т. ін., долати які-небудь перепони» (перен.). Напр.: *«Унаунсовці» прагнули **перемогти** біля Тараса, але «стіна» армії була міцною* («Народний рух»); *Він [Олександр Мороз] **переміг** себе, тобто зумів побороти свої емоції, невизначений стан, і на деякий час зник із політичної арени, але згодом розгорівся касетний скандал...* («Вісті»); *О. Ткаченко, безумовно, усвідомлював, що **перемогти** сам, без союзників, не може* («Напередодні»); пор.: *роз'єднати*: 1) «відокремлювати, відділяти одне від одного те, що стикається, з'єднується»; 2) «відокремлювати одного від одного, позбавляти єдності»; 3) «позбавляти згуртованості єдності». Напр.: *З однієї утворилося дві партії, відповідно, **роз'єднали** і рахунки...* («Вісті»); *Коли **роз'єднали** «ціле» з лідера партії і його заступника, то всі зрозуміли: хто є хто...* («Репортер»); *Постійні сварки **роз'єднали** «серцевину» блоку* («День»).

Українські дієслова, що характеризують діяльність політичних партій, у засобах масової інформації здебільшого вживаються тоді, коли характеризують осіб: лідерів партій чи поведінку інших її членів. Ці лексеми переважно виступають у другому чи третьому значеннях, зокрема в переносному.

Питоми українські лексеми входять і до складу групи дієслів, що визначають міжнародні відносини. Здебільшого вони мають два і більше значень, пор.: *згуртувати*: 1) «збирати в гурт, разом, докупи»; 2) «з'єднувати щільніше, робити монолітнішим»; 3) «об'єднувати в одне ціле; робити узгодженими чийсь дії, вчинки». Напр.: *Стільки інтриг, різних поглядів, претензій..., що **згуртувати** країни Європи можна тільки теоретично* («ТСН»); *Європейці **згуртували** люд навколо нових грошей – мають результат – євро визнано у світі* («День»); пор.: *межувати*: 1) «проводити, встановлювати межі земельних ділянок, володінь, розмежовувати»; 2) «бути територіально суміжним»; 3) «бути близьким до чого-небудь, доходити до чогось; прилягати до, сусідити, сусідувати». Напр.: *Висока культурність українського народу зумовлюється тим, ... що він активно сприймав культурні впливи від безліч тих народів, що протягом тисячоліть переходили через українську землю або входили в стосунки чи **межували** з українською територією* («Слово»); *З тими країнами, що **межує** наша держава, мають бути особливі відносини і досить різносторонні* («Урядовий кур'єр»); *Колишні радянські республіки хоч і «розбіглися», але залишаються **межувати** їхні землі – світ спостерігає за тим, як будуть розгортатися події далі* («Вісті»).

Питоми українські дієслова становлять незначну частину слів, що характеризують діяльність політичних партій та визначають міжнародні відносини, але всі вони мають загальноживаний характер, знайомі носіям мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов. Хоч ці дієслова виступають стійкою основою функціонування лексичного фонду української мови, їхня семантична структура безперервно розширюється, що засвідчує їхнє вживання в мові засобів масової інформації.

Багатозначні дієслова становлять сукупність лексико-семантичних варіантів, тобто кількох значенневих одиниць. У сучасній науковій літературі найширше використовують термін

«лексико-семантичний варіант багатозначного слова», який запропонував О.І. Смирницький [145, с. 36].

У багатозначному дієслові розрізняють основне, номінативне, і вторинні, похідні значення. Так, для дієслова *давати/дати* основним є значення «передавати від однієї особи до іншої». Це значення властиве йому в усіх тих випадках, коли характеризують процес давання, передавання, дарування чого-небудь кому-небудь, напр.: *Засновник постійно дає гроші на функціонування видання, але їх не вистачає на заробітну плату...* («Високий замок»); *Велику суму дають благодійні фонди на розвиток мистецтва...* («День»). Дієслово *давати* має вторинні, похідні значення, які ґрунтуються на переосмисленні основного і пов'язуються з ним відношенням семантичної варіативності. Похідний лексико-семантичний варіант «визначати вік (на вигляд)», сформоване в семантичній структурі аналізованого слова внаслідок переосмислення, носить розмовний характер. З цим значенням воно нерідко вживається у текстах засобів масової інформації, напр.: *Новому кандидатові давали тридцять п'ять років – не більше* («Замкова гора»). Лексема *давати* має друге похідне значення «бити, вдаряти», напр.: *Під час сутички між ворогуючими партіями лідер «лібералів» дав так супернику, що залишилися синці...* («Новини»). Використовуючи це дієслово, журналісти таким чином характеризують суб'єктів політичного процесу, здебільшого з негативного боку. Як вторинне визначаємо і значення «улаштувати, організувати», напр.: *Спонсори доклали максимум зусиль – артисти дали гарний концерт* («Репортер»).

Дієслова з вторинними та похідними значеннями не є визначальними для соціально-економічної сфери. У цій ролі вони вживаються з якоюсь певною метою, не формують чисельної групи і не становлять домінанти у системі соціально-економічних дієслів.

Усього лексема *давати/дати* має 13 похідних значень [209, II, с. 202–203]. Вони поєднані ієрархічними відношеннями.

Поряд із нормативними лексико-семантичними варіантами багатозначних дієслівних лексем дослідники виділяють їхні функціональні еквіваленти, що представляють новітні зміни в семантиці дієслова. М.Д. Карп'юк у праці «Словник дієслівних інновацій» проаналізувала контекстуальні лексико-семантичні інновації, встановила значеннєві відтінки найуживаніших

українських дієслів. «Поява великої кількості нових слів, лексико-семантичних варіантів, різноманітних асоціативно-модельних зміщень, трансформацій, відтінків значення та ін., – зауважує дослідниця, – свідчить про реальну, хоч інколи й приховану, глибинну, імпліцитну еволюцію мовної системи в цілому, її лексико-семантичного рівня зокрема» [201, 1, с. 3].

Інші дослідники наголошують, що не так легко сформулювати критерій, за яким можна було б розмежувати окреме значення і варіант значення [143, с. 26]. О.Н. Селіверстова, крім терміна «варіант значення», пропонує ще «варіант компонента» та «варіант ознаки». Перший із них буде стосуватися загальної інформації, яку вносить аналізоване слово, а другий – тільки складової цієї загальної інформації [143, с. 27].

Семантичну структуру багатозначного дієслова утворює певна кількість семем. Важливе значення має розрізнення лексико-семантичних варіантів слова, тобто ідентифікація властивих йому семем. Напр., лексико-семантичні варіанти дієслова *міряти* представлені такими семемами: 1) визначати величину кого-, чого-небудь якоюсь мірою; 2) встановлювати, визначати величину, розміри чого-небудь певним мірилом (*розм.*); 3) ходити, рухатися в якому-небудь просторі вперед і назад, уздовж і впоперек і т. ін. (*розм.*); 4) надівати одяг, взуття і т. ін., щоб визначити відповідність розміру; приміряти (*розм.*); 5) цілити (*діал.*); 6) завдавати ударів; бити (*перен., розм.*) [209, IV, с. 747]. Пор. реалізацію цих значень дієслова *міряти* в конкретних реченнях: *Бюджетна проблема буде довго залишатися наріжним каменем місцевого самоврядування – міряють на місцях не тими мірками* («Репортер»); *Податковий інспектор міряв площу кіоску, щоб визначити: чи дозволено торгувати спиртними напоями* («Галицькі контракти»); *Знервований лідер партії міряв кабінет: туди-сюди...* («Новини»); *Хто знає якість турецького товару, тому навіть соромно міряти це шмаття у базарних рядах* («Київська правда») та ін.

Лексична багатозначність тісно пов'язана з словотворчим потенціалом мови [18, с. 4]. Багатозначні питомі українські дієслова соціально-економічної сфери розширюють свою семантичну структуру переважно за рахунок великої кількості префіксів, серед яких *ви-, до-, на-, під-, роз-, по-* та ін., напр.: *купити – викупити,*

докупити, закупити, накупити, перекупити, підкупити, розкупити; рахувати – відрахувати, дорахувати, нарахувати, перерахувати, порахувати; торгувати – доторгувати, наторгувати, підторгувати, розторгувати, сторгувати та ін., пор.: *Приватний підприємець, що розпочинав бізнес без будь-якої підтримки, вміє **рахувати** гроші...* («Київська правда»); *Податків бухгалтер **нарахував** стільки, що нічого буде отримувати в касі* («Робітнича газета»); *Кожне підприємство зобов'язане вчасно **відраховувати** кошти до пенсійного фонду* («Праця і зарплата»); *Скільки б не **дораховували** комуністи голосів у регіонах – вибори вони програли...* («Репортер»); *Бюджетники чекають, коли їм **перерахують** ставки ...* («Сільські вісті»); *Прибутки **порахувати** – немає ніяких проблем, от тільки дуже довгий шлях розвитку до цих приємних підрахунків...* («Вісті») та ін.

Серед різних способів витлумачення значень дієслів, відомих у сучасній лексикографії, існує синонімічний спосіб, який вважають одним із найбільш ефективних та економних засобів лексичної інтерпретації слова [52, с. 11]. Цей спосіб дає змогу показати слово не ізольовано, а як складову різнопланової лексичної системи. Синонімічний спосіб витлумачення значень слів є визнаним і поширеним у практиці укладання як тлумачних, так і перекладних словників. Дієслівна синонімія української мови, як і інших мов, дуже багата і розгалужена. Тому синонімічний спосіб широко використовується для розкриття лексичної семантики дієслів у словниках різних типів.

Найґрунтовнішою лексикографічною працею, де витлумачені значення дієслів, є «Словник української мови» в 11-ти томах. Словникові статті – один із основних інструментів інтерпретації лексичної семантики, яка стосується складних спостережень над процесами мови. Наприклад, значення дієслова приторгувати подано так: 1) збираючись купити що-небудь, домовлятися про ціну; 2) займатися торгівлею як додатковою, неосновною справою [209, VIII, с. 67], напр: ***Приторговують** селяни на базарі – це основні їхні «живі» гроші* («Сільські вісті»).

Значення дієслова здебільшого побудовано так, що воно являє собою комплексно організовану одиницю. Її складники виступають відносно самостійними, самодостатніми одиницями та співвідносяться між собою по-різному: то як ширші та вужчі, то як

далекі та ближчі. Ці складники можуть перебувати й на вищому ступені віддалення від ширшого значення та виступати різнорядними складниками. Однак їхня самостійність не відзначається цілковитою повнотою. Як більш віддалені одиниці не відриваються від свого ширшого (загальнішого) відповідника, так і вужчі, менш віддалені, не збігаються з ним, а варіюють та цим конкретизують різнозначеннєву якість. Визначати ширше і вужче, основне і другорядне, дальше і ближче значення слова, особливо коли це стосується полісемантичного дієслова, слід за тлумачними словниками.

Багатозначні питомі українські дієслова української мови не існують ізольовано, вони є складовою семантичної системи української мови. Ці лексеми постійно розширюють свої значення, набувають нових. Багатозначні питомі українські дієслова соціально-економічної сфери активно використовують журналісти у засобах масової інформації в різних значеннях. Треба зауважити, що нові лексико-семантичні варіанти в питомих дієсловах соціально-економічної сфери фіксуються рідко, здебільшого використовуються лексеми з тими значеннями, які сформовані протягом попередніх десятиліть.

Серед загалу дієслів на позначення соціальних та економічних понять однозначні питомі лексеми представлені зрідка. Вони не є визначальними для жодної групи дієслів. Поодинокі приклади однозначних лексем представлені у групі дієслів, що визначають діяльність політичних партій, а також у деяких підгрупах, що означають фінансово-економічну діяльність. Незначна кількість однозначних питомих дієслів – типове явище у сучасній українській мові, не є винятком і дієслова соціально-економічної сфери. Серед загалу всіх класифікованих питомих лексем вони становлять не більше п'яти відсотків. Ця тенденція зберігається як у друкованих, так і електронних засобах масової інформації.

Багатозначні питомі лексеми характерні для всіх груп дієслів соціально-економічної сфери, особливо широко вони представлені у підгрупах дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, зокрема відносини купівлі-продажу. Багатозначні слова, що представлені у засобах масової інформації кінця ХХ ст., мають два і більше значень. Переважну частину складають лексеми з трьома значеннями, одне з яких є переносним.

Отже, питомі дієслова соціально-економічної сфери становлять дві непропорційні групи: однозначних та багатозначних слів. Основу визначають лексеми з кількома значеннями, які представлені практично у всіх тематичних групах дієслів соціально-економічної сфери і широко вживаються у засобах масової інформації.

2.1.2. Розширення тематичних груп за рахунок дієслів іншомовного походження, лексико-семантична однозначність цих лексем

Процеси оновлення, збагачення, очищення лексики в кінці ХХ ст. набули значної інтенсивності та своєрідності. З-поміж всіх механізмів мовотворення виділяють два підходи, які певною мірою навіть суперечать один одному [58, с. 14]. Деякі дослідники вважають, що нормативна лексика має формуватися лише на основі власне української, використовуючи тільки українські моделі, інші пропонують реставрувати лексику на певному часово-просторовому зрізі, скоригувавши на західно- чи східнорегіональні особливості. Обидва ці підходи не можуть бути визнаними. Хибність їх – «у сприйнятті мовного ренесансу лише як повернення до минулого, традиційного, без урахування того, що він обов'язково має бути поштовхом уперед, відкриттям нових кількісних та якісних обсягів. При цьому жодною мірою не мають заперечуватись об'єктивні еволюційні закономірності» [58, с. 14]. Визнання лексеми в нормативній лексиці передбачає дещо інші критерії, куди входять не тільки слова індоєвропейського, спільнослов'янського походження, власне українські, але й повноправними є іншомовні запозичення, які упродовж століть додавалися до автохтонної основи, і збагачили мову не тільки кількісно, а й значно вплинули на формування мовної традиції.

Українська мова перебувала й перебуває в постійному зв'язку з іншими мовами. Саме через ці контакти до її лексичного складу увійшли численні запозичення, які є одним із найважливіших чинників розвитку мови.

У деяких наукових працях зазначено, що близько 10-11 відсотків від усього словникового складу мови становлять іншомовні слова [161, с. 25]. Вони спочатку потрапляють

здебільшого до професійної та наукової лексики, а вже потім переходять до загальноповсякденної. Проникнення в українську мову іншомовних слів останнім часом стало особливо активним. Цьому сприяли корінні зміни в усіх сферах суспільного життя. Особливо збагатилися лексемами іншомовного походження тематичні групи дієслів на означення соціальних та економічних понять. Процес запозичення нових одиниць триває [95, с. 52].

Лексеми іншомовного походження характерні для всіх тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери, проте деякі з цих груп у кінці ХХ ст. мають особливе лексичне поповнення, передусім за рахунок дієслів, що існували в мові у пасивному словнику або ж прийшли разом з новими процесами, діями, станами. Так, поповнилася новими одиницями іншомовного походження група дієслів, що характеризують діяльність політичних партій: *лобіювати*, *легалізувати*, *макіавеллізувати*, *майоризувати* та ін., напр.: *Ще два роки тому ніхто не сподівався, що два Рухи можуть так консолідувати свої сили. Нічого дивного – попереду вибори* («Сільські вісті»); *Праві навіть макіавеллізують вчинки лівих, зазначаючи, що вони діють підступними методами, не гребують нічим, заради досягнення мети* («Київський телеграф»); *Дійде до того, що депутати майоризуватимуть у парламенті, тобто використовуватимуть більшість голосів для відхилення пропозицій меншості... У пресі це звучало неодноразово* («Вісті») та ін.

Ці дієслова здебільшого визначають дії, до яких вдаються всі гілки влади під час виборчої кампанії, часто характеризують ці дії з негативного боку.

Нейтральні значення виражають іншомовні дієслова, що передають дії, спрямовані на налагодження міжнародних відносин: *легітимувати*, *інтегруватися*, *єврокредитизувати*, *дезав'язувати*, *аутрайтувати*, *денонсувати* та ін. Напр.: *Дві великі європейські держави утворили «форвард», аутрайтували – утворили термінову валютну угоду, яка передбачає платежі за курсом, зафіксованим на момент угоди* («Високий замок»); *Одна із сторін, яка, до речі, перша згодилася укласти угоду, письмово повідомила про припинення договору – денонсувала* («Україна молода»); *Великі комерційні банки матимуть позики, єврокредитизуватимуть їх за рахунок ресурсів євровалютного ринку* («День») та ін.

Особливо поповнилася лексемами іншомовного походження група дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, зокрема її підгрупи, що передають види діяльності підприємств, установ тощо (*акціонувати, інвестувати, балансувати, корпоратизувати*); кредитування та меценатства (*авансувати, дотувати, кредитувати, спонсорувати*); процесу обміну і продажу (*бартеризувати, демпінгувати, регламентувати*); операції з грошовими одиницями (*диверсифікувати, денотувати, конвертувати*); підприємництво (*комерціалізувати, конкурувати, ділерувати, диспонтувати*) та ін. Напр.: *У незалежній Україні акціонували діяльність чимало товариств, працівники яких отримали цінні папери* («Київська правда»); *Ділерують у всіх сферах, мають справу з цінними паперами, валютою, коштовними металами...* («Бізнес»); *На світовий форум диспонтували практично всі зареєстровані фірми, уповноважені вирішували нагальні питання* («Репортер»); *Ціни виробник регламентує, тримає свою марку* («Урядовий кур'єр») та ін.

Хоча слова іншомовного походження спочатку зазвичай потрапляють до професійної та наукової лексики і здебільшого як терміни, пізніше вони набувають соціального характеру [95, с. 51]. Навіть ті, що означають економічні поняття, під впливом соціальних факторів розширюють сферу використання, стають загальнозживаними.

На розширення дієслів соціально-економічної сфери може впливати ідеологія, яка панує в суспільстві. Т.Б. Крючкова зазначає, що іншомовні слова набувають «ідеологізованих значень» [95, с. 35]. Цей процес можна простежити на прикладі дієслова *солідаризуватися*. Якщо раніше *солідаризувалися* трудящі, робітники, комуністи, інші верстви населення соціалістичних країн, то в кінці ХХ ст. «виражають свою солідарність» здебільшого політичні лідери, партійні осередки тощо, напр.: *Перемога над іншими партіями досяглася «Громаді» з певними труднощами, хоча й солідаризувалася вона з деякими новими політичними угрупованнями* («Вісті»); *У Каневі солідаризувалися четверо політиків, але їм так і не вдалося досягти спільності у поглядах, думках, діях...* («День»).

Зміна суспільного ладу зумовила зміни в семантиці деяких

дієслів іншомовного походження соціально-економічної сфери. Деякі їхні значення стають історизмами, напр., дієслово *революціонізувати* практично втратило значення «робити кого-, що-небудь революційно налаштованим, проінформованим ідеями революції», воно здебільшого вживається в нейтральному значенні, безвідносно до того чи іншого ідейного спрямування «якісно змінювати що-небудь шляхом докорінних перетворень, нововведень», напр.: *Незалежній Україні довелося переглянути значну кількість сторінок історії, дослідники часом революціонізували методи вивчення цієї суспільної дисципліни* («Слово»); *Революціонізувати в культурі, освіті, як і в багатьох інших галузях, було досить складно, за нововведення інтелігенція досить часто розраховувалася свободою...* («День») та ін.

З-поміж загально лексем, що збагачують тематичні групи дієслів соціально-економічної сфери, можна виділити окремий шар – інтернаціоналізми.

За традиційним визначенням інтернаціоналізми ототожнюють з іншомовними словами [105, с. 45], хоч деякі дослідники вважають цю позицію хибною, оскільки частина інтернаціоналізмів може бути власними лексемами, а не іншомовного походження. Крім того, вважають, що виникнення елементів інтернаціоналізації в мові – це не тільки запозичення цією мовою слів з інших мов, «інтернаціоналізми будь-якого типу з'являються в результаті взаємодії цілого комплексу складних, пов'язаних між собою процесів» [5, с. 162]. В.В. Акуленко зауважує, що інтернаціоналізація мов є результатом найуніверсальнішої групи лінгвістичних процесів – конвергентного розвитку мов [5, с. 164].

Оскільки інтернаціоналізми позначають дії, процеси, стани науки, техніки, економіки, політики, мистецтва, то серед дієслів соціально-економічної сфери їх є чимало: *націоналізувати, конституціювати, моралізувати, політизувати, еволюціювати, стартувати, мітингувати, імпічментувати* та ін., напр.: *Стартують жнива – першими повідомляють про результати хлібороби півдня* («Урядовий кур'єр»); *Дехто прагнув політизувати приїзд Папи Римського, хоча більшість сприймала цей візит як миротворчий* («Панорама»); *До чергової річниці аварії на ЧАЕС інваліди мітингують, більш нічого не залишається* («Вісник Чорнобиля») та ін.

Дієслова соціально-економічної сфери, які є інтернаціоналізмами, переважно грецького та латинського походження, джерелами інтернаціоналізмів на позначення соціальних та економічних понять слугують також живі європейські мови: англійська, французька та німецька. Інтернаціоналізми характерні здебільшого для тематичних груп дієслів, що пов'язані з державно-суспільним ладом та із загальнополітичними поняттями, а також для груп, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність.

Мовознавці приділяють чимало уваги іншомовній лексиці. Здебільшого вони вивчають або запозичення з окремих мов, або один якийсь лінгвістичний аспект. Об'єктом їхніх досліджень є зазвичай іменники [5; 49; 73; 128; 182].

У лексичній системі сучасної української мови значне місце належить іншомовним дієсловам. Деякі дослідники кваліфікують їх як дієслова з іншомовними основами, тому що вони оформлені за допомогою питомих суфіксів [2, с. 38].

Дієслова, що визначають соціальні та економічні поняття, представлені здебільшого лексемами іншомовного походження. Їх домінанту становлять дієслова, що мають тільки одне значення: *маніпулювати* – «робити маніпуляції» [209, IV, с. 621]; *полемізувати* – «вести полеміку з ким-небудь» [209, VII, с. 64]; *констатувати* – «установлювати, відзначати наявність чого-небудь» [209, IV, с. 265] та ін., напр.: ...*вдало маніпулювала влада під час виборів, закликаючи народ «бути реалістами»* («Новини»); *Він [Петро Симоненко] полемізував з націоналістами, лібералами та іншими ідеологічними супротивниками ...* («Напередодні»); ...*слід констатувати, що рано чи пізно суспільство, хоч би яке інертне воно було, має затребувати таку політичну силу, яка буде здатна якісно переламати ситуацію* («Вісті») та ін.

Трапляються серед загалу соціально-економічних дієслів іншомовного походження, вживаних у засобах масової інформації, лексеми, які мають два і більше значень, напр.: *агітувати* – 1. Роз'яснювати політику якої-небудь партії чи організації, закликати до боротьби за цю політику або проти неї; 2. Переконувати в чому-небудь, спонукати до чогось [209, I, с. 16], пор.: ...*агітували не так за себе або проти вчорашнього комуніста Л. Кравчука, як за українську державність* («Напередодні»);

Скільки не агітувала жінка купити нову пральну машину – чоловік не згодився, економить гроші («Сільські вісті»); *претендувати* – 1. Ставити певні вимоги, заявляти свої права на кого-, що-небудь; 2. Домагатися визначення за собою певних властивостей (часто відсутніх насправді) [209, VII, с. 545], пор.: *«Батьківщина» прагне утвердити свої позиції, претендує на лідера у парламенті* («Репортер»); *Час від часу на цю роль [опонента] претендували інші політики, але невдало* («Напередодні»); *форсувати* – 1. Діючи певним чином, прискорювати проходження, здійснення, розвиток і т. ін. чого-небудь; 2. *техн.* Підвищувати потужність, продуктивність або режим (двигуна, топки, механізму тощо) порівняно з номінальним; 3. Посилювати звучання голосу (звичайно під час співу, декламацій, гри у виставі); 4. *військ.* Долати значну природну перешкоду на місцевості (переважно водяну) звичайно з боєм [209, X, с. 627], пор.: *Страйкарі форсували приміщення адміністрації підприємства* («Репортер»); *Як форсували Дніпро ветерани не забули, про це будуть пам'ятати і наступні покоління* («Голос України»); *Артист голос свій періодично форсує, що надає виступу патріотичного звучання* («День») та ін.

Дієслова іншомовного походження набули значень соціально-економічного характеру вже потім, до цього в українській мові вони вживалися здебільшого як науково-технічні терміни, а формувалися під впливом різних позамовних факторів. Їхнє лексичне освоєння відбувалося поступово. Наприклад, дієслово *екстраполювати* спочатку вживалося як науковий термін із значенням «поширювати висновки, одержані щодо однієї частини якоїсь системи, на іншу частину тієї самої системи», згодом ця лексема набула додаткового значення «поширювати кількісні висновки, одержані внаслідок вивчення соціально-економічних явищ та процесів тощо», напр.: *Останнім часом у Кабінеті Міністрів екстраполюють цифри, хоча ніяких позитивних результатів це не дає* («Голос України»).

Дієслова соціально-економічної сфери зберігають переважно лексичне значення мови-джерела, хоч трапляється, що вони набувають нового відтінку в лексичному значенні. Так, дієслово *політизувати* вживалося в первісному значенні «займатися політикою; здійснювати державну діяльність», згодом воно набуло нового відтінку – «надавати чомусь політичного забарвлення,

пов'язувати з політикою», пор.: *Щоб не відбулося, в яких би сферах діяльності не відбувалися зміни – депутати відразу політизують ситуацію* («Україна молода»); *«Касетний скандал» не вивчають, не розглядають, навколо нього тільки «політизують»* («Сільські вісті»). Лише деякі іншомовні дієслова, які тепер в українській мові означають соціальні та економічні поняття, зовсім змінили своє первісне значення. Наприклад, дієслово *конкретизувати* раніше означало «згущувати, ущільнювати», а тепер тлумачиться як «робити наочнішим, доступнішим, уточнювати»: *Губернатор області конкретизував борги кожного району, така деталізація сподобалася не всім* («Україна молода»); *Ніхто не конкретизує найцікавіші пункти передвиборної програми* («День»).

Щодо зміни структури значення в запозичених словах, то «процеси розширення і звуження» [79, с. 14] можуть відбуватися в лексемах як результат розвитку їхньої семантики в мові, що запозичила, коли поряд із зміненним значенням (більш вузьким або широким) у цій мові продовжує співіснувати і попереднє вихідне значення слова, а можуть відбуватися і під час самого процесу запозичення, коли попереднє вихідне значення залишається тільки в мові-джерелі. «На практиці майже неможливо провести чітку межу між цими двома явищами, – наголошує І.М. Каминін, – бо історія будь-якого запозиченого слова починається з його вживання в мовленні, яке може і не бути зафіксованим у писемних джерелах. Тобто не завжди можна порівняти обсяг значення запозиченого слова під час його проникнення і в період інтеграції в мовній системі, що сприймає» [79, с. 14].

Для іншомовних дієслів соціально-економічної сфери характерні як розширення, так і звуження значень, хоч останній процес частіше спостерігаємо тоді, коли запозичена лексична одиниця потрапляє до нової мови. За своїм походженням ці дієслова неоднорідні. Вони сформувалися на основі запозичень із різних мов, зокрема із *грецької*: *автономізувати, динамізувати, демократизувати, гармонізувати, політизувати* та ін., напр.: *Керівник лівих прагне автономізувати діяльність своїх партій, але в нинішніх умовах це зробити не таке просте завдання* («Нова газета»); *...урядові та Національному банку вдалося наблизитися до взаєморозуміння й гармонізувати валютну політику та валютний курс* («День»); *Міжнародний центр Симона Візенталя*

закликав генерального секретаря ООН Кофі Аннана динамізувати роботу з антисемітськими виступами («День»); *Як не хочуть демократизувати стосунки «маленькі» країни, Сполучені Штати ведуть свою політику...* («День»); *Діяльність науковців, виступи артистів, будь-які гарні справи депутати політизують...* («Слово»); з *латинської*: *адмініструвати, агресувати, атестувати, демонструвати* та ін., напр.: *Як повідомляє інформаційна служба БІ-БІ-СІ, один з високопосадових представників руху «Талібан» виступив із критикою на адресу Москви: вже надто у Росії адмініструють...* («Промінь»); *Політичні сили у Кот-д'Івуарі агресують: вибори пройшли на тлі збройних сутичок* («Урядовий кур'єр»); *Кожного підприємця атестує покупець за кількістю купленого товару* («Галицькі контракти»); *Поведінка опозиційних партій щодня демонструє інші погляди і ставлення українців до влади* («Робітнича газета»); з *французької*: *абсолютизувати, бюрократизувати, націоналізувати, шантажувати* та ін., напр.: *Цифри абсолютизують, хоча реальна ситуація на підприємстві далека від ідеальної* («Робітнича газета»); *Ще до справжньої демократії нам далеко – кожен чиновник бюрократизує свою діяльність* («Вечірній Київ»); *Коли Україна стала незалежною, постало питання націоналізувати деякі засоби виробництва* («Київські відомості»); *Приватний бізнес дуже небезпечний – шантажують різні сили...* («День»); з *німецької*: *будувати, керувати, коштувати, штрафувати* та ін., напр.: *Молода держава будує нові і перспективні стосунки із зарубіжними державами* («Промінь»); *Президент України зазначив, що в деяких областях керують особи, які не відповідають всім вимогам* («Урядовий кур'єр»); *Повінь у Закарпатті коштуватиме державному бюджету мільйони...* («Київська правда»); *Дайшники штрафують водіїв не менше, ніж до підписання нового положення* («День»); з *англійської*: *комп'ютеризувати, демпінгувати, доларизувати, менеджментувати, стартувати* та ін., напр.: *Фірма вимушена демпінгувати цінами...* («Нова газета»); *Приватні фірми «доларизують» свої відносини, про розрахунки в гривнях немає і мови* («Сільські вісті»); *Офіси комп'ютиризують, від цього вони набирають європейського вигляду* («Промінь»); *Працівники «крутих» фірм вважають, що вони менеджментують, хоча насправді про основи цієї науки навіть не чули* («Новини»); *Всі*

засоби масової інформації повідомляють, що сьогодні *стартують* в Україні жнива («Репортер») та ін.

Лексичні грецизми й латинізми є найдавнішими запозиченнями. Вони потрапили до мови після прийняття християнства в Київській Русі.

Лексичних одиниць німецького походження найбільше. Вони органічно адаптувалися до лексичної системи української мови, унаслідок чого багато з них перестали сприйматися як слова іншомовного походження.

Порівняно пізнішими є англійські лексичні запозичення. До української мови потрапило чимало англійських лексем на позначення фінансово-економічних понять у кінці ХХ ст.

Іншомовні дієслова входили до української мови через польське, чеське та російське посередництво. Серед дієслів соціально-економічної сфери практично немає італійських, голландських та тюрських запозичень.

Основну частину цих дієслів становлять утворення від іншомовних іменних основ.

Засвоєння іншомовних дієслів соціально-економічної сфери здійснюється переважно книжним шляхом. Мало утворено дієслів шляхом калькування, тобто коли запозичують значення слова, а його морфологічна структура, звуковий склад змінюються відповідно до звукової системи української мови.

Я.А. Голдованський виділив три послідовних етапи повного лексичного засвоєння іншомовних слів: 1) етап інновацій або первісного вступу в мову-рецептор; 2) етап віртуалізму – слово використовує відносна меншість носіїв мови-рецептора; 3) етап неологізму – словом користується відносна більшість носіїв мови-рецептора [49, с. 18–19]. Ці критерії засвоєння характерні і для дієслів соціально-економічної сфери, оскільки вони не є запозиченнями із замкненим часовим циклом, для яких схема повного лексичного запозичення не підходить.

Дієслова іншомовного походження, які вживаються у засобах масової інформації, здебільшого є однозначними: *орендувати* [209, V, с. 744]; *регламентувати* [209, VIII, с. 479]; *преміювати* [209, VII, с. 536]; *конвертувати* [209, IV, с. 257]; *авансувати* [209, I, с. 8]; *консолідувати* [209, IV, с. 264]; *функціонувати* [209, X, с. 653]; *експлуатувати* [209, II, с. 463]; *репресувати* [209, VIII,

с. 511]; *еволюціонувати* [209, II, с. 453]; *ратифікувати* [209, VIII, с. 454]; *легітимувати* [209, IV, с. 471]; *фальсифікувати* [209, X, с. 555]; *амністувати* [209, I, с. 39]; *санкціонувати* [209, IX, с. 54]; *пропагувати* [209, VIII, с. 247].

Однозначні лексеми характерні для всіх тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери. Зокрема, для групи дієслів, пов'язаних з державно-суспільним ладом та історією країни: *індустріалізувати* – «робити країну індустріальною, впроваджувати в певну галузь виробництва прогресивну техніку»; *модернізувати* – «робити щось або когось новомодним, сучасним, новішим»; *конституювати* «установлювати, визначати склад, зміст чогонебудь», напр.: *Говорять у парламенті, в уряді, але щоб індустріалізувати країну, треба більш конкретні кроки...* («День»); *Найактуальніше завдання – модернізувати суспільні процеси, а то ми відстаємо на століття* («Україна молода»); *Хоча державна машина конститує устрій, але «рівно» не виходить* («Вечірній Київ»).

Відзначаються лексико-семантичною однозначністю дієслова, що характеризують діяльність політичних партій: *пикетувати* – «охороняти що-небудь, перебуваючи в пікеті»; *аргументувати* – «наводити аргументи на користь чогонебудь»; *конгресувати* – «брати участь у конгресі», напр.: *Якщо нинішня ситуація не зміниться, то «унановці» знову пикетуватимуть Верховну Раду...* («Вісті»); *Народний Рух спробує аргументувати ті гасла, які були винесені на площу* («Слово»); *Всі члени партії розуміли, що конгресувати легше, ніж виконувати конкретні справи* («Комуніст»).

Виділені дієслова можуть характеризувати не тільки діяльність партій чи її членів, але й визначати інші суспільні процеси, пор.: *У країні всі звикли до акцій протесту шахтарів, а тепер пикетують вчителі, починають виступати біля місцевих адміністрацій* («Голос України»); *Як тільки податковий інспектор не аргументував порушення – підприємець «відбивався», показуючи копії різних документів* («Галицькі контракти»); *Українські студенти вперше брали участь у закордонній поїздки, ...і конгресувати їм довелося вперше* («Молодь України»).

Характерні однозначні лексеми для групи дієслів, що окреслюють загальнополітичні поняття: *анонсувати* – «робити

анонс про що-небудь»; *конфліктувати* – «вступати в конфлікт із ким-небудь»; *деспотувати* – «здійснювати деспотію», напр.: *Про події, зокрема позитивні, анонсують заздалегідь, хоча все ще може і не здійснитися...* («Сільські вісті»); *Гілки влади не повинні конфліктувати, а набиратися цивілізованих манер* («Україна молода»); *Західні дослідники дивуються, що іноді у нас деспотують...* («Репортер»).

У тематичній групі дієслів, що визначають фінансово-економічну та комерційну діяльність, нараховується чимала кількість однозначних іншомовних лексем: *інвестувати* – «вкласти капітал у підприємство для одержання прибутків»; *акцентувати* – «затверджувати до оплати грошові документи»; *конвертувати* – «здатність валюти певної країни вільно обмінюватися на валюти інших країн»; *акцизувати* – «здійснювати акциз» та ін., напр.: *Не варто критикувати економічну еліту України..., якщо хтось інвестуватиме галузь – це не так уже й погано* («Економіст»); *Голова правління акцентував те, про що так довго говорили* («Київська правда»); *Про конвертацію долара нічого говорити, а от чи буде конвертувати гривня?* («Галицькі контракти»); *Приватні підприємці без захвату сприйняли повідомлення, що акцизуватимуть тютюнові та горілчані вироби* («Вечірній Київ»).

Широко представлені однозначні лексеми в групі дієслів, що окреслюють загальноюридичні дії, процеси та стани: *конфіскувати* – «здійснювати конфіскацію чогось»; *арештувати* – «брати кого-небудь під варту, позбавляти волі»; *інкримінувати* – «обвинувачувати кого-небудь у чомусь»; *анулювати* – «скасовувати, оголошувати недейсним будь-що» та ін., напр.: *Чи конфіскують квартиру П. Лазаренка? – питання відкрите* («Промінь»); *Вчора арештували экс-віце-прем'єра Юлію Тимошенко* («Вечірні вісті»); *Інкримінувати можна, а докази* («День»); *Суд Радянського району анулював попереднє рішення* («Хрещатик»).

Лексико-семантична однозначність характерна і для тих іншомовних дієслів, що виражають дії, процеси та стани, спрямовані на налагодження міжнародних відносин, пор.: *експортувати* – «вивозити за кордон які-небудь товари, капітал»; *реімпортувати* – «вивозити з інших країн власні товари, раніше туди

експортовані»; *парафувати* – «попередньо підписувати ініціалами уповноважених осіб державний документ, у виготовленні якого вони брали участь»; *демаркувати* – «встановлювати і позначати на місцевості межі між сусідніми державами», напр.: *Чи експортуватиме Україна деякі товари, впливатимуть насамперед політичні чинники* («Сільські вісті»); *Відбувається щось дивне – наші вироби із закордону повертаються у вигляді секонд хенду, тобто вони реімпортують* («Київська правда»); *Парафують державний документ згідно з чинними міжнародними правилами...* («Голос України»); *Те, що демаркували кордони, свідчить не про песимістичні відносини країн у майбутньому, а про певні міжнародні норми, які вони визнають* («Напередодні»).

Дослідники іншомовних лексем констатують, що найбільшу частину запозичень в українській мові становлять виробничо-технічні терміни [83, с. 75]. Другу групу за кількісним обсягом утворюють суспільно-політичні слова, куди увійшли лексеми, що стосуються політики, державної влади, права, суспільних організацій тощо. Дещо меншу за обсягом групу сформували торгово-економічні лексеми [83, с. 76].

Н.С. Авилова поділила іншомовні дієслова в російській мові за різними сферами діяльності. Значну їх частину становлять дієслова соціально-економічної сфери, які дослідниця класифікує за такими сферами: комерційно-фінансова (*акцентувати, орендувати, кредитувати, патентувати*), адміністративно-юридична (*арештувати, цензурувати*), офіційна (*адмініструвати*), суспільно-політична (*агітувати, націоналізувати, демократизувати, балотувати*) [3, с. 48–61] та ін. За її спостереженнями, більшість таких дієслів утворилася від основ слів латинської, грецької, німецької, французької та англійської мов.

У засобах масової інформації кінця ХХ ст. фіксуємо чималу кількість непохідних іншомовних дієслів соціально-економічної сфери. На функціонування таких дієслів у мові вказували російські та українські мовознавці Н.С. Авилова, Л.П. Крисін, К.Г. Городенська, Л.П. Кислюк, та ін. [3; 94; 54; 83]. Л.П. Кислюк, зокрема, зазначала: «За допомогою питомого дієслівного форматива *-ува-* оформлені запозичення *вербувати, парувати, превалювати*, але ми не можемо говорити про виділення суфікса, оскільки корені

в даних словах без **-ува-** в українській мові не осмислені...» [83, с. 51]. До непохідних дієслів іншомовного походження належать: *дотувати, девальвувати, конфіскувати, інвестувати, інкримінувати, інспірувати, санкціонувати, дискримінувати* та ін. Наприклад: ... була точнісінько така ж ситуація – не **дотували** тільки кілька промислово розвинених регіонів... («Народна газета»); ...на його думку, головне не те, кому належить земля, а те, чи належно **інвестують** сільське господарство («Самостійна Україна»); Після вироку в суді у хабарниці **конфіскують** нажите майно («Сільські вісті»); Професійний юрист **санкціонує** дії цього громадянина... («Слово») та ін.

Непохідні дієслова іншомовного походження є здебільшого однозначними. Вони входять до тематичних груп, які окреслюють загальноююридичні дії, процеси та стани, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність. Цих дієслів зазвичай немає ні в реєстрі Словника української мови в 11-ти томах, ні в іншомовних словниках. У них подано тільки спільнокореневі з дієсловами іменники. На цьому наголошують дослідники дієслів іншомовного походження [73, с. 66; 83, с. 98]. Л.П. Кислюк відбирала інтернаціоналізми з друкованих та електронних словників і зробила висновок: «Серед інтернаціоналізмів – 3 дієслова (*експортувати, імпортувати, тренувати*) і 119 іменників» [83, с. 98].

У засобах масової інформації вживається багато нових дієслів іншомовного походження соціально-економічної сфери, які ще не зафіксовані в словниках: *акціонувати, бартеризувати, делімітувати, комп'ютеризувати, корпоратизувати, лібералізувати, лобіювати, люмпенізувати, спонсорувати* та ін., напр.: У Молдові оцдабанк спершу **акціонували** з участю держави («Урядовий кур'єр»); Підґрунтя корупції ми вбачаємо і в тому, що економіку в Україні широко **бартеризували** («Урядовий кур'єр»); Територіальна цілісність визнала кордони шельфу... **делімітує** Міжнародний суд? («День»); Потім нам допомогли кібернетики **комп'ютеризувати** весь цей процес [про імунодіагностику] («Урядовий кур'єр»); Треба **корпоратизувати** великі підприємства у терміни, адекватні сьогодинішнім потребам («Урядовий кур'єр»); ...український уряд має намір радикально **лібералізувати** внутрішній ринок продовольства («День»);

Українські неформальні промислово-фінансові групи розпочали **лобіювати** запровадження у вітчизняну практику процедури перетворення (конвертування) боргів на права власності («День»); В. Добровольський, перебуваючи безперешкодно на волі, займався бізнесом, **спонсорував** видовищні заходи, виступав на місцевому телебаченні... («День») та ін.

Незначна частина дієслів іншомовного походження адаптувалася в українській мові і сприймається вже як власна лексика, проте більшість цих дієслів має виразний іншомовний характер і не стала загальноновживаною. Вони практично не розширюють свою семантичну структуру і залишаються однозначними.

У засобах масової інформації ХХ ст. постійно з'являються нові дієслова іншомовного походження, причому так швидко, що їх не встигають фіксувати в лексикографічних працях. Але це не означає, що дієслова соціально-економічної сфери не зрозумілі для читача, слухача, глядача. Хоч у засобах масової інформації іноді трапляються помилки: слова іншомовного походження вживаються не в своєму значенні, напр.: юні літератори **декларували** («офіційно заявляти, урочисто проголошувати») замість **декламували** («виразно читати художні твори, зокрема – вірші») та ін. Ще на початку ХХ ст. В. Самійленко наголошував на тому, щоб у «чужомовних словах» розрізняли їхні значення [142, с. 14].

Іншомовні дієслова соціально-економічної сфери є органічною частиною словникового складу сучасної української літературної мови. Вони становлять значну частину серед загалу лексем у засобах масової інформації кінця ХХ ст. Для них характерна лексико-семантична однозначність. Найбільше однозначних дієслів серед тих, що характеризують міжнародні відносини та загальноююридичні дії, процеси й стани. Переважну більшість становлять однозначні іншомовні лексеми у групі дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, багато таких лексичних одиниць у групі дієслів, що пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни. Однозначні іншомовні дієслова менш представлені у групі дієслів, що позначають загальнополітичні поняття, зрідка вони трапляються у групі дієслів, що характеризують діяльність політичних партій.

2.1.2.1. Дієслова загального вжитку

За сферами вживання словниковий склад української мови поділяється на загальноновживану і спеціальну, або лексику обмеженого вживання. «Загальноновживану лексику кваліфікують також як загальнонародну. До її складу належать слова, використовувані всіма носіями літературної мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов» [160, с. 204]. Однією з найхарактерніших рис соціально-економічної лексики є її зрозумілість і загальнодоступність [21, с. 17]. У кінці ХХ ст. Україна почала брати активну участь у світових господарських процесах. Масовому читачеві, глядачеві, слухачеві стали відомі терміни, які ще зовсім недавно були зрозумілі тільки фахівцям. Однією з причин їхньої загальнодоступності є постійний і стрімкий розвиток засобів масової інформації. В.Г. Костомаров зазначав: «Без матеріалів, взятих із газет, зараз стає неможливим вивчення мови в цілому, визначення її загальних норм...» [89, с. 22].

Аналіз мови газет, радіо, телебачення дає змогу простежити причинозумовленість лексико-семантичних процесів, що відбуваються в соціально-економічній лексиці, екстралінгвістичними факторами. Детермінологізація є результатом взаємодії загальнолітературної та термінологічної лексики [115]. Л.А. Капанадзе зауважує, що детермінологізація – це запозичення слів із термінологічної системи, засвоєння їх літературною мовою, слів, які пов'язані з утворенням нового значення чи нової сфери застосування [80, с. 19]. Унаслідок процесу детермінологізації у мові з'являються нові одиниці. Вони вступають у синонімічні ряди, мають певну стилістичну характеристику. Прийоми входження термінів у загальнолітературну мову схожі в багатьох мовах світу [80, с. 20].

Збагачення лексики загальноновживаними одиницями триває в мові постійно [107, с. 162]. Одним з основних джерел поповнення тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери загального вжитку є терміни, семантика яких у новій системі функціонування розширюється. Мовознавці стверджують, що важливо усвідомлювати відмінність між терміном та словом загального вжитку. Знайти межу термінованого та детермінованого слова важко через її умовність. О.В. Іванова наголошує, що відмінність

семантичної системи термінів та семантичної системи загальноновживаних слів визначається кількісним та якісним наповненням гілок асоціативної структури, що лексеми загального вжитку мають чималу кількість таких гілок, а основними їхніми типами є відношення подібності, синтагматичні та інші типи тематичних відношень [74, с. 4–5]. С.С. Вільчинський зазначає, що однією з основних відмінностей термінології та загальноновживаної лексики є суб'єктивна зумовленість денотативних значень. Слова-терміни мають вузьку сферу використання, лексемам загального вжитку властиві універсальність, практична незамкнутість сфери застосування [33, с. 9–10].

До загальнолітературної мови кінця ХХ ст. входять не одиничні терміни, а цілі групи слів. Це викликає активний структурно-семантичний вплив спеціальної термінології на загальнолітературну мову.

У деяких тематичних групах дієслів соціально-економічної сфери приналежність лексеми до того чи іншого пласту лексики можна визначити тільки в складі словосполучення чи речення. Наприклад, дієслово *апелювати* залежно від контексту може бути юридичним терміном або загальноновживаним словом, пор.: *Таке рішення суду. Доведеться апелювати до іншої юридичної інстанції* («Голос України»); *Опозиція апелювала до всіх українців: підтримати висунуті пропозиції і взяти участь у походах вулицями великих міст України з метою і надією на краще життя...* («Вісті») та ін.

Дієслова, які можуть виступати як терміном, так і словом загального вжитку, наявні в тематичних групах, що визначають міжнародні відносини та загальноюридичні дії, процеси й стани. Використання дієслівних лексем у засобах масової інформації як термінів чи як слів загального вжитку залежить від тем і жанрів публікацій, від різних стилістичних завдань: передати характер героя через його мову, описати ситуацію з якоюсь певною метою тощо.

У кінці ХХ ст. у літературній мові простежується тенденція змінювати стилістичний статус слів, зокрема вузькоспеціальних на загальновідомі. Н.Г. Попович помічає часту взаємозаміну загальнонаукових і загальноновживаних дієслів. Це явище вона

вважає типовим для текстів [130, с. 9]. Така заміна дієслів іноді можлива в публіцистиці, хоч вони і несуть різне стилістичне навантаження.

У зв'язку з розвитком науки, техніки, економіки, культури загальноновживана лексика постійно збагачується новими дієсловами [166, с. 137]. Свого часу деякі лексеми належали тільки до спеціальної лексики якоїсь галузі, нині вони входять до складу загальноновживаної: *репресувати, пікетувати, консолидувати, декларувати, акціонувати, сертифікувати, оподатковувати, рекламувати, спонсорувати, бартеризувати, модернізувати* та ін., напр.: *Треба консолидувати всі внутрішні сили держави для ствердження демократії – громадяни України хочуть бачити свою країну саме такою...* («Вісті»); *У державі вироблена система – громадяни мають декларувати свої доходи щороку* («Галицькі контракти»); *Ще якихось десять років тому про рекламу говорили тільки спеціалісти цієї діяльності, зараз же рекламують всі і все...* («Голос України»); *Підприємства часто бартеризують свої економічні відносини, саме через таку систему суспільство нормально розвиватися не може* («День»); *«НТВ» не бажає, щоб його спонсорували, цей телевізійний канал прагне бути максимально незалежним* («Репортер»); *Підприємці працюють у напрузі: чекають слів інспектора: «Оподаткували доходи?»* («Вечірній Київ»); *То ліві, то праві пікетують Верховну Раду, кожні щось хочуть, навіть вимагають* («Робітнича газета») та ін.

Зазначені дієслова соціально-економічної сфери протягом відносно короткого часу закріпилися в повсякденній мовній практиці широкого кола користувачів інформації, стали загальноновживаними.

Більшість дієслів соціально-економічної сфери є стилістично нейтральними, емоційно не забарвленими, зазвичай вони не містять оцінки тих подій, процесів, що визначають. На кількісній перевазі загальноновживаних дієслів у текстах наголошують дослідники цієї частини мови. Н.Г. Попович зауважує, що у складі філологічного тексту серед всіх дієслів 78 відсотків становлять лексеми загального вжитку [130, с. 15].

З-поміж всіх дієслів соціально-економічної сфери найбільше одиниць загального вжитку нараховуємо у тематичній групі, що означає фінансово-економічну та комерційну діяльність: *виділяти,*

заробляти, дотувати, витрачати, обмінати, продавати, торгувати, одержувати, профінансувати, відраховувати, виділяти, вкладати, економити, заплатити, стягувати, зекономити, преміювати, додавати та ін., напр.: *Захід не буде виділяти гроші, якщо економічний розвиток матиме сучасні тенденції: неплатежі, бартер, дефіцитний державний бюджет, заборгованість із соціальних виплат, загострення соціальних проблем* («Напередодні»); *Ми маємо думати про те, як заробляти гроші, пропускаючи транспортні потоки через Україну...* («Урядовий кур'єр»); *Якщо ми будемо не тільки продавати і продаватися, а й думати про людську гідність і відповідно діяти, то нас очікує феєричний успіх* («Вісті»); *Саме ринкова система змусить економити гроші, час, ...тоді будемо рухатися вперед* («Високий замок»); *Фінансують галузь нестабільно, тому є можливість зриву виробництва: немає достатньої кількості матеріалів* («Робітнича газета»); *Ми [товариство] вигідне регіону: щомісяця відраховуємо чималу суму до місцевого бюджету* («Замкова гора»); *Розширення технологічного інвестування означатиме залучення України до економічної міжнародної інтеграції, вони будуть виділяти гроші – ми будемо «залежати»...* («Медіа Простір»); *В умовах загрозливої економічної ситуації в Україні, корисними стануть місцеві економічні податки, які доцільно стягувати у вигляді штрафів за забруднення повітря, водоймищ, лісів...* («Економіст») та ін.

У кінці ХХ ст. актуалізувалися відносини між підприємствами різних форм власності, стали популярними процеси кредитування та меценатства, частіше почали говорити про обмін і продаж, отримання доходів, прибутків та втрату коштів. Активно почало розвиватися підприємництво. Саме тому в групі дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, широко представлені лексеми загального вжитку.

У цей же історичний період Україна стала незалежною. Державно-суспільні процеси набули нового характеру і почали стрімко розвиватися. До загального вжитку ввійшли нові лексеми, які відображають діяльність законодавчої та виконавчої влади, суспільні історичні процеси та процеси інформування. Загальноновживані дієслова соціально-економічної сфери наповнюють групи на позначення загальнополітичних понять та групу лексем,

пов'язаних із державно-суспільним ладом й історією країни: *відродити, організувати, функціонувати, формувати, змінювати, затвердити, обговорити, прогнозувати, реалізувати, рекомендувати, співдіяти, коментувати, говорити, повідомляти, реалізувати, актуалізувати, пришвидшити* та ін., напр.: *На державному рівні слід **організувати** комплексний географічний, соціально-економічний, природно-економічний моніторинг регіонів («Людина і влада»); Потрібно **пришвидшувати** процес проведення адміністративної реформи в Україні... («Урядовий кур'єр»); У спеціальній еколого-економічній зоні було передбачено **реалізувати** програму розширення Карпатського біосферного заповідника («День»); Найпомітнішим прагненням планово-кастових кіл є монополізація влади, а також прагнення **зміцнювати** свої позиції у всіх сферах... («Слово»); Але то все, як почали **говорити** насамкінець ХХ ст., лише порожні тези... («Вісті»); Голова ЛОГ УРП Степан Середя **коментував** поведінку деяких посадових осіб («Медіа Простір»); Учасники конфлікту **обговорили** найактуальніші проблеми («Голос України»); Товариство «Просвіта» **звернулося до** владних структур з програмою: **відродити** в Україні втрачене («Репортер»)* та ін.

Чималою групою представлені дієслова загального вжитку, що характеризують діяльність політичних партій. Кількість партій та громадських осередків у державі постійно зростає, частина угруповань реформується, партії є активними учасниками політичного життя країни, їхня діяльність має публічний характер, постійно висвітлюється в засобах масової інформації. Тому більшість цих лексем зрозуміла споживачам інформації: *втілити, блокувати, відокремитися, об'єднати, висунути, підтримувати, проголосувати, захищати, виступати, розблокувати* та ін., напр.: *Якщо частина партійців **відокремилася**, то це є звичайне явище сьогодення («День»); Петро Симоненко подякував електорату за те, що прийшли і **підтримали** його кандидатуру («Репортер»); Будь-який осередок не є патріотично налаштованим, оскільки він **захищає** інтереси того, хто платить гроші («Вечірній Київ»); Представники лівого блоку не **об'єднали** своїх зусиль... («Сільські вісті»); **Виступають** на майдані мітингуючі з прапорами різних кольорів, а результат нульовий... («Медіа «Простір»); Якби хоч*

*один кандидат **втілив** свою програму в життя..., життя кожного б покращилося («Вісті»)* та ін.

Загальновживана дієслівна лексика соціально-економічної сфери позначає дії, процеси та стани в широкому аспекті. За своїм характером вона рухлива, динамічна, завжди відкрита для поповнення новими лексичними одиницями, які втрачають ознаку обмеженого вживання і стають загальновживаними. Це підтверджують численні випадки розширення складу загальновживаної лексики за рахунок термінологічних одиниць. Збагаченню складу загальновживаної лексики сприяє популяризація тих чи інших процесів у засобах масової інформації, у зв'язку з чим підвищується освітній рівень читачів, глядачів, слухачів, збільшується їхній лексичний запас. Дієслова соціально-економічної сфери активніше використовуються всіма носіями літературної мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов.

2.1.2.2. Специфіка вживання дієслів-термінів на позначення понять соціально-економічної сфери

Розвиток науки й техніки, міжнародне співробітництво вчених, митців, технічна й комерційна співпраця та інші стосунки між людьми, інституціями, державами спричиняють проникнення термінології майже в усі сфери соціально-економічної діяльності. Термінологія сучасної української літературної мови дуже багата й розгалужена. У її складі виділяються великі групи суспільно-політичної та соціально-економічної термінологічної лексики. Вони характеризуються деякими особливостями, що зумовлені екстралінгвістичними факторами і які певною мірою відрізняють ці терміносистеми від наукової й технічної термінологічних систем. Їм не властива така стильова закріпленість, замкненість, яку спостерігаємо в інших термінологічних шарах лексики [157, с. 160].

Суспільно-політична лексика, як відомо, перебуває в процесі постійних змін, для неї не характерна однозначність, як для всіх інших термінів. Але це не означає, що вона зливається із загальновживаною лексикою [26, с. 18]. Інші дослідники з цього приводу зауважують, що суспільно-політична термінологія

«органічно входить у загальнонародну мову», а значна частина цих термінів функціонує з обома значеннями – термінологічним і нетермінологічним [4, с. 18].

Незамкненість, рухливість меж суспільно-політичної та соціально-економічної лексики, особливий характер її системності, пов'язаний безпосередньо із суспільним ладом, ідеологією, економікою, здатність викликати до себе певне емоційне ставлення, відсутність активного втручання людини у творення цієї лексики порівняно з науково-технічною термінологією дають підстави твердити про істотні відмінності цих термінологічних груп від інших терміносистем, про їхній тісний зв'язок із загальноновживаною лексикою.

Важливою рисою суспільно-політичних та соціально-економічних термінів є розвиток у них нових значень. Т.І. Панько вважала, що «про термін як виразник відповідного поняття можна говорити лише умовно. Семантика терміна наптовхує на розуміння поняття, однак не завжди розкриває його суть, інакше ми не могли б спостерігати наповнення терміна новим змістом у зв'язку із зміною економічної формації» [123, с. 13].

Л.А. Булаховський зазначає, що терміни, зберігаючи виразність значення і сталість вживання, «зазнають загальної долі слів у своєму історичному житті, і вони не уникають впливу тих або інших обставин, які розхитують початкову домовленість» [23, с. 23].

Кожна тематична група термінів має свої релевантні ознаки [127, с. 8; 64, с. 12]. У деяких групах вони збігаються, наприклад, ознаки філософських та логічних термінів або ознаки економічних та ринкових тощо. Дослідники термінів в останні роки відзначають «термінологічну полісемію», це коли термін паралельно вживається в кількох термінологіях [155, с. 42]. Напр., дієслово *кредитувати* може вживатися як у фінансовій галузі, так і в економічній, лексема *посвідчувати* може бути терміном як офіційно-ділової, так і юридичної діяльності.

У мовознавстві відомі два загальноприйнятих принципи, за якими співвідносять термінологію із загальноновживаною лексикою: термінологія – частина загальноновживаної лексики, від якої вона відрізняється певними особливостями, та термінологія – відокремлена група слів [26, с. 20].

О.Г. Аксьонова пропонує свою класифікацію. Вона поділяє

терміни на три групи: 1) суто терміни; 2) багатозначні слова, одним із значень яких є термінологічне; 3) слова, суспільно-політичне значення яких виявляється в словосполученнях або і в ширших контекстах [4, с. 11].

А.А. Бурячок визначає місце суспільно-політичної лексики в системі сучасної української мови так: «Це особливий шар термінологічної лексики, що посідає проміжне місце між функціонально обмеженими терміносистемами, позбавленими емоційно-експресивного забарвлення, і загальноновживаною літературною лексикою, з якою він постійно інтерферує, що робить диференційну межу між ними мінливою, рухливою» [26, с. 22–23].

Серед термінів, що визначають соціальні та економічні поняття, виділяємо групу дієслів-термінів. Відомо, що дієслова внаслідок своєї широкої семантики, значно рідше стають термінами, ніж, наприклад, іменники, тому їх досить часто важко відмежувати від загальноновживаних слів. Ця близькість зумовлена тим, що велика кількість термінів виникла на основі загальноновживаних слів у процесі їх термінологізації.

У текстах засобів масової інформації кінця ХХ століття вживаються дієслова, що означають поняття з різних сфер суспільних та економічних наук, зокрема з: 1) економічної: *девальвувати, продуцентувати, демпінгувати, експортувати, імпортувати, картелювати, синдикувати, ліцензювати* та ін., напр.: *Туркменістан – східна країна. Тому слід думати, що туди експортувати* («Київський телеграф»); *Монополісти капіталістичних країн з метою завоювання економічних важелів і придушення конкурентів демпінгують ціни* («ТСН») та ін.; 2) логічної: *аргументувати, доводити, індукціювати, дедуціювати, логілізувати* та ін., напр.: *Що ж, демократія – то завжди ризик. Але не можна той ризик, як у згаданий період, перетворювати – на смертельний. А кожні перетворення треба серйозно аргументувати* («Київські відомості»); *Спеціалісти доводять правоту і ефективність реформ, але більшість депутатів цьому не вірять* («День») та ін.; 3) філософської: *абсолютизувати, абстракціювати, аналогізувати, детермінізувати, індетермінізувати, екзистенціоналізувати, ірраціоналізувати, іманентнізувати, філософствувати* та ін., напр.: *Даремно філософи абсолютизували ідею марксизму-*

ленінізму, адже нині про це згадують тільки в історичному аспекті («Вісті»); Вчені **аналогізують**: знаходять зв'язок між сучасними подіями і тим, що відбувалося кілька десятиліть років тому («Репортер») та ін.; 4) психолого-педагогічної: **мотивувати, пам'ятати, уявляти; асистентувати, викладати, виховувати, екзамінувати, студіювати** та ін., напр.: *Ще живі люди, які пам'ятають* страшні події тридцять третього, вони це не забудуть ніколи... («Сільські вісті»); Менеджерів, що тільки вчора закінчили вуз, сьогодні **екзамінують** щоденні реалії, а не викладацький склад навчального закладу («Промінь») та ін.; 5) юридичної: **апелювати, амністувати, захищати, криміналізувати, обороняти, оскаржувати, осуджувати** та ін., напр.: Адвокати професійно **захищали** підсудного, тому і досягли бажаного результату – волі («Напередодні»); Прокуратура **вдруге оскаржує** рішення суду. **Попереду** знову судові процеси («Київська правда») та ін.; 6) дипломатичної: **денонсувати, декларувати, парафувати, ратифікувати, легалізувати** та ін., напр.: З цього моменту документ набрав юридичної сили – договір **ратифікували** («Новини»); Плани тепер не здійсняться, бо одна сторона **денонсувала** про свої обов'язки, договір припинив дію («Репортер») та ін.; 7) фінансової: **авансувати, авізувати, асигнувати, балансувати, субсидіювати, дотувати, позичати, фінансувати** та ін., напр.: Робота підприємства стабілізувалася, працю робітників стали **авансувати** («Робітнича газета»); Кланокастова система позбавляє Україну будь-яких надій на краще майбутнє, як би не **фінансували** реформи із-за кордону («Високий замок») та ін.; 8) офіційно-ділової: **наказувати, інструктувати, циркулювати, посвідчувати, заявляти, ухвалювати, секретарювати** та ін., напр.: Уряд дуже впевнено **заявляє** про економічні зміни («Урядовий кур'єр»); Президент **наказує** прискорити розслідування кримінальної справи і регулярно **звітуватися** Міністру... («Україна молода») та ін.; 9) ринкових відносин: **інвестувати, кредитувати, патентувати, сертифікувати, фрахтувати** та ін., напр.: Підприємство вносить кошти на чийсь рахунок, гроші відразу ж **інвестують** в економіку, одним словом, приносять користь... («Медіа Простір»); Ніхто не поспішає **кредитувати** мале підприємництво, через це розвиток ринку в Україні пригальмовує... («Вечірній Київ») та ін.

Належність зазначених дієслів до соціально-економічної лексики засвідчує здебільшого їхнє вживання в певних словосполученнях та конкретний контекст, у якому вони функціонують. Дієслова-терміни в текстах засобів масової інформації відрізняються від загальноновживаних слів більшою абстрагованістю і точністю значень.

Дієслова соціально-економічної сфери не формують терміносполук. Майже всі вони є словами іншомовного походження [107, с. 159].

Більшість дієслів соціально-економічної сфери, що використовуються в текстах засобів масової інформації, є зрозумілими для читачів, глядачів, слухачів, пор.: *експортувати, імпортувати, інвестувати, амністувати, криміналізувати, легалізувати, фінансувати, ратифікувати, субсидіювати* та ін. Вони не ускладнюють сприймання тексту. Тому ознака термінів – обмеженість їх уживання, незрозумілість для широкого кола мовців – меншою мірою стосуються дієслів із сфери соціально-економічного життя.

Дієслова-терміни використовуються в публіцистичному стилі і як виразний зображувальний засіб, тобто вони вживаються не в прямому, а в переносному значенні, набувають додаткових семантичних відтінків. Напр., дієслово *циркулювати* використовується не в значенні «давати розпорядження, накази підвідомчим установам або підлеглим службовим особам», а має негативний, навіть дещо іронічний відтінок. Читачеві стає зрозуміло, що дія, яку виражає це дієслово, має нескінченний характер, що директиву не буде виконано, напр.: *Про свої негаразди старий партизан практично щодня циркулює у всі районні інстанції. У селі всі про це знають. Даремно «писар» чекає листоншу...* («Сільські вісті») та ін.

Зміни в значеннях дієслів-термінів відбуваються передусім унаслідок прогресу галузі науки, яку вони представляють, що спричиняє звуження чи розширення їхнього змісту.

Терміни, як відомо, можуть вступати у синонімічні відношення [85, с. 54]. Не є винятком і дієслова-терміни на означення соціальних та економічних понять, напр.: *аргументувати, доводити, теоретизувати; дотувати, субсидіювати, інвестувати* та ін., напр.: *Пенсіонерів, членів багатодітних сімей, одиноких*

громадян завжди багато в цих коридорах. Держава **субсидіює** їхнє житло («День»); Комерційні засоби масової інформації дуже боляче сприймають повідомлення про те, що держава **дотуватиме** державні видання («Промінь»); Скільки було урочистих гасел, що корейці **інвестують** завод? Нічого з цього не вийшло, ніхто цих автомобілів не купує... («Вісті») та ін.

Група дієслів-термінів соціально-економічної сфери в кінці ХХ століття помітно збагатилася за рахунок нових одиниць, які прийшли в мову разом із процесами, що їх вони позначають, напр.: **брокериджувати** – «розширювати коло брокерів»; **офертувати** – «пропонувати укласти угоду»; **корпоратизувати** – «об'єднувати щось, когось в одне ціле» та ін. Такі дієслова малозрозумілі масовому читачеві. А словники термінів, які виходили друком протягом останніх десяти років, фіксують переважно терміни-іменники, дієслова ж залишаються поза увагою упорядників [210; 202].

Входження таких інновацій до лексичної системи сучасної української мови засвідчує розширення одиниць синонімічних рядів, розширення виражальних засобів, які в текстах засобів масової інформації набувають додаткових семантичних відтінків.

Вживаючись у нових для себе функціональних сферах, терміни вступають у зв'язки з найрізноманітнішими мовними компонентами, від яких вони раніше у складі замкнутої термінологічної системи були ізольовані. Унаслідок взаємодії з елементами публіцистичного стилю «відбувається своєрідна експресивна детермінологізація раніше нейтральних, «безпристрасних» термінів. Вони набувають більш чи менш яскраво вираженого емоційного і психологічного забарвлення» [166, с. 139].

Переходячи до розряду загальноновживаних слів, дієслова-терміни зазвичай повністю зберігають своє номінативне пряме значення. Проте після розширення сфери їхнього функціонування часто спостерігається і генералізація, узагальнення змісту. Дієслово починає вживатися в ширшому значенні, використовується для позначення дій та процесів, часом дуже віддалених від сфери його первісного призначення, напр., дієслово *теоретизувати*, пор.: *Практичного досвіду, що може показати реальні позитивні результати застосування препарату проти СНІДу, поки що немає,*

фармацевти, лікарі тільки теоретизують... («Голос України»); *Вони [ті, що мітингують] люблять на майданах теоретизувати, тобто розумувати на різні теми, не підкріплюючи своїх висловлювань конкретними фактами...* («Вісті») та ін.

Отже, процес збагачення мови засобів масової інформації дієсловами-термінами із соціально-економічної сфери помітно активізувався. Вони перестали бути доступними лише обмеженому колу фахівців – ними починає оперувати широкий загаль люде. Дієслова-терміни соціально-економічної сфери стають постійною зв'язковою ланкою між діями і словами в процесі номінації нових дій та явищ, показником впливу екстралінгвістичних факторів на лексику.

2.2. Основні шляхи та способи семантичного збагачення тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери

Лексика, що називає поняття соціально-економічної сфери, досить рухлива. Її тематичні групи постійно поповнюються новими одиницями. Цей процес зумовлений соціальними факторами і відбувається різними шляхами та способами.

Через тривалі зв'язки української мови з іншими мовами світу до лексичного складу мови увійшли численні запозичення, які є одним із шляхів семантичного збагачення тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери. Для іншомовних слів характерні як розширення, так і звуження їхніх значень. Дієслова соціально-економічної сфери здебільшого звужують значення, входячи до вжитку в мові-реципієнті. Тематичні групи дієслів поповнюються переважно лексемами грецького, латинського, французького, німецького та англійського походження.

Іншомовні дієслова відзначаються своєю лексико-семантичною однозначністю.

Одним із продуктивних шляхів збагачення тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери є процес детермінологізації, що викликаний екстралінгвістичними факторами. У мові засобів масової інформації чітко простежується детермінованість лексико-семантичних процесів: запозичуються слова із термінологічної системи, які визначають нову дію, стан або пов'язані з новою

сферою застосування. Такі дієслова соціально-економічної сфери поступово використовуються всіма носіями мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов.

Тематичні групи дієслів соціально-економічної сфери збагачуються за рахунок лексем інших тематичних груп: конкретної фізичної дії, звучання, мовлення, мислення, розумової діяльності та ін. Належність цих дієслів до тієї чи іншої тематичної групи визначається з контексту. Це здебільшого марковані слова, які дають негативну чи позитивну оцінку соціально-політичним процесам.

Одним із способів розширення лексико-семантичної структури дієслів є метафоризація, яка в засобах масової інформації відзначається високою продуктивністю, діахронічною стійкістю. Вторинні, переносні значення як найменування нових соціально-економічних процесів поступово закріплюються, унаслідок чого обсяг тематичних груп дієслів розширюється.

Збагаченню тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери сприяють такі лексико-семантичні явища, як полісемія та синонімія. Полісемія представлена здебільшого питомими лексемами, системними відношеннями синонімії охоплені всі тематичні групи дієслів соціально-економічної сфери.

У кінці XX ст. у мові засобів масової інформації спостерігається тенденція до збільшення кількості розмовних одиниць, що зумовлене внутрішньомовними та позамовними причинами. Найактивніше розмовні лексеми поповнюють тематичні групи, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність структур або суб'єктів, діяльність політичних партій та тематичну підгрупу із значенням інформування.

Дієслова соціально-економічної сфери поповнюють свій семантичний потенціал за рахунок значень нових префіксальних, постфіксальних та інших дериватів. Це зумовлено тим, що вони, подібно до інших дієслів, становлять словотвірну базу для утворення насамперед нових префіксальних, а також постфіксальних.

У 90-х роках минулого століття спостерігалася тенденція до збагачення тематичних груп за рахунок словотвірних новотворів з виразним відтінком іронії, глузування.

Шляхи та способи семантичного збагачення тематичних груп

дієслів соціально-економічної сфери перебувають у взаємодії, визначаються певною системою.

2.2.1. Соціальна зумовленість змін у лексико-семантичній структурі дієслів соціально-економічної сфери

Лексико-семантична система мови динамічна і рухлива. Вчені стверджують, що протягом десятиріччя словниковий склад мови змінюється приблизно на 25 відсотків [108, с. 15]. На розвиток лексико-семантичної системи активно впливають соціальні фактори [153, с. 174]. Ієрархія соціальних зв'язків у суспільстві, утвердження соціальних традицій і визнання законів соціальних інституцій особливо впливають на соціально-економічну лексику [148, с. 22], зокрема, дієслівну. Ця тенденція чітко простежується на прикладах тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери кінця XX ст. Мовознавці зауважують, що змінюється не тільки їхня лексико-семантична структура, але й утворюються нові тематичні групи. Такий розвиток системи мови має «глибокі соціальні корені» [107, с. 162].

Дія соціальних факторів на розвиток дієслів соціально-економічної сфери може бути свідомою або стихійною [95, с. 123]. Ми розглядатимемо свідому дію соціальних факторів на розвиток дієслівних лексем, коли суспільство і його члени можуть впливати на розвиток мови: розширювати її соціальні функції, регулювати процеси взаємодії мов, проводити інші цілеспрямовані дії щодо функціонування мови.

Українська мова як одна з найважливіших складових державотворення [187, с. 20] у кінці XX ст. розвивалася в Україні у нових соціальних умовах, що були викликані змінами суспільного, політичного, економічного та культурного життя.

З часу проголошення незалежності України група дієслів, пов'язаних з державно-суспільним ладом та історією країни, значно поповнилася новими одиницями, які потрапили до активного словника носіїв мови: *відродити, приватизувати, реформувати, роздержавити, відокремитися, конституціювати, європеїзуватися* та ін., напр.: *...важливою передумовою культурного розвитку суспільства є його здатність відродити демократичні процеси*

(«Людина і влада»); *Україна відокремилася від Союзу, але ж безліч проблем залишилися...* («Сільські вісті»); *Якщо приватизують стратегічні об'єкти, то користі для держави від цього не буде* («Новини»); *Дехто спонукає уряд європеїзуватися, тісно співпрацювати з окремими країнами* («Голос України»); *Ми вже дали змогу роздержавити, ...іноді увійшли у прірву* («День») та ін.

У засобах масової інформації кінця минулого століття активізувалося вживання лексем, пор.: *змосковити, зросійщувати, українізувати, націоналізувати, дискримінувати* та ін., напр.: *Під впливом «общинного» мислення зросійщили значну кількість людей...* («Слово»); *Українізувати суспільство, а точніше кожного українця, – тоді ми оцінимо праці митців відродження* («Літературна Україна»); *Нас змосковщували, але ж ця уніфікація руйнувала й своєрідність росіянина, хіба можна порівняти російську мову в Україні з нормальною російською мовою, хіба це не втрата на терені російської духовності* («Високий замок») та ін.

Якщо деякі з названих дієслів вживалися й раніше, то їхнє значення тлумачилося зовсім по-іншому, напр., дієслово *націоналізувати* зараз у текстах засобів масової інформації виражає значення «здійснювати націоналізацію чого-небудь; проводити дії за незалежність нації, що сприяють розвитку і виховують повагу до інших націй», то раніше ця лексема витлумачувалася так: «здійснювати реакційні буржуазні дії в галузі національних відносин, які проповідують зверхність національних інтересів над соціальними, розпалюють національну ворожнечу і т.д.». Значна частина цих дієслів вживалася тільки в деяких виданнях спеціального призначення, в деяких офіційних, навіть секретних документах. Під впливом соціальних факторів, що були зумовлені державно-суспільними процесами, вони зазнали змін у лексико-семантичній структурі і їх почали активно використовувати журналісти в засобах масової інформації. Т.Б. Крючкова зауважує, що лексеми, вживання яких активізувалося протягом певного історичного періоду, часто характеризують позитивні або негативні процеси суспільного життя [95, с. 125].

Соціальні чинники сприяли формуванню в українській мові нової тематичної групи дієслів, що визначають міжнародні відносини. Українські мовознавці відзначають, що в цей час «вільно

й інтенсивно почав розвиватися дипломатичний підстиль» [108, с. 16]. В Україні було визначено державні кордони, активізувалися дії, спрямовані на налагодження міжнародних відносин, тому до активного вжитку ввійшли дієслова *делімітувати, демаркувати, ратифікувати, декларувати, парафувати, інтегруватися, легітимувати* та ін., напр.: *Політичні стосунки, переговори між державами призвели до того, що кордони делімітували* («День»); *Було декілька серйозних претензій щодо спільної діяльності, але договір не ратифікували...* («Київські відомості»); *Більшість великих союзів інтегрується, ...з цим проблеми тільки в країнах колишнього Союзу* («Сільські вісті») та ін.

Утворення і постійний процес збагачення цієї групи дієслів, що визначають міжнародні відносини, свідчить, що соціальні процеси значною мірою сприяють розширенню функціонального поля української мови, що лексико-семантична система дієслів соціально-економічної сфери оновлюється, розгладжується і збагачується.

Події кінця ХХ століття характеризуються зміною однопартійної системи на багатопартійну, утворенням великої кількості громадських організацій. Ці суспільні процеси послуговуються дієсловами, значення яких активізувалося або ж набуло додакових відтінків: *лобіювати, пікетувати, страйкувати, опозиціювати, бойкотувати* та ін., напр.: *Ми [члени спілки] вже надіслали листи декільком депутатам, щоб вони лобіювали наші інтереси* («Журналіст України»); *Дії уряду спрямовані на полегшення діяльності саме вітчизняних підприємств... скільки ж можна страйкувати?* («Робітнича газета»); *Студенти в декількох містах бойкотують; вимоги молодого покоління мають політичний характер* («Новини»); *Знову пікетують... Слід переосмислити дії кардинальним чином...* («День») та ін.

Більшість зазначених дієслів носії мови не вживають саме через відсутність у суспільстві тих процесів, які вони означають. Дієслова, що характеризують діяльність політичних партій, зазнали у своїй лексико-семантичній структурі змін, які були зумовлені саме соціальними факторами.

Демократизація суспільства дала змогу гласно й відкрито оцінювати кого-, що-небудь в засобах масової інформації, що сприяло лексико-семантичному розширенню підгрупи дієслів інформування: *обнародувати, оприлюднити, обговорювати,*

висловлювати, коментувати, виступати та ін.: напр.: *...хочемо висловити думку: якою має бути концепція регіональної політики України...* («Людина і влада»); *Результати діяльності фірм оприлюднили. Таке зроблено вперше* («Голос України»); *Дуже довго нардепи обговорювали проект закону, ... всі від цього стомилися* («Новини»); *Вперше обнародували цифри щодо діяльності жінок «легкої поведінки»...* («Самостійна Україна») та ін.

Зазначені дієслова до 90-х років ХХ ст. вживалися дуже рідко і часто з іншими значеннями. Про те, що ці лексеми були в пасивному словнику, свідчить відсутність деяких із них у Словнику української мови в 11-ти томах, напр., дієслова *оприлюднити* немає в цій лексикографічній праці [209, V, с. 728].

Соціальні фактори особливо вплинули на розвиток групи дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність. Суспільні зміни сприяли виокремленню підгрупи дієслів із значенням підприємництва (*комерціалізувати, орендувати, конкурувати, рекламувати, оподатковувати*) і зумовили вихід із активного вжитку дієслів, що означали ці та інші процеси в радянський період (*змагатися, планувати, випереджати, перевиконувати, рапортувати*).

У зв'язку з тим, що підприємництво розширює свої межі, лексика, яка представлена в цій підгрупі, вживається не тільки в спеціальній, тематичній літературі, а й у масових виданнях, напр.: *Нашому товару досить важко конкурувати* («Робітнича газета»); *Всі напівпорожні державні установи орендують приватні підприємства* («День»); *Мийні засоби так активно рекламують, що на базарі не знаєш, чому надати перевагу* («Київська правда») та ін.

У кінці ХХ ст. активізувалися операції, пов'язані з грішми, тому лексико-семантичних змін зазнали тематичні підгрупи дієслів із значеннями обміну і продажу (*бартеризувати, демпінгувати*), отримання прибутків, доходів (*субсидувати, процентувати*), втрати коштів (*девальвувати, збанкрутувати*), тих, що називають операції з грошовими одиницями (*конвертувати, доларизувати*) та ін. Зазначені дієслова широко представлені в засобах масової інформації, напр.: *Відносини між діловими партнерами все гальмуються, бо розрахунки бартеризують, «живих» грошей немає...* («Урядовий кур'єр»); *Особливо важливо субсидіювати*

житло пенсіонерів... («Сільські вісті»); *Ніколи у центрі не було проблем, а тепер збанкрутував* («День»); *Грошові відносини доларизують, з купонами ніхто не хоче мати справи* («Папірус»).

Громадяни України можуть вільно розпоряджатися своїм майном, капіталом згідно з чинним законодавством, тому вузькоспеціальна лексика перестала функціонувати тільки в словниковому запасі спеціалістів, нею почали послуговуватися масові користувачі мови. Саме через це лексика соціально-економічної сфери на позначення операцій з грішми заповнила сторінки преси.

Зміни в суспільно-політичному і виробничо-економічному житті відновили в українському суспільстві благочинні акції [108, с. 18]. Це сприяло утворенню тематичної підгрупи кредитування та меценатства (*кредитувати, спонсорувати, благодійствувати*). Особливо часто такі процеси відображають засоби масової інформації, напр.: *Самодіяльний народний колектив «Вечорниці» набув нового вигляду саме завдяки тому, що приватник постійно спонсорує його* («Людина і влада»); *Захід кредитує деякі програми щодо культурного розвитку...* («Репортер»); *Релігійні угруповання благодійствують у різних галузях...* («Літературна Україна») та ін.

Зміна ідеології та політичних оцінок, економічні перетворення і зміщення усталеного способу суспільного життя активізували в групах дієслів соціально-економічної сфери зустрічні процеси їхнього очищення, оновлення та збагачення. Інтенсивнішим став рух лексики між активним і пасивним словниками. Деякі лексеми повертаються до активного життя в соціумі разом з реаліями, діями, процесами, станами, які вони означають (*акціонувати, комерціалізувати, доларизувати, рекламувати, орендувати*), інші – внаслідок стилістичної транспозиції, тобто сталося розширення сфери використання цих слів (*меценатствувати, фундувати*). Процеси входження і активізації особливо характерні для групи дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність. Ці дієслівні лексеми повертаються до суспільного життя і вводяться до мовного вжитку спочатку через засоби масової інформації, напр.: *Тобто за низкою показників сучасна сім'я живе краще, ніж в останні роки «розвинутого соціалізму», ... хоча грошові відносини й доларизували* («Напередоні»); *Треба*

рекламувати товар, не варто нехтувати жодним з каналів реклами, бо його використає конкурент («РІО»); Добрі взаємини у родині приносять тому, що їх бізнес «процвітає», ... вже орендують нове приміщення магазину («Сільські вісті»); Багато членів української діаспори меценатствує у нас, їм небайдуже майбутнє України... («Слово») та ін.

Соціально-економічна сфера кінця ХХ ст. зумовлює зміни в тематичних групах дієслів. Наприклад, у часи «розвинутого соціалізму» між підприємствами, організаціями, установами стосунки визначалися лексемою *змагатися*, що означало «намагатися перемогти когось у чомусь; боротися; брати участь у змаганні». В останнє десятиріччя минулого століття ця лексема була витіснена з активного вжитку, її замінила лексема *конкурувати*, тобто «суперничати в якій-небудь галузі за досягнення кращих наслідків; боротися за вигідніші умови виробництва й збуту, за найбільші прибутки». Такі зміни спричинили соціальні чинники, передусім нова форма власності, що відображають засоби масової інформації, напр.: *Ризик різкого падіння капіталізації спонукатиме нових власників до позитивних змін в економіці, вони по-новому мають конкурувати* («Економіст»); *Треба, нарешті, виробити нормальні правила гри і стежити, щоб усі дотримувалися їх – гідно конкурували* («Напередодні») та ін.

Отже, зміни у лексико-семантичній структурі дієслів соціально-економічної сфери, що зумовлені соціальними чинниками, засвідчують, що українська мова активно збагачується новими одиницями, поповнюються окремі її лексико-семантичні групи. Саме закономірні суспільні процеси сприяли значному розширенню функціонального поля української мови. Процеси демократизації суспільного життя, можливість вільно висловлювати свої думки істотно вплинули на склад тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери, зокрема й на мову засобів масової інформації, які миттєво відображають найсвіжіші новації, зміни в мовленні.

2.2.2. Метафоризація як один із засобів розширення лексико-семантичної структури дієслів

У мові засобів масової інформації чіткіше й активніше виявляється багатство мовних засобів. Слова збагачуються новими значеннями, відбуваються зміни в сполучуваності слів, з'являються нові лексичні одиниці й вирази – усе це здебільшого вперше фіксують засоби масової інформації. З одного боку, вони реєструють ті семантичні зміни, що вже відбулися в мові, з другого – у них використовуються й зовсім нові лексеми, словосполучення, звороти тощо. Слова в текстах засобів масової інформації вживаються як у прямому, так і в переносному значенні. У зв'язку з переносним значенням лексеми варто зупинитися на понятті «відтінок значення». У сучасному мовознавстві чіткого визначення цього поняття немає, як і немає єдиного погляду на його лінгвістичний статус.

Ж.П. Соколовська пропонує відтінок значення розуміти як асоціацію, що пов'язується з тією чи іншою семою в носіїв мови, але ще не стала елементом її змісту [150, с. 116]. Особливо багате відтінками значень дієслово [28, с. 34].

Крім дієслів на позначення понять соціально-економічної сфери, що вживаються у прямому значенні, наявна чимала кількість тих, у яких певна сема актуалізується в переносному значенні, здебільшого в метафоричному. У семантичній структурі багатозначного слова, основний і похідні лексико-семантичні варіанти якого виділяються в певних контекстах, метафоричні відношення між семами є найтиповішими. Вони виразно поширюють основне значення і служать важливим способом його розвитку. Метафоризація – досить динамічне семантичне явище, може виступати і як багаторазовий акт, біля одного основного значення – кілька метафоричних, напр., дієслово *наділяти* має три значення [209, V, с. 69]. Пряме значення – «виділяти комусь частину чого-небудь для користування» і два переносних – «виражати прихильність, вдячність і т. ін. у нагороду за що-небудь»; «надавати яких-небудь властивостей, якостей і т. ін.», пор.: *Селяни дуже збентежені проблемою: наділятимуть паї всім жителям села чи тільки колгоспникам?* («Сільські вісті»); *Учасники інавгурації російського президента періодично наділяли*

Путіна гучними оплесками, проявляючи цим прихильність, віру в майбутнє... («Вісті»); Політиків природа наділяє особливими рисами характеру, але ж це властиве не всім... («Слово») та ін. Такі значення часто виконують художньо-зображальні функції, хоч вони здебільшого є носіями загальномовних ознак.

Суть метафори полягає в уживанні слова, що позначає предмет, явище, ознаку, дію, для назви іншого предмета, явища, дії на основі подібності, яка випливає з їх порівняння, зіставлення за асоціацією. Метафора «служить одним із засобів посилення образності й виразності мови. Всяка метафора є переносно вжите слово, що виступає засобом образної художньої характеристики» [157, с. 40]. Хоч більшість лінгвістів аналізує метафору в художньому тексті, вона властива й іншим стилям мови [61, с. 174]. В.Г. Гак наголошує на універсальності цього процесу: «Метафора – універсальне явище в мові. Її універсальність виявляється в просторі і в часі, у структурі мови і в функціонуванні. Вона властива всім мовам і всім епохам; вона охоплює різні аспекти мови і виявляється у всіх її функціональних різновидах [47, с. 11]. Процес метафоризації характерний і для текстів засобів масової інформації кінця ХХ ст., де він виступає як своєрідна модель формування лексико-семантичних варіантів багатозначного дієслова, напр.: *Спітніле обличчя опонента **горіло** ненавистю і силою («ТСН»); Україна стала незалежною, багато чого змінилося і ніхто з її синів не **гнистиме** у засланні («Вісті»); У кандидата в депутати вранці **народилася** геніальна ідея, але **втільювати** її в життя було пізно – виборці поспішали на дільниці... («Панорама»); Законодавча влада прийняла кодекс – нам жити за ним, а не **ламати** закон («Сільські вісті»); **Дозріти** політичні ідеї можуть тільки за певних умов: коли люди будуть готові їх прийняти («Слово»); Депутати не вирішують серйозних питань, у їхніх головах **квітне** май... («Репортер»)* та ін.

Метафоричні значення розвиваються в дієсловах соціально-економічної сфери за певною подібністю дії чи стану. Метафоричні перенесення є найбільш активним засобом збагачення лексичного складу мови в процесі розвитку багатозначності слів. Так, на основі прямих значень дієслів у журналістських текстах розвиваються інші лексико-семантичні варіанти. Наприклад, пряме значення дієслова *гальмувати* – «сповільнювати рух чого-небудь або

зупиняти щось за допомогою гальма», а його переносне значення утворене за подібністю дії, пор.: *Таким чином, Президент повинен підписувати документи і, маючи сумнів, звертатися до Конституційного суду. ...В іншому разі невідомі важелі **гальмують** законотворчий процес («Голос України»); пряме значення дієслова *торпедувати* – «атакувати торпедою, завдавати ударів торпедами», у переносному значенні – «недопускання здійснення чого-небудь», пор.: *Тому ліві не робили нічого, щоб зупинити виконавчу владу, і стали активно брати участь у подіях уже після укладення миру – причому саме з метою **торпедувати** мир («День»); пряме значення лексеми *фокусувати* – «спрямовувати в якусь точку, в яке місце зібрані, зосереджені промені, електрони; регулювати оптичну систему», переносне значення – «зосереджувати дії на чому-небудь», пор.: *Багатовекторна політика України повинна **фокусувати** зусилля на тому, щоб не стати сферою впливів жодної зі світових потуг... («День»)* та ін.**

Коли основою метафоричних структур виступає дієслово, то такі сполучення максимально активізують думку [162, с. 247], перед очима читача виникають образи, побудовані на різноманітних асоціаціях. Метафори, до складу яких входить дієслово, кваліфікують як предикатні метафори [110, с. 265–267]. Дієслова, як і прикметники, часто метафоризуються, бо саме в цих частинах мови поєднується двоє значень, необхідних для того, щоб приховане порівняння можна було перетворити у відкрите, тобто виявити основне порівняння. Дієслова соціально-економічної сфери легко метафоризуються через те, що в реченні найчастіше виступають присудком. Ця позиція необхідна для зіткнення двох значень, в яких виявляються схожі ознаки двох предметів, напр.: ***Хворіє** економічна система країни, але **встановити** діагноз ніхто не наважується («Україна молода»); Долар **росте**, тому українці **менше** рахують гривні, вони **більше** порівнюють... («Сільські вісті»); **Всі** вважали, що гроші **згоріли**, а тут **повертають** по 50 гривень... («Голос України»).*

Предикативні метафори у мові засобів масової інформації особливо активно поповнюють групу дієслів, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність, вони здебільшого яскраво характеризують процес втрати коштів, знецінення банківських паперів тощо.

Переносні значення дієслів соціально-економічної сфери суспільно усвідомлені. Вони чітко розрізняються у словосполученнях, реченнях, контексті, але не завжди фіксуються в словниках. Наприклад, згадувана лексема *хворіти* має два значення: 1) «бути хворим, страждати від якоїсь хвороби; хворувати; нездужати»; 2) «глибоко пройматися болем, хвилюватися за когось, щось, уболівати за ким-, чим-небудь» [203, IV, с. 726], а у засобах масової інформації вона вживається у значенні «бути нездатним належним чином розвиватися», пор.: *Виробництво соціалістичного ладу хворіє невиліковно, ніякі новітні «ліки» його не врятують, дуже давнє* («Україна молода»); *Банки України починають хворіти так, як і в усьому світі – вони банкрутують* («Папірус»).

Метафора реалізується в мові за певними закономірностями. В українському мовознавстві виділяють різні метафоричні перенесення, найтиповішими з яких є такі: тварина > людина; рослина > людина; нежива природа > людина; живі істоти > нежива природа, рослини; фізичні характеристики предметів і речовин, фізичні процеси > людина; живі істоти > інтелектуальний, соціальний або емоційний план, фізичний стан людини; створені людиною предмети, речовини, матеріали > людина; міфічні істоти та людина; просторові характеристики > часові характеристики, характеристики людини і суспільства за морально-етичними ознаками [160, с. 141–146]. Такі типи переносів В.Г. Гак називає перенесеннями між загальними сферами позамовної дійсності [47, с. 26].

Метафоризація особливо властива текстам, де йдеться про діяльність політичних партій, громадських об'єднань та їх членів. Метафори служать засобом посилення образності, за рахунок цього мова засобів масової інформації стає значно виразнішою, напр.: *Час плине все ближче до виборів у Верховну Раду, через це почастишали партійні з'їзди* («Слово»); *Думки летять одна за одною. Що було відповідати виборцям?* («Акцент»); *Олександр Ткаченко, навпаки, демонстрував низьку популярність у електорату, і це не міг компенсувати навіть його адміністративний потенціал* («Напередодні») та ін.

У текстах засобів масової інформації виявляється суб'єктивне ставлення автора метафори до вибору допоміжного об'єкта, образно-асоціативний ореол якого характеризує позитивну чи

негативну цінність реалії, яку означає [164, с. 41]. Цим він викликає певне ставлення читача, глядача чи слухача до події, явища, процесу. У метафорі совість заговорила виражено позитивну характеристику, напр.: *У сільського голови совість заговорила – повернув селянам документи на землю...* («Сільські вісті»). Суб'єктивний фактор метафоризації виявляється в різних функціональних типах метафор по-різному – залежно від орієнтації метафоричного результату на об'єктивне чи суб'єктивне відображення світу. На зв'язок метафори та оцінки, неоднозначність відношення між ними вказують її дослідники [38, с. 52].

Серед загалу метафор у засобах масової інформації виділяються експресивно-емоційні (емотивно забарвлені) метафори [164, с. 48]. Такі метафори викликають у споживачів інформації емоційне ставлення до того, про що говориться, у них зберігається психологічна напруга, напр.: *Підприємець так підносить достоїнства свого бухгалтера, неначе підносить їх до небес...* («Вісті») та ін. Експресивні метафори за рахунок образності, що викликана певним стереотипом, характерним для національно-культурного соціуму, чи звукосимволічним оформленням, створюють емотивне ставлення, яке має форму модальності. Такі метафори в засобах масової інформації характеризують здебільшого осіб, їхню поведінку, рідше – властивості предметів чи абстрактних речей.

Окремі лексичні метафори мають властивість зневиразнюватися, втрачати свою образність: *прийти до усвідомлення, втрачати авторитет, порушити питання, підтримувати виступ, кидати виклик, загострити увагу* тощо, напр.: *Члени партії підтримали виступ свого лідера – проголосували майже всі за зміни до програми* («Нова газета»); *Олександр Мороз зрозумів, що він поступово втрачає авторитет електорату, тому вдався до сенсаційних заяв...* («Київські відомості») та ін. Це так звані стерті метафори, які є джерелом виникнення нових лексичних значень, тобто одним із чинників розвитку багатозначності, але вони вже не є засобом створення образності. Стерті метафори дослідники мови засобів масової інформації відносять до мовних штампів, що постійно повторюються в публікаціях.

Конструкції на зразок «дієслово+іменник», які вживають журналісти, надають текстам певної урочистості. Досить часто

дієслово в таких сполученнях слів стає «універсальним» [157, с. 163], воно повторюється, змінюється тільки іменник, напр.: *розгорнути критику, розгорнути підготовку, розгорнути змагання, розгорнути боротьбу* та ін., пор.: *Готуючись до нових виборів, команда мера розгорнула критику проти інших...* («Новини»); *Місцева влада розгорнула підготовку до приїзду великого гостя...* («Високий замок»). Якщо звороти такого зразка повторюються дуже часто, то вони перетворюються в автоматичну схему, пристосовану для передавання будь-якого змісту. Ще такі метафори можуть надавати текстам піднесеного публіцистичного звучання, особливо якщо йдеться про подію чи процес, які стрімко розгортаються у часі.

Метафоризація лежить в основі багатьох семантичних процесів – розвитку синонімічних засобів, появи нових значень, утворення полісемії, розвитку термінологічних систем та емоційно-експресивної лексики. Метафори є одним з основних засобів створення образності в публіцистиці. Вони властиві всім формам і жанрам журналістики. Метафоризація істотно розширює номінативні можливості мови засобів масової інформації кінця ХХ ст., допомагає читачам глибше пізнати навколишній світ. Метафоричні значення дієслів соціально-економічної сфери вирізняються високою продуктивністю, діахронічною стійкістю. Основні значення для них є моделлю, елементи якої наповнюються іншим денотативним змістом. Вторинні, переносні значення дієслів поступово закріплюються як найменування нових дій чи станів, унаслідок чого обсяг багатозначності таких дієслів розширюється. «За таких умов метафоризація виступає як засіб творення нових словесних значень, збагачення лексико-семантичної системи мови» [157, с. 41].

2.2.3. Семантична транспозиція дієслів інших тематичних груп

Проблема взаємодії дієслів різних ЛСГ залишається актуальною і дискусійною у сучасному мовознавстві. Дієслова однієї ЛСГ можуть мати зовнішні зв'язки з дієсловами інших груп. Ці зв'язки бувають: формальними, якщо ознаки виявляються за загальними позиціями, та функціональними, коли вони визначаються за спільною інформацією, яку передають [100, с. 112].

До дієслів соціально-економічної сфери функціонально переходять лексеми різних лексико-семантичних груп. Це дієслова конкретної фізичної дії, звучання, мовлення, мислення, розумової діяльності людини тощо.

2.2.3.1. Дієслова конкретної фізичної дії

Дієслова конкретної фізичної дії визначають вплив суб'єкта на конкретний предмет [100, с. 66]. Вони поповнюють здебільшого тематичні групи дієслів, що характеризують діяльність політичних партій та означають фінансово-економічну і комерційну діяльність.

Для дієслів конкретної фізичної дії, що характеризують діяльність політичних партій, визначальною рисою є метафоризація їхніх значень. Семантика цих лексем відкриває невичерпні можливості для створення найрізноманітніших метафор. Метафоричні словосполучення, утворені дієсловом конкретної фізичної дії та іменником, формують різні метафори, серед яких є й ті, які вже набули фразеологізованого характеру, напр.: *Кандидат «кидав» виборцям відповіді одна за одною, але чи будуть реальні справи?* («Голос України»); *Знову комуністи зачепили за «живе» – за вклади радянських банків, але конкретної відповіді не отримали* («Київська правда»); *Опозиція «гризе» голову партії за те, що провалили земельне питання* («Новини»); *Питання відставки прем'єра «скосили», і відразу перейшли до наступних дискусій* («Високий замок») та ін.

Метафорично вжиті дієслова конкретної фізичної дії надають публіцистичним текстам додаткових семантичних відтінків, увиразнюють читачам авторське бачення, осмислення дійсності. Вони характеризують здебільшого суб'єктів політичного процесу як таких, що неспроможні виконати конкретні завдання, а їхні намічені плани зазвичай залишаються невиконаними. Дієслова конкретної фізичної дії відображають дії та стани, результат яких заздалегідь відомий: вони не матимуть позитивних наслідків, напр.: *Партії будуть утворюватись і зникати, розчиняючись в інших, вони десятки разів ламатимуть свої програми, ...сьогодні для діяльності партій – це звична справа* («Народна газета»). За допомогою цих лексем журналісти передають нереальність задумів політиків.

Деякі дієслова конкретної фізичної дії вживаються для характеристики фінансово-економічної та комерційної діяльності. Вони поповнюють здебільшого підгрупи, що вказують на отримання прибутків, доходів та витрату коштів, напр.: *Гроші у банку «Україна» «зависли», але нічого не вдієш, так буває, коли банк банкрутує* («Україна молода»); *Ми не отримаємо значних прибутків, бо не накупили нового товару, через те треба було відстібнути велику суму* («Голос України»); *Він [комерсант] хапає кожную копійку, не втратить свого навіть найдрібнішого* («Слово»); *Здається, що частину великих сум з партійної кишені «відривають» до власних кишень* («Сільські вісті») та ін.

Дієслова конкретної фізичної дії, що вживаються в текстах соціально-економічної тематики, надають їм розмовного характеру або негативнооцінного забарвлення. Вони мають складні взаємозв'язки з дієсловами інших груп через свою неоднорідність, яка їм властива [100, с. 64]. Досить часто такі лексеми в текстах засобів масової інформації журналісти подають у лапках, які є свідченням того, що слово вжите в переносному значенні. У лексикографічних працях ці значення або зовсім не зареєстровані, або кваліфіковані як розмовні чи переносні. Дієслова конкретної фізичної дії властиві переважно друкованим засобам масової інформації, зокрема текстам, що мають іронічний характер.

2.2.3.2. Дієслова звучання

Дієслова звучання досліджені в різних аспектах. Вчених цікавили питання їхньої морфологічної структури, семантико-синтаксичних особливостей, зокрема системи вираження дієслівних значень у сполученні з різними семантичними типами суб'єктів [28; 81; 144].

Координаційним параметром дієслів звучання є незалежна інтегральна сема «видавати, утворювати звуки». Подальша конкретизація семантичного значення дієслів звучання відбувається на основі додаткових денотативних сем. Характерною особливістю більшості таких дієслів є наявність у їхній семантичній структурі диференційних сем, лексичними конкретизаторами яких виступають назви різних суб'єктів.

Саме ці диференційні ознаки лягли в основу класифікації дієслів звучання в межах ЛСГ, якої дотримується більшість дослідників. Дієслова звучання поділяють на три підгрупи: 1) дієслова, що характеризують звучання неживих предметів; 2) дієслова на позначення звуків, що створюють істоти (крім людини); 3) дієслова на позначення звуків, утворюваних людиною [77, с. 60].

З-поміж дієслів звучання на позначення дій та станів соціально-економічної сфери найактивніше вживаються лексеми, які об'єднує узагальнена диференційна сема «людина». Серед них дієслова, що передають нечленороздільні звуки людини: *сипіти, нукати, цикати, гакати, шуміти, охати, акати, шарудіти*, напр.: *Сільський голова не міг вести засідання толерантно, він постійно цікав на депутатів...* («Сільські вісті»); *Учасники з'їзду партії тільки шуміли, виступити окремо ніхто не наважувався...* («Вечірній Київ»); *Щоб не проводив заступник як аргументи, директор завжди нукав і періодично сипів...* («Замкова гора») та ін.

Дієслова звучання в текстах засобів масової інформації передають емоційні настрої людини, її психічний та фізичний стан. Лексичні конкретизатори сем вказують на емоції, стан, почуття людини, виражаючи захоплення чи незадоволення, радість чи біль, співчуття, здивування, розчарування тощо. Такі лексеми надають публікаціям розмовності.

Досить часто дієслова звучання використовуються для вираження іронії, глузування. Вони поповнюють переважно підгрупу діяльності або поведінки членів партій та громадських об'єднань. Дієслова звучання становлять невелику за обсягом групу, які надають текстам соціально-економічної тематики додаткового емоційно-експресивного забарвлення.

2.2.3.3. Дієслова мовлення, мислення, розумової діяльності людини

Дієслова звучання з диференційною ознакою «людина» тісно пов'язані з дієсловами мовлення, а тому їх іноді об'єднують в одну групу. Л.М. Васильєв, зокрема, усі дієслова на позначення звуків, утворюваних людиною, поділяє на дві підгрупи: дієслова – назви

членороздільних звуків людини та дієслова – назви нечленороздільних звуків людини [28, с. 45]. Перша підгрупа охоплює лексеми, які характеризують вимовний бік людського мовлення. Дієслова мовлення досліджували такі російські вчені, як В.І. Кодухов, З.В. Нічман [86; 116].

Найпростішою семною структурою серед дієслів мовлення характеризується лексема *говорити*, яку можна вважати найзагальнішою назвою мовно-мислинневого акту. Інші члени цієї ЛСГ мають у семному складі додаткові денотативні семи і є аспектуально та конотативно маркованими [77, с. 55].

З-поміж дієслів мовлення, якими послуговуються журналісти, що пишуть на соціально-економічну тематику, найуживанішими є лексеми з нейтральним значенням: *говорити, висловлювати, заявляти, повідомляти, оповіщати, попереджати, інформувати, оповідати, твердити, радити, оприлюднити* та ін., напр.: *Для суб'єктів підприємництва Черкас за півріччя залучено іноземних інвестицій 866,1 тис. дол. США та 72,5 тис. німецьких марок, – повідомила прес-служба міської ради* («Вечірні Черкаси»); *Те, що висловлюють представники правоохоронних органів, видається малопереконливим* («Високий замок»); *Дехто радить, щоб жінки взагалі не йшли в політику...* («Сільські вісті»); *Зараз в Україні тільки й говорять, що про вибори* («Голос України»); *Михайло Потебенько оприлюднив нові факти у справі Гонгадзе...* («Урядовий кур'єр») та ін.

Дієслова мовлення утворюють ще одну, не менш чисельну групу лексем, які мають експресивно-оцінне забарвлення. Їх розглядають здебільшого як розмовні одиниці. Вони характеризують мовців, передусім політиків, з негативного боку, напр: *белькотати, ректи, гомоніти, базікати, горланити, лементувати, репетувати, просторікувати, верзти, теревенити* та ін., напр.: *На центральній площі міста виступаючий горланив про тоталітаризм...* («Папірус»); *Окрім як базікати про справедливість, наші депутати нічого іншого не вміють* («Слово»); *Знову кандидати теревенять про свободу слова, якої немає* («За вільну Україну»); *Наталія Вітренко, як завжди, лементувала в парламенті...* («Хрещатик») та ін.

Процес мовлення є складним денотатом, що опосередковує інші види активних дій людини і закріплюється в мові у формі

семантичної ознаки «користуватися усним мовленням». Дієслова мовлення наповнюють підгрупу дієслів соціально-економічної сфери зі значенням інформування. Вони відображають не тільки нейтральний процес мовленнєвої діяльності, але й за допомогою додаткових експресивно-оцінних значень дають характеристику мовцеві. Більшість «дієслів з додатковими семантичними ознаками є конотативно маркованими, оскільки оцінка способу вираження думки, а також зовнішні ознаки мовлення невід'ємні від емоційно-модальної характеристики денотатів, що виражаються відповідними дієсловами» [77, с. 55]. Характерною ознакою дієслів мовлення є їхня здатність формувати довгі синонімічні ряди, пор.: *говорити, казати, промовляти, проказувати, вимовляти, балакати, мовити, мовляти, повідати, прорікати, ректи, віщати* та ін. [208, I, с. 348].

У кінці ХХ ст. в публікаціях на соціально-економічну тематику помітна виразна тенденція до використання негативнооцінних лексем із семантикою мовлення на зразок *базікати, лементувати, горлати* і под.

Дієслова мислення, розумової діяльності людини поділяють на три семантичних підгрупи: а) дієслова, що означають власне процес мислення і нейтрально називають процеси розумової діяльності; б) дієслова, що визначають деякі операції розумової діяльності; в) дієслова, що називають акти творчої діяльності людини [100, с. 91]. У тексти на соціально-економічну тематику широко залучають дієслова мислення першої та другої підгруп: *думати, мислити, мріяти, пам'ятати, знати, забувати, розумувати, розмірковувати, мізкувати, міркувати, гадати* та ін., напр.: *Виборці пам'ятають обіцянки п'ятирічної давності, тому їм не варто брати участь у виборах цього року...* («Вісті»); *Українцям подобається, як розмірковує новий Прем'єр...* («День»); *Новообраним парламентаріям треба гарно думати: як вивести народ із соціально-економічної кризи* («Самостійна Україна»); *«Гадаю, що перші прибутки будуть через три роки», – зауважив генеральний директор...* («Економіст») та ін.

Дієслова ЛСГ мислення вживаються здебільшого в нейтральних своїх значеннях, зрідка – із своїми додатковими відтінками. Такі лексеми проникають у дві тематичних групи дієслів соціально-економічної сфери: ті, що характеризують діяльність політичних

партій, і ті, що пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни.

Дієслова мислення, розумової діяльності становлять невелику за обсягом групу. Вони активно синонімізуються з лексемами своєї ЛСГ [157, с. 330], напр.: *думати, гадати, помишляти, мислити, міркувати, розмірковувати, роздумувати, розгадувати, розмишляти, розмислювати, мізкувати, розумувати, метикувати, кумекати, микитити* та ін., напр.: *Що там тобі думати – треба йти на вибори* («Голос України»); *Почав депутат міркувати – як обіцянки виконати* («Нова газета»); *Роздумує господар землі: що посіяти, який потім буде врожай...* («Сільські вісті»).

Крім дієслів, що виражають нейтральне значення, вживаються лексеми з емоційно-експресивним забарвленням. Для дієслів конкретної фізичної дії, звучання, мовлення, мислення та розумової діяльності людини характерна емоційна маркованість, яка «є одним із важливих стимулів змін у лексико-семантичній системі мови. Виникнення синонімічних рядів збільшує кількість назв того самого поняття і водночас дає змогу поєднувати номінацію із суб'єктивною оцінкою денотата» [78, с. 690].

Отже, для дієслів однієї ЛСГ характерні зв'язки з лексемами з інших груп. До групи дієслів соціально-економічної сфери транспонується чимало дієслів конкретної фізичної дії та мовлення і дещо менше дієслів звучання, мислення, розумової діяльності людини. Вживання цих лексем надає публіцистичному підстилю додаткової емоційності та виразності, створює колорит невимушеності і певної експресії.

2.2.4. Особливості семантики та словотвірної структури розмовних дієслів на позначення понять соціально-економічної сфери

Визначальною рисою підстилю засобів масової інформації є вдале поєднання логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням [153, с. 173]. Антиномія двох функцій мови: власне інформативної та експресивної – особливо характерна для журналістських текстів. У різних видах засобів масової інформації

та в різних жанрах публіцистики ці функції мають неоднакове співвідношення, але коли говорити про публіцистичний стиль у цілому, то треба наголосити, що в ньому інформативність викладу та емоційно-експресивне забарвлення повинні бути взаємно зрівноважені. «Антиномія між інформативною та експресивною функціями мови є найважливішим внутрішнім побудником розвитку стилю масової політичної інформації» [126, с. 37].

Дослідники мови публіцистики зазначають, що вада текстів виявляється не в недостатній насиченості їх інформацією, а в «поганій» експресії, яка повторюється, стає стандартною і внутрішньо не є переконливою. Вони застерігають, що коли конструктивний контраст складається із стандарту і стандартизованої так само експресії, руйнується основа й сенс газетної мови [69, с. 176].

Характерна риса публіцистичного стилю – орієнтація на усне мовлення, елементи якого не лише виступають у ролі експресем, а й стають одним із прийомів зацікавлення читача, слухача, глядача. Саме тому в текстах засобів масової інформації широко використовується розмовна лексика, яка, перебуваючи в рамках літературної мови, надає висловленню розмовного характеру. Проникнення цієї лексики в публіцистичний стиль зумовлене внутрішньомовними та позамовними причинами.

Неабияку стилістичну роль у текстах засобів масової інформації відіграють розмовні дієслова, що за підрахунками деяких дослідників кількісно використовуються тільки трохи рідше, ніж розмовні іменники [136, с. 37]. А за підрахунками, зробленими пізніше, «рішуче домінують дієслова, яких виявляється майже 50% від загальної кількості розмовних слів. Ще більша перевага дієслів серед слів з розмовним значенням. Їх виявилось до 80%» [135, с. 64]. Така перевага засвідчує, що дієслова є найбільш експресивною частиною мови.

Розмовні дієслова утверджують широкі семантичні гнізда слів та словосполучень, які означають поведінку людини в суспільстві з погляду доцільності, взаємин людей та їхнього ставлення до праці, діяльності, ступінь інтелектуального розвитку тощо. Крім слів, що вже в самому своєму лексичному значенні мають позитивне чи негативне забарвлення, дослідники виділяють ще чотири групи лексем: поетичну, вигукову, розмовно-просторічну та слова утворені

за допомогою суфіксів із зменшувально-пестливим або збільшувально-згрубілим значенням [135].

У мові засобів масової інформації 90-х років ХХ ст. спостерігаємо тенденцію до активного поповнення групи дієслів соціально-економічної сфери розмовними одиницями. Найбільше їх серед дієслів, що характеризують фінансово-економічну та комерційну діяльність: *відстібувати, викачати, вициганювати, захопити, тринькати, канючити, нагребти, метатися, отоваритися, пнутися, поцупити, розбазарювати, розкрутитися, розтягнути, смикнути, урвати, ф'ютьнути, хапати, прихопити* та ін., напр.: *...за будь-яку ціну довести кандидата до фінішу і викачати з нього гроші* («Економіст»); *...кожен вважає, що має шанси зайняти якусь нішу в політикумі, «розкрутитися» і досягти успіху* («Напередодні»); *Відстібнути кругленьку суму грошей – про це мріють бізнесові структури* («День»); *Всі поспішали урвати грошей чужих, а як тепер обслуговувати зовнішній борг країни?..* («Репортер») та ін.

Основною функцією таких розмовних одиниць є негативна характеристика поведінки тих осіб, які мають справу з матеріальними цінностями, грішми, хто незаконними шляхами привласнює кошти, багатіє за чийсь рахунок або ж без потреби, не задумуючись, витрачає гроші, без вагань розлучається зі своїми матеріальними надбаннями тощо.

Емоційно-оцінні й експресивні розмовні дієслова широко використовуються також для характеристики діяльності політичних партій. Цю групу поповнюють здебільшого дієслова фізичної дії (*випинати, відмахнутися, відфутболити, пропісочити, садовити, сіпатися, витворяти*); інформування (*верзти, розбалакатися, ораторствувати*); ставлення до об'єкта (*діставати, дошкуляти, спекатися, підсобити, цькувати, шугнути*); дієслова із значенням стану (*оговтатися, стовбичити*), напр.: *Але якби П. Симоненко підсобив якомусь іншому кандидатові, він був би перебраний на посаді першого секретаря ЦК КПУ на найближчому пленумі* («Напередодні»); *Партія спекалася багатьох «брудних» питань, тепер вирішуватиме і впроваджуватиме нове* («Панорама»); *Поки опоненти оговтувалися від обвинувачень, лідер соціалістів поспішав на наступну зустріч з виборцями* («ТСН»); *Як би не випинали*

комуністи свої імена – перемогти їм все ж не вдасться («Промінь»); *Його [члена партії] пропісочили за підтримку російського вектора, який сприятиме дедалі більшому втягуванню України в російсько-білоруський політичний союз* («Україна молода»); *До влади приходять (або повертаються) спритніші, обережні, ті, які зуміли використати ситуацію і нажити особистий капітал, використовуючи прапор партії; і потім постійно відфутболюють бідніших, спокійніших...* («Високий замок») та ін. Саме в цій тематичній групі дієслів соціально-економічної сфери найбільшою мірою виражені емоційність, оцінність та експресивність. Розмовні одиниці характеризують діяльність політичних партій та її членів досить різнопланово: вони вказують на безперспективність, нерішучість, невпевненість або, навпаки, на зухвалість їхніх дій та вчинків. За допомогою таких дієслів виражають негативне, навіть іронічне, ставлення автора до тих, про кого йдеться в публікації.

Значну частину розмовних дієслів соціально-економічної сфери становлять лексеми, які окреслюють загальнополітичні поняття, зокрема ті, що пов'язані з інформуванням. Одні з них мають нейтральний характер (*сповістити, оповіщати, промовляти*) інші – виразне емоційно-експресивне забарвлення (*балакати, белькотіти, бовкати, варнякати, єрепенитися, скиглити, патякати, подейкувати, розпатякувати, репетувати, рякати, сюсюкати, теревенити*), пор.: *Ми [українці] мусимо сповістити і винести на світовий ринок те, чого там ще не існує, але без нових технологій цього не зробити* («День»); *Трапляється, що вирішити проблему землі у сільській раді мирним шляхом не вдається, спочатку селяни репетують, потім погрожують повстанням, голодіркою...* («1-й національний»); *Хіба вони [депутати] говорять, вони теревенять, ніякого толку з тих розмов* («Сільські вісті»); *Стосовно ж обіцянки «Захід нам допоможе», то він не допоможе, там тільки балакають, а захищають вони свого виробника* («Молодь України»); *Заступник директора заводу уже б давно зробив кар'єрний стрибок, якби не бовкав того, чого не слід* («1-й канал українського радіо») тощо. На активізації розмовної лексики в групі дієслів із семою «говорити» наголошують дослідники народнорозмовності [20, с. 78].

З-поміж розмовних дієслів соціально-економічної сфери багато

таких, що вживаються в переносному, переосмисленому, здебільшого в образному значенні, тоді як у прямому значенні вони є нейтральними. Ці дієслова широко відомі в українській мові, їх використовують автори для конкретних випадків. Досить часто в реченнях їх беруть у лапки, напр.: *роздзвонити* – «проговоритися», *промахнутися* – «помилитися», *розплатитися* – «помститися», *охрестити* – «назвати», *вибивати* – «випрошувати», *викроїти* – «знайти», *відмахнутися* – «не захотіти», *відрізати* – «відмовити», *збути* – «продати» тощо, пор.: *Про створення канівської четвірки преса роздзвонила по всій Україні* («Слово»); *Ледь «вибили» необхідну кількість грошей, щоб закінчити ремонт у сільській раді* («Сільські вісті»); *Підприємці вважають справу зробленою, якщо збувають значну партію товару* («Економіст»).

Розмовна дієслівна лексика має свої зовнішні словотворчі показники. Для них характерний суфікс *-ону-*, що є експресивним варіантом суфікса *-ну-*. Відповідне емоційне забарвлення нерідко властиве й самій дієслівній основі, а згаданий суфікс ще більше посилює її експресивність: *жбуронутти, кидонутти, махонутти, сказонутти, страйконутти, швиргонутти, штрафонутти, штриконутти* та ін., напр.: *Хіба зараз проблема вийти на площу? Страйконутти може будь-хто: вчитель, шахтер...* («Замкова гора»).

До складу розмовних дієслів, утворених від вигуків та займенників, уходить суфікс *-ка-*: *бекати, мекати, айкати, тикати, викати, чогокати* й под., напр.: *У школу разом ходили, а став «новим українцем» вимагає, щоб на нього викали* («Сільські вісті»).

Дослідники словотвору розмовних слів виділяють нові дієслівні форми так званої секундарної тривалості, які трапляються і серед дієслів соціально-економічної сфери: *вислуховувати* замість *вислухувати*, *виправдовувати* замість *виправдувати* тощо [135, с. 58], напр.: *Народу вже набридло вислуховувати обіцянки чиновників всіх гілок влади* («Репортер»); *Прекрасна і корисна діяльність нинішніх депутатів не виправдовує їхнього поганого минулого* («Сільські вісті»).

Розмовним дієсловам властивий складний префікс *попо-*, який посилює тривалість дії, підкреслює її багатократність, надає дієслову виразної емоційної оцінки задоволення або незадоволення: *попоходити, попозичати, попопросити, попоносити,*

попорахувати, попорадити та ін., напр.: *Попорахувала з радості хазяйка свої перші гроші, які торгувала у кіоску* («Київська правда»); *Вчителька попоходила на прийом до мера – та все марно* («Високий замок») і под.

У різних жанрах вживаються безособові або пасивні конструкції, до складу яких входять дієслова на *-ся*: *вибивалося, викладалося, носилося, приносилося, рахувалося, торгувалося, ходилося* та ін., напр.: *Вперше серед чужих рекетирів, податкових інспекторів торгувалося без особливого настрою* («Галицькі контракти»); *Гроші вибивалися тяжкою працею, страшно згадувати про це* («Промінь»). Такі дієслова позначають дії, процеси, термін яких не встановлений, вони тривають довго, часом повторюються по декілька разів і, звісно, не пов'язані з конкретною особою-виконавцем.

З-поміж розмовних дієслів переважну більшість становлять питомі українські лексеми. До них належать непохідні дієслова, (напр.: *цупити, гребти, ректи, пинати, дерти* й под.), а також значна частина похідних, утворених від непохідних за допомогою префіксів, напр.: *цупити – поцупити; гребти – розгребти, вигребти, згребти, гребтися* та ін. Хоч переважну більшість дієслів соціально-економічної сфери становлять запозичені одиниці, серед розмовних їх значно менше, ніж питомих дієслів: *вимуштрувати, геройствувати, зафутболити, комбінувати, мітингувати, страйкувати, урезонювати, філософствувати, штормити* та ін, напр.: *Для шахтерів звичною справою стало мітингувати, а не видобувати вугілля* («Промінь»); *Нашу економіку починає штормити, вона не може розвиватися плавно* («Високий замок») тощо.

Входження іншомовних дієслів до розмовної лексики свідчить, безперечно, про зміну їх стилістичного забарвлення. Ці дієслова з нейтральних та книжних перетворюються на розмовні, унаслідок чого активізується їхня експресивність, яку дослідники вважають семантичною властивістю мовних знаків [179, с. 40]. Іншомовні дієслова в текстах засобів масової інформації вживаються здебільшого в другому своєму значенні. Напр., дієслово *мітингувати* в значенні «організовувати мітинги, брати участь у мітингах» трапляється досить рідко. Авторі вживають його переважно в значенні «вести беззмістовні дебати, розмови, які не допомагають, не сприяють вирішенню справи», напр.: *Будуть*

виплачувати зарплату чи ні, ...а вчителям сподобалось просто мітингувати... («Папірус»). Дієслово *філософствувати* використовується як «розмірковувати на абстрактні теми; вдаватися до зайвого розумування; мудрувати, розумувати», хоч першим його значенням є «займатися філософськими проблемами; міркувати, роздумувати на філософські теми», напр.: *Хто може позичити гроші? Скільки? Чому в когось вони є, а в інших їх немає, – філософствував безробітний* («Високий замок») та ін.

Характерною ознакою розмовних дієслів соціально-економічної сфери є їхня здатність утворювати великі синонімічні ряди, напр.: *витрачати – розтрачувати, переводити, розбазарювати, циндрити, розтринькувати, проциндрювати; випрошувати – виманювати, вициганювати, канючити, вишахровувати, видурювати* та ін.

Розмовні дієслова в текстах засобів масової інформації вживаються на одному рівні з нейтральними лексемами. Не знижуючи стилю, вони «створюють колорит невимушеності, простоти й певної експресії» [129, с. 105], а правильний добір розмовних слів створює лаконічний стиль [126, с. 38].

Розмовні елементи є закономірним явищем у публіцистичному стилі. Вони контрастують із нормами цього стилю, як і з іншими писемними стилями, але водночас «збагачують експресивні, а почасти також інформативні їхні засоби. Стильові норми мають характер заборони тільки у випадках несвідомого їх порушення. Доцільне, свідоме використання елементів інших стилів, підпорядковане меті висловлення, сприймається як цілком природне урізноманітнення мови, спрямоване до основного завдання: найкраще і найпереконливіше розкрити певну думку» [135, с. 67].

Отже, для мови засобів масової інформації 90-х років ХХ ст. характерне помітне збагачення семантики дієслів соціально-економічної сфери за рахунок значень розмовних одиниць. Найактивніше вони проникають до тематичних груп, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність структур або суб'єктів, діяльність політичних партій, та тематичної підгрупи із значенням інформування.

2.2.5. Синонімія дієслів соціально-економічної сфери

Синоніми є одним із найважливіших складників арсеналу стилістичних засобів мови. Системними відношеннями синонімії охоплені всі групи дієслів соціально-економічної сфери. Важливо простежити своєрідність синонімічних відношень цих дієслів.

Незважаючи на те, що проблема синонімії досліджується уже досить давно, цілковитої єдності поглядів на природу цього явища у мовознавчій науці досі немає, як немає ще ні єдиного усталеного визначення синонімів, ні остаточно прийнятої їх класифікації.

Коли виділяють синонімічні ряди в межах ЛСГ, то спираються на ті об'єктивні відношення, які сформувалися в лексиці давно і відображені в тлумачних та синонімічних словниках. Це дає змогу якнайповніше відтворити картину синонімії.

В українській мові є слова, ідентичні за своїм лексичним значенням. Вони мають однакове емоційно-експресивне забарвлення. Їх відносять до групи абсолютних синонімів [157, с. 83]. Проте деякі дослідники заперечують їх виокремлення [186, с. 140]. Чимало проблем у класифікації таких синонімів. Ю.Д. Апресян виділяє сім типів слів, які можуть вступити у відношення абсолютної синонімії, називає їх «точними синонімами» [8, с. 79–80]. Серед дієслів виділяються одиниці, які мають однаковий набір сем, тобто повністю збігаються за значенням. Характерно, що у словникових статтях такі лексеми пояснюються одна через іншу, способом тлумачення колом, напр.: *скорегувати*, те саме, що *скоректувати*; *інсценізувати*, те саме, що *інсценувати*; *відзивати*, те саме, що *відкликати*; *відомицати*, те саме, що *мститися*; *відплачувати*, те саме, що *віддячувати*; *вторгатися*, те саме, що *вдиратися*; *плюгавити*, те саме, що *ганьбити* та ін. У текстах засобів масової інформації такі дієслова можуть взаємозамінювати одне одного. Вони передають спільне значення, утворений ними синонімічний ряд нараховує тільки два члени. Як бачимо, такі синоніми представляють семантичні опозиції тотожності.

Взагалі серед загалу дієслів соціально-економічної сфери абсолютних синонімів невелика кількість, вони зрідка трапляються в мові публіцистики, напр.: *Сталися неймовірні зміни у суспільстві – президента відкликали з відпустки* («Україна молода»); *Тільки лікар приїхав додому – його знову відзвали на роботу, третя*

операція за добу («День»); Аби досягти позитивних результатів, довірені особи намагаються **скорегувати** програму кандидата належним чином... («Робітнича газета»); Обидва лідери фракцій **скоректовували** останні «ширихи» документу («Голос України») та ін.

Ідентичність цих синонімів порівняно недовготривала, абсолютні синоніми – поняття досить відносне. У засобах масової інформації такі дієслівні абсолютні синоніми часто диференціюються за сферою вживання і стилістичним використанням у тому чи іншому жанрі.

Синонімічні ряди дієслів на позначення соціальних та економічних понять услід за іншими поділяємо на три основних групи: семантичні (ідеографічні), стилістичні, поняттєво-стилістичні [157, с. 69–70].

До семантичних (ідеографічних) синонімів належать дієслова, що означають те саме поняття, але розрізняються собою додатковими семантичними відтінками, напр.: *диктувати, наказувати, приписувати, зобов'язувати, командувати; здійснювати, виконувати, реалізувати, втілювати, справджувати; обговорювати, радитися, розглядати; обдумувати, обмислювати, обмірковувати; рахувати, лічити, обчислювати; дублювати, копіювати, повторювати; рекомендувати, пропонувати, радити, представляти; формувати, утворювати, комплектувати, складати; судитися, позиватися, правуватися, процесуватися* та ін. Потреба передавати семантичні відтінки зумовила виникнення кількох слів для позначення того самого поняття, тобто утворилася група ідеографічних синонімів, пор.: *Не вдаючись до наукових дискусій, хочу наголосити: Україна має **формувати** свою еліту, еліту нації* («Президент»); ... *шлях України має стати синтезом нашого власного досвіду та світових реалій, але ж власний досвід був, а зараз його потрібно **утворювати**...* («Напередодні»); *Багато юристів **рекомендує** ті чи інші зміни до кримінального кодексу, але постійні комісії деякі питання просто ігнорують* («Репортер»); *Власне Європа – Захід сьогодні – беззаперечно нам щось **пропонує**...* («Україна молода»).

В емоційному забарвленні чи стилістичному використанні істотних відмінностей між ідеографічними синонімами того самого ряду не існує, але їхні семантичні відтінки часом досить прозорі.

Так, у синонімічному ряді *втручатися, вмішуватися, мішатися* дієслово *втручатися* означає «встрявати комусь у чий-небудь стосунки»; *вмішуватися* – «проникати куди-небудь, змішуватися з ким-, чим-небудь»; *мішатися* – «заважати комусь у чомусь». Дієслова соціально-економічної сфери, що утворюють ряди ідеографічних синонімів, відрізняються ступенем інтенсивності означуваної дії, іноді певними особливостями в семантиці, що пов'язані з їхнім походженням.

Синоніми, що характеризуються емоційно-експресивним забарвленням, є стилістичними [157, с. 70]. У деяких синонімічних рядах можуть бути емоційно забарвлені всі дієслова, а в інших – одне слово або й кілька з погляду емоційного є нейтральними, а решта – емоційно-оцінними. Стилiстичні синоніми-дієслова соціально-економічної сфери формуються переважно за першим нейтральним словом, коли з ним синонімізуються позитивно чи негативно забарвлені емоційні слова, напр.: *єднати, возз'єднувати, ріднити, братати; витрачати, розбазарювати, розтринькувати, циндрити; привертати, причарувати, приваблювати; спростовувати, заперечувати, відхрещуватися* та ін., пор.: *Українці, поки чубилися між собою ліві, праві, націонал-демократи, забули, що багато речей треба **єднати**, аби досягти позитивних результатів* («Сільські вісті»); *Дивно, що у час соціально-економічних негараздів, інтелігенції вдалося **возз'єднати** ідеї...* («Слово»); *Якщо партія на щось конкретне **витрачає** гроші, то вона сподівається, що їй вернеться втричі більше* («Репортер»); *Американці не звикли **розтринькувати** гроші, через це їх дивує поведінка наших співвітчизників* («Молодь України»).

Стилiстичні синоніми в текстах засобів масової інформації сприяють відтворенню найтонших емоційно-експресивно-оцінних відтінків висловлювання.

Серед дієслів на означення соціально-економічних понять виділяємо поняттєво-стилістичні (семантично-стилістичні) синоніми [157, с. 70]. Ці дієслова розрізняються значеннєвими відтінками, семантичним обсягом та емоційно-експресивним забарвленням, напр.: *збентежити, спантеличити, приголомшити; втручатися, встрявати, вплутуватися* тощо, пор.: *Непрозора перспектива політичного розвитку України **збентежила** громадян країни* («Вечірній Київ»); *Повідомлення Бориса Сльцина про нового*

наступника у новорічну ніч приголомшило росіян («Промінь»); Втручатися у політику інших держав – справа невдячна («Політика»); Якщо вплутуєшся у структури тіньовиків, то складно звідити вийти «сухим»... («Слово»).

У синонімічному ряді поняттєво-стилістичні синоніми розташовані відповідно до градації, кожне наступне слово виражає більшу інтенсивність дії, має глибше емоційне забарвлення. Це дає змогу авторам публікацій на соціально-економічну тематику точно передати потрібні значеннєві відтінки та емоційно-експресивне забарвлення.

Лексичне значення слова може зумовлювати входження тієї чи іншої лексеми до різних груп чи бути на перетині з іншими ЛСГ, якщо активізуються ті чи інші диференційні семи, напр.: домінантну лексему *говорити* із значенням «мати здатність висловлювати думки, почуття: володіти мовою, казати, мовити, вести річ, висловлюватися, ректи, глаголити» відносимо до підгрупи інформування з групи дієслів, що окреслюють загальнополітичні поняття, дієслова синонімічного ряду *цвєнькати, дейкати, подейкувати* мають зневажливий семантичний відтінок, тому їх зараховуємо не до тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери, а до ЛСГ дієслів, що означають розмову. Дієслово *висловлюватися*, яке також входить до цього синонімічного ряду, має книжний характер, воно може утворити синонімічну пару дієслів соціально-економічної сфери *говорити – висловлюватися* [200, с. 70], пор.: *Попередні уряди країни активно говорили про зміни соціального становища українців... («Напередодні»); Однією з причин, які заважали реалізації проголошених реформ, були різновладдя, розбіжності між Верховною Радою, Президентом, урядом, – висловлювалися західні експерти («Медіа Простір»).*

Синонімія тісно пов'язана з багатозначністю. Домінантною лексемою в синонімічних рядах стає та, у якої її значення є основним. Багатозначні слова, залежно від свого значення, входять до кількох різних синонімічних рядів, напр.: *спрямовувати* із значенням «користуючись кермом та іншими пристроями, скеровувати в певному напрямку рух човна, літака, автомашини та ін.» утворює такий синонімічний ряд: *скеровувати, спроваджувати, унапрямлєвати*, а із значенням «надавати потрібного напрямку діяльності вчинкам, розмові і т. ін.» – синонімічний ряд орієнтувати,

зосереджувати й под., пор.: *Перша автомашини спрямовує рух всього президентського кортежу («Репортер»); Основні положення виступу Прем'єр-міністр спрямовував на поступове покращення соціального становища громадян («Вісті»).*

До складу синонімічних рядів дієслів соціально-економічної сфери входять і стійкі словосполучення – фразеологізми, які мають основні структурно-семантичні властивості того слова, у функції якого виступають, напр.: *перемагати – брати (взяти) верх; мовчати – держати язик за зубами; працювати – гріти чуби; розповідати – в усі дзвони дзвонити; прислужуватися – бути на побігеньках*, пор.: *В українському суспільстві ще присутні безліч синдромів рабської хвороби, а її таки треба перемагати («Папірус»); Комуністи були надзвичайно щасливі, що їхній кандидат взяв верх над іншими... («ТСН»)* та ін.

У текстах засобів масової інформації синоніми-фразеологізми визначають поняття образно, емоційно, іноді навіть афористично. Вступаючи в синонімічні зв'язки з дієсловами, вони розрізняються відтінками значень, широтою семантики, виконуваною стилістичною роллю тощо.

У публікаціях, що характеризують соціально-економічне життя, наявні словосполучення, які тотожні за значенням дієслову. До складу таких словосполучень разом з іменником обов'язково входить дієслово, напр.: *розмовляти – вести розмову; полемізувати – вести полеміку; захищати – брати під захист; виграти – бути у виграші; перешкоджати – бути на заваді* та ін., пор.: *У коридорах Верховної Ради депутати розмовляють про всі питання, а в залі засідань про деякі з них забувають («Вечірній Київ»); Президенти вели розмову про борги, газ, про інші питання журналістам не повідомляли («Репортер»).* Такі словосполучення виражають одне поняття, вони досить стійкі, у них відсутня метафорична образність та емоційність. Дієслівно-іменні сполучення слів становлять семантичну єдність, означають лише дію чи стан.

Синонімічні відношення серед дієслів соціально-економічної сфери можуть виражатися і в формально-семантичній формі, зазвичай це спільнокореневі дієслова, пор.: *заякларувати, продекларувати; сформувати; зарахувати, прирахувати, доррахувати* та ін., напр.: *Прийде податковий інспектор і доррахує те, що заховали від держави... («Сільські вісті»); Напередодні свят*

дотримувалася – товару до магазину було завезено чимало («Київська правда») та ін. Спільнокореневим дієсловом префікси надають відтінку сповільненої дії чи процесу, іноді інших відтінків.

Префікси виступають засобом утворення синонімів і від різнокореневих слів [62, с. 68–74], напр., *відроджувати, відновлювати, відтворювати; перератифікувати*, пор.: *Народ відроджує свої найкращі традиції, але водночас згадує і найтрагічніші сторінки історії* («Слово»); *Те, що згублене, знищене, спалене, складно відтворити по пам'яті, генії створюють шедеври один раз* («Літературна Україна»). Відповідні безпрефіксні дієслова не виступають синонімами, у синонімічні зв'язки вони вступили саме за допомогою префіксів.

Синонімія дієслів соціально-економічної сфери розширюється за рахунок семантико-структурних процесів у межах питомої лексики та за рахунок запозичень. Синонімічні ряди дієслів соціально-економічної сфери практично не поповнюються лексемами обмеженого стилізового вжитку [165, с. 9].

Отже, для дієслів соціально-економічної сфери характерна відкритість їхніх синонімічних рядів, тобто вони можуть поповнюватися новими лексичними одиницями. Синонімія цих дієслів свідчить про розвиток синонімічної системи української мови взагалі, визначає основну її ознаку – динамічність. Широкі синонімічні ряди характерні для всіх без винятку тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери. Синоніми в мові засобів масової інформації використовуються для врізноманітнення викладу, для уникнення монотонності, повторів. Кожен компонент синонімічного ряду, маючи більші чи менші семантичні відмінності, дає змогу повніше відтворити картину соціально-економічного життя. При наявності різних емоційно-експресивних відтінків у публіцистичних текстах переважають оцінні моменти використання синонімії.

2.2.6. Антонімія дієслів соціально-економічної сфери

Для публіцистичного стилю характерні дві функції мови – інформативна та впливова. Серед виражальних засобів публіцистики помітне місце посідають лексичні антоніми. Визначаючи лексичну антонімію дієслів соціально-економічної

сфери, потрібно враховувати, що в антонімічні зв'язки вступають «не взагалі будь-які протилежні поняття, а обов'язково поняття співвідносні, об'єднані змістом на основі їх протиставлення» [157, с. 95].

Виразити протиставлення – основна текстова функція лексичних антонімів. Головною семантичною функцією антонімів є відношення протилежності. Ця функція за структурно-семантичною ознакою реалізується внаслідок актуалізації в антонімічних лексемах двох протилежних сем: спільної – «родової» та протилежної – «видової». Другу сему визначають як важливішу.

Лінгвісти пропонують розглядати антоніми за принципом семантичного аналізу, що нараховує в кожній антонімічній парі архі- та диференційні семи. Перші визначають родові значення, основне для порівнюваних антонімів, другі – містять вказівку на протиставлення компонентів пари [148, с. 65].

Лексичну антонімію класифікують ще за логіко-семантичними ознаками. З погляду логіки антонімічних пар розрізняють: наявність (відсутність) ознаки, різні ступені вияву ознаки та логічну рівноправність членів пари. Три позиції виділяють у семантичному поділі: спільнокоренева антонімія, лексика з якісно-оцінною семантикою та лексика, що позначає координативні поняття, протилежно спрямовані дії, ознаки, властивості [59, с. 166].

Аналізуючи засоби мовної парадигматики антонімів, виділяють два основних їх типи – іменні та дієслівні [134, с. 8]. Водночас зазначають, що в основі іменного типу лежить антонімія прикметників як презентація протиставлення понять про ознаки і властивості предметів і явищ, а дієслівний тип репрезентує переважно протиставлення понять про відношення між ними.

За структурою дієслівні антоніми поділяють на різнокореневі та спільнокореневі.

Перша група антонімів, яку утворюють дієслова на позначення соціальних та економічних понять, складається з різнокореневих лексем, які в цілому протиставляються за своїм значенням одне одному. Це найрепрезентативніший клас слів з протилежною семантикою, напр.: *купувати – продавати; багатіти – бідніти; призначати – звільняти; преміювати – штрафувати; витратити – одержувати; нападати – захищатися; дорожчати – дешевшати* та ін., пор.: *Зараз доводиться працювати більше, вирішувати*

питання, з якими раніше ніколи не доводилося стикатися, але й товари нашої фірми **купують** постійно («За вільну Україну»); Оскільки Україна не вироблятиме конкурентоспроможних на світових ринках товарів, як вона **продаватиме** його? («Економіст»); **Маємо прагнути до того, щоб забезпечити не тільки незалежність, але й дати можливість кожному українцю багатіти** («Урядовий кур'єр»); **Ми [люди] бідніли, бо ті, хто прийшов тоді до влади, виявилися не готовими керувати державою...** («День») та ін.

Другу групу становлять спільнокореневі дієслівні антоніми. Вони широко представлені в дієслові, бо ця частина мови має найбільш розгалужений арсенал префіксів з протилежним значенням. Саме вони і надають зіставляванню дієсловом протиставного значення. Загальне значення заперечення виражають здебільшого префікси: **а-, анти-, де-, дез-/дис-, ір-, ін-**, напр.: **логілізувати – алогілізувати, організувати – дезорганізувати, мілітаризувати – антимілітаризувати, раціоналізувати – ірраціоналізувати, державити – антидержавити, детермінізувати – індетермінізувати** та ін., пор.: **Організувати належним чином роботу – досягти максимальних успіхів** («За вільну Україну»); **Блискавично організоване дійство швидко дезорганізували неформали** («Молодь України») та ін.

Якщо першу групу антонімічних пар утворили переважно дієслова групи фінансово-економічної та комерційної діяльності, то другу становлять дієслова пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни.

У процесах антонімотворення важлива роль належить префіксам, протилежні значення яких виражаються на основі парного протиставлення, напр.: **ввозити – вивозити, виграти – програти, об'єднати – роз'єднати, сформувати – розформувати, заблокувати – розблокувати** та ін. Цю групу антонімів репрезентують здебільшого дієслова, що окреслюють діяльність політичних партій та міжнародних відносин між країнами, напр.: **Скільки ж ми ще будемо ввозити чужі товари? Коли ж вироблятимемо свої?** («Урядовий кур'єр»); **Той, хто вивозить сировину, за статусом тяжіє до країн, що розвиваються** («Голос України»); **Робитимуться спроби об'єднати ведучі партії, але напевно це вдасться** («Україна молода»); **Продовження**

нинішнього політичного курсу, коли ще й **роз'єднуюватимуть** політичні угруповання – тільки шкодитиме соціальному становищу людей («Високий замок») та ін.

Оскільки префікси утворюють стійкі парні кореляції один з одним або з нульовим префіксом, то їх класифікують як «лінгвістичний критерій дериваційної антонімії» [134, с. 8]. Цей критерій характерний не тільки для української мови, а практично для всіх індоєвропейських мов. За структурними особливостями виділяють ще суплетивні антоніми, які характеризуються в мові єдиною формальною ознакою – обоє членів антонімічної пари належать до одного лексико-граматичного класу.

Для дієслів соціально-економічної сфери характерний і такий різновид антонімії, як енантіосемія, який тлумачать поєднання протилежних значень в одному слові, напр.: **позичати** (брати в борг) – **позичати** (давати в борг), **прослухати** (не почути сказаного) – **прослухати** (нічого не пропустити зі сказаного) та ін., пор.: **Гроші то позичали постійно, вже й товар закупили, а як віддати...** («Вечірній Київ»); **Позичала, позичала, а тепер справу до суду довели, бо ніхто не повертає** («Робітничка газета») та ін.

Дослідники особливо виділяють у дієсловах префіксальну енантіосемію [19]. У деяких випадках у дієсловах із семою «говорити» протилежність початкової і якісно-результативної дії може поставати як різка протилежність. Це буває тоді, коли з'являється надлишок дії, який призводить до негативних наслідків, напр.: **заговорити, забалакати** – «розпочати говорити» і «втомлювати співбесідника довгою розмовою», пор.: **Жінка на прийомі у начальника дуже зраділа, коли той до неї заговорив** («Сільські вісті»); **Гість із сусідньої країни так заговорив нашого міністра, що важко було згадати – з чого починалася розмова** («Голос України») та ін.

Семи «позбавляти чого-небудь» – «надавати будь-що» особливо характерні для дієслів, що характеризують фінансово-економічну та комерційну діяльність: **боргувати, повертати, залишати, вертати, напозичати, поборгувати, присвоювати** та ін., що означають передавання, здебільшого тимчасове, чого-небудь від однієї особи до іншої. Семантика полярних лексико-семантичних варіантів виражається через значення «давати» з точки зору одного із учасників ситуації, тоді як другий учасник «бере», напр.:

Правити борг у ділового партнера через суд? **Напозичав** уже багато... («Економіст»); Стільки **напозичав** нафтовому магнату, а він ніяк не дякує («Сільські вісті»); Колектив дуже гнівався на голову профспілкового комітету, який **присвоїв** чужі гроші («Високий замок»); Мер, подібно до монарха, **присвоїв** владу «дрібних» керівників («Папірус») та ін.

Серед дієслів, що визначають фінансово-економічну та комерційну діяльність, лексеми, у яких поляризація виникає за рахунок позитивного і негативного результату: **обділяти** – «обділити усіх чим-небудь» і «обділити кого-небудь», тобто образити, напр.: Будемо **обділяти** членів партії у зв'язку з річницею створення. Подарунків вистачить всім («Робітнича газета»); Мого колегу **обділили** при розподілі коштів, святкового «пирога» на всіх не вистачило («Вісті»).

Поляризація в дієсловах з префіксом **об-** виникає внаслідок протиставлень дії, де об'єкти задіяні повно чи неповно.

Явище енантіосемії особливе тим, що протилежність значень, яка спостерігається в слові, залежить від контексту, від ситуації, в якій відбувається дія.

Дієслова на позначення соціальних та економічних понять вступають також у квазіантонімічні відношення на основі таких значеннєвих показників, які не становлять крайніх, або симетричних, протилежностей і, отже, немає підстав вважатися власне-антонімами. Члени таких антонімічних пар відрізняються семантичним компонентом, що входить до структури тільки одного з них. У цьому різновиді антонімії одне слово може вживатися у прямому, а друге – у переносному значенні, напр.: **звільнити** (кого-небудь від роботи) – **завалити** (кого-небудь роботою); **витрачати** (гроші) – **економити** (зберігати гроші), **лагодити** (стосунки) – **втратити** (зв'язки), **вибороти** (місце в парламенті) – **програти** (вибори), **вийти** (покинути щось) – **ступити** (зайти кудись) та ін., пор.: Вона [лікарка] **витрачає** чималу кількість препаратів, заклик «**економити**» медичка ігнорує («Київська правда»); Україна нагадує місто, яке перебуває між нападами двох ворожих армій – одна вже **вийшла**, а інша ще не **вступила** («Напередодні») та ін.

До стилістично нейтрального дієслова можна дібрати повний синонімічний ряд антонімів, напр.: **роз'єднувати** – **об'єднувати**, **єднати**, **з'єднувати**, **сполучати**, **інтегруватися**, **гуртувати**,

згуртовувати, **брататися**; **продавати** – **купувати**, **придбавати**, **набувати**, **справляти**, **набирати**, **підкуповувати**, **відплачувати** та ін., пор.: Проти насильства і рабства українці **згуртовували** свої сили, через це народ зумів вижити («Замкова гора»); Щоб закласти фундамент майбутнього добробуту України, потрібно **об'єднувати** наші перші успіхи, рухатися сходишками вгору («Освіта»); У колишньому Радянському Союзі всі народи **браталися**, а зараз чомусь про це рідко згадують... («День») та ін.

Ці приклади свідчать про взаємозв'язок між антонімами та синонімами, тобто антонімію синонімічних рядів (синонімію антонімічних протиставлень) [156, с. 58], що підтверджує системні відношення в лексичі.

Лексична антонімія служить для створення контрасту, який сприяє експресивнішому зображенню дійсності, поведінки людини. Цей прийом автори використовують, щоб привернути увагу до найголовнішого, щоб акцентувати на зв'язках між різними явищами, подіями, процесами тощо. За рахунок контрасту посилюється семантична насиченість в антонімічних порівняннях, напр.: **Розірвати** попередню угоду значно простіше, ніж **підписати** нову («Замкова гора»); **Гроші заробляти** складніше, ніж їх **витрачати** («Молодь України») та ін.

На стилістичному рівні серед функцій лексичної антонімії, де вживаються дієслова, виділяють антитезу – стилістичну фігуру, яка служить для підсилення виразності мови через зіставлення протилежних понять, думок, образів [204 с. 18]. Різде протиставлення в публіцистиці дає змогу створити надзвичайно виразний, об'ємний образ, напр.: **Жити** гарно значно приємніше, як **тинятися** будь-де («Слово»); Народ правду каже: **гірко** заробиш – **солодко** з'їси («Вісті») та ін.

У зазначених функціях лексичної антонімії реалізується парне вживання антонімів. Одиначне вживання лексем у контексті відбувається за рахунок трансформації крилатих слів, фразеологізмів, у складі яких дієслова соціально-економічної сфери трапляються зрідка.

В антонімічні ряди вступають і лексико-семантичні варіанти багатозначних дієслів, переносні значення спільнокореневих та різнокореневих утворень. У семантичній структурі соціально-економічних дієслів таких пар достатня кількість.

Антонімічні відношення тісно пов'язані з полісемією: багатозначне слово може мати кілька антонімічних відповідників – на кожне значення або на частину з них. Антономія «є явищем синхронним, тобто періодично змінним, адже семантична зміна слова може спричинити втрату антонімічних зв'язків і навпаки – розвиток нових значень викликає появу нових антонімічних зв'язків» [129, с. 67].

Отже, антонімія характерна для всіх тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери, особливо широко вона представлена у групі лексем, що визначають фінансово-економічну та комерційну діяльність. Антоніми у мові засобів масової інформації застосовуються як виразовий засіб, вони дають змогу створити контрастну панораму подій соціально-економічного життя. Журналісти використовують антонімічні пари у заголовках, щоб наголосити на протилежності дій, процесів та станів, що характерні для соціуму ХХ ст.

Висновки до II розділу

Отже, дієслова на позначення соціальних та економічних понять співвідносні з відповідними діями, процесами та станами, які пов'язані із соціально-політичним та економічним життям суспільства. Вони перебувають в процесі постійних змін, характеризуються нечіткістю визначення меж. Відповідно до змін у розвитку суспільства розширюється і поглиблюється їхній семний обсяг, уточнюється зміст.

Для питомих українських дієслів характерна багатозначність, лексем з одним значенням зовсім небагато: *головувати, очолити, виборювати* та ін. Вони становлять, імовірно, виняток у дієслівній системі української мови, оскільки традиційно питомі дієслова цієї семантики є багатозначними: *призначити, позичати, роз'єднувати, перемагати, згуртовувати, рахувати, міряти* й под.

Одним із важливих чинників розширення тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери є запозичення. Лексичне поповнення відбувається за рахунок слів, що існували в мові в пасивному словнику або ж прийшли разом з новими процесами, діями та станами: *лобіювати, легітимувати, денонсувати,*

легалізувати та ін. Особливо поповнилася лексемами іншомовного походження група дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність: *акціонувати, корпоратизувати, спонсорувати, демпінгувати, диверсифікувати, дилерувати, диспONENTувати, конкурувати* та ін.

Серед загалу іншомовних дієслів зрідка трапляються багатозначні лексеми: *агітувати, претендувати, форсувати* й под., переважну їх більшість становлять однозначні дієслова: *орендувати, конвертувати, авансувати, експлуатувати, репресувати, ратифікувати, пропагувати, санкціонувати* тощо.

Дієслова соціально-економічної сфери є здебільшого стилістично нейтральними, емоційно не забарвленими, загальноновживаними словами: *економити, витратити, організовувати, рекомендувати, відродити, втілювати, об'єднувати* й под.

Дієслова-терміни на позначення понять соціально-економічної сфери мають свою специфіку, вони певною мірою відрізняються від наукової і технічної термінологічних систем. У засобах масової інформації вживаються дієслова, що означають поняття з різних сфер суспільних та економічних наук: філософської (*аналогізувати, ірраціоналізувати*); логічної (*логілізувати, доводити*); економічної (*девальвувати, продуцентувати*); психолого-педагогічної (*пам'ятати, екзаменувати*); юридичної (*апелювати, оскаржувати*); дипломатичної (*декларувати, ратифікувати*); фінансової (*авізувати, асигнувати*); офіційно-ділової (*наказувати, ухвалювати*); ринкових відносин (*патентувати, інвестувати*). Належність цих дієслів до складу соціально-економічної лексики засвідчує здебільшого їхнє вживання в певних словосполученнях та конкретний контекст, в якому вони функціонують. Від загальноновживаних слів дієслова-терміни відрізняються більшою абстрагованістю і точністю значень, нерідко вони використовуються як виразний зображувальний засіб, набуваючи додаткових семантичних відтінків.

Для дієслів на позначення соціальних та економічних понять характерна метафоризація, яка розвивається в них за певною подібністю вираженої ними дії чи стану до інших дій та станів. У соціально-економічній сфері на основі прямих значень дієслів розвиваються інші лексико-семантичні варіанти, особливо активно вживаються предикативні метафори.

Спостерігаємо тенденцію до активного поповнення груп дієслів розмовними одиницями. Найбільше їх серед дієслів, що характеризують фінансово-економічну та комерційну діяльність: *відстібувати, викачати, нагребти, поцупити, розбазарювати, урвати* та ін. Розмовна дієслівна лексика має свої зовнішні словотвірні показники. Для них характерний суфікс *-ону-*, що є експресивним варіантом суфікса *-ну-*: *штрафонути, страйконути, кидонути* й под.

Дієслова соціально-економічної сфери утворюють абсолютні синоніми. Основний склад синонімічних рядів визначають семантичні (*рахувати, лічити, обчислювати*); стилістичні (*єднати, возз'єднувати, ріднити, братати*); поняттєво-стилістичні (*збентежити, спантеличити, приголомшити*) синоніми.

Серед дієслів соціально-економічної сфери наявні антонімічні пари. Найбільшу групу дієслів-антонімів становить клас різнокореневих слів із протилежною семантикою. Ця група є найрепрезентативнішою: *багатіти – бідніти, дорожчати – дешевшати, призначати – звільняти, преміювати – штрафувати* та ін. Її утворюють переважно дієслова фінансово-економічної та комерційної діяльності.

У процесах антонімотворення важлива роль належить префіксам, протилежні значення яких виражені на основі парного протиставлення: *зблокувати – розблокувати, виграти – програти* й под. Протилежного значення спільнокореновим дієсловам надають префікси *а-, анти-, де-, дез-/дис-, ір-, ін-*: *логілізувати – алогілізувати, організувати – дезорганізувати* тощо.

Загальні висновки

Дослідження дієслівної лексики соціально-економічної сфери в сучасній українській мові дало підстави зробити такі висновки.

Дієслова соціально-економічної сфери сучасної української мови охоплюють широку палітру назв дій, процесів та станів, пов'язаних з внутрішнім і зовнішнім політичним, соціальним та економічним життям суспільства. Вони становлять шість основних тематичних груп, кожна з яких має свої підгрупи. Ці тематичні групи відкриті для поповнення як новими лексичними одиницями, так і дієсловами інших лексико-семантичних груп.

Склад цих дієслів і відношення між ними великою мірою залежать від екстралінгвістичних факторів: ієрархії соціальних зв'язків у суспільстві, знанням законів соціального та державного устрою.

Переважна більшість дієслів на позначення соціальних та економічних понять – це дієслова іншомовного походження. Вони мають здебільшого статус похідних. Питомих українських дієслів зовсім небагато. Словотвірно вони не пов'язані з основами інших частин мови.

Дієслова соціально-економічної сфери мають великий словотвірний потенціал, що зумовлено передусім їхнім широким вживанням та соціальною значущістю. Він активно виявляється у внутрішньому дієслівному словотворенні, зокрема в префіксальному та постфіксальному.

За генетично-історичними ознаками дієслова соціально-економічної сфери поділяють на питомі та запозичені одиниці.

Питомі українські дієслова соціально-економічної сфери – це однозначні та багатозначні лексеми. Переважну їх більшість становлять багатозначні дієслова, які у засобах масової інформації кінця ХХ ст. функціонують здебільшого як тризначні одиниці. Багатозначність властива загальноновживаним дієсловам, які репрезентовані в мові публіцистики як у своїх прямих, так і переносних лексико-семантичних варіантах.

Для всіх тематичних груп дієслів соціально-економічної сфери характерні запозичення.

Дієслова іншомовного походження представлені передусім лексемами, що мають тільки одне значення. Для 90-х років ХХ ст. характерна поява нових дієслів іншомовного походження, які практично не розширюють своєї семантичної структури, залишаються однозначними.

Найдавнішими запозиченнями, що визначають соціальні й економічні поняття, є грецизми та латинізми. Одну з найбільших за обсягом групу давніх запозичень становлять лексеми німецького походження, які досить органічно адаптувалися до лексичної системи української мови. Порівняно пізнішими є запозичення з англійської мови. У цей період до мови засобів масової інформації особливо багато потрапило англіцизмів на позначення фінансових та економічних понять.

Характерною рисою соціально-економічної дієслівної лексики є її зрозумілість і загальнодоступність. За характером своєї семантики вона рухлива, динамічна, швидко втрачає ознаку обмеженого вживання і стає загальноновживаною. У мові публіцистики простежуємо тенденцію до зміни стилістичного статусу слів, зокрема вузькоспеціальних на загальновідомі.

Для дієслів-термінів цієї сфери не характерна така однозначність, як для термінів-іменників. Дієслівна термінологічна лексика посідає проміжне місце між функціонально обмеженими терміносистемами і загальноновживаною літературною лексикою, в яку вона постійно переходить. Цим термінам не властиві стильове закріплення, замкненість, яку спостерігаємо в інших термінологічних шарах лексики. Дієслова соціально-економічної сфери не формують терміносполук, майже всі вони вживаються одноосібно.

Зміни в лексико-семантичній структурі цих дієслів зумовлені соціальними факторами, які й визначають основні шляхи та способи семантичного збагачення їхніх темантичних груп.

Процеси оновлення та збагачення соціально-економічної лексики в кінці XX ст. набули значної інтенсивності та певної своєрідності. Досить помітним явищем стало розширення їхньої семантичної структури за рахунок значень запозичених дієслів. Цей процес активізувався під впливом дії внутрішніх і зовнішніх факторів.

Помітна тенденція до їхнього поповнення за рахунок слів, що перебували в пасивному словникові української мови. Тематичні групи дієслів соціально-економічної сфери поповнюються за рахунок дієслів інших ЛСГ. Семантична транспозиція характерна для дієслів конкретної фізичної дії, звучання, мовлення, мислення та розумової діяльності людини. Ці лексеми є здебільшого емоційно забарвленими, вони набувають додаткових лексико-семантичних варіантів.

Для мови засобів масової інформації 90-х років XX ст. характерне помітне збагачення семантики дієслів соціально-економічної сфери за рахунок значень розмовних одиниць. У семантичній структурі цих дієслів спостерігаємо розвиток конотативно-оцінних значень.

Дієсловам соціально-економічної сфери властиві такі лексико-

семантичні явища, як синонімія та антонімія. Синонімізуються переважно питомі українські й іншомовні дієслівні основи, рідше – іншомовні. Типовим виявом антонімії є різнокореневі пари.

Мові українських засобів масової інформації кінця XX ст. характерне емоційно-експресивно-оцінне забарвлення, у формуванні якого певну роль відіграють і дієслова соціально-економічної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов В.П. Выражение передачи глаголами, смежными с классом глаголов передачи / В.П. Абрамов // Лингвистическая семантика и логика. – М. : Ин-т дружбы народов, 1983. – С.17–24.
2. Авилова Н.С. Варианты глаголов с заимствованной основой / Н.С. Авилов // Русская речь. – М. : Наука, 1967. – № 5. – С. 38–43.
3. Авилова Н.С. Глаголы с суффиксом -ова- и его вариантами -ирова-, -изирова-, -изова- в русском языке / Н.С. Авилова // Исследования по грамматике русского литературного языка : Сб. статей. – М., 1955. – С. 42–72.
4. Аксьонова О.Г. Семантичні зміни в групі суспільно-політичної лексики української літературної мови другої половини XIX – першої половини XX ст. : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.02 / Аксьонова О.Г. – К., 1968. – 374 с.
5. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В.В. Акуленко / Под. ред. А.В. Федорова. – Харьков : ХТУ, 1972. – 214 с.
6. Апресян Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира / Ю.Д. Апресян // Семантика и информатика. – 1986. – Вып. 28. – С. 5–18.
7. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 366 с.
8. Апресян Ю.Д. Синонимия и синонимы / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1969. – № 4. – С. 75–91.
9. Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1967. – 251 с.
10. Арват Н.Н. О семантике предложения / Н.Н. Арват // Филол. науки. – 1979. – № 5. – С. 52–61.
11. Арнольд Н.В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистические компоненты лексического значения слова / Н.В. Арнольд // XXII Герценовские чтения : Матер. межвуз. конф. – Л., 1970. – С. 58–69.
12. Аспекты семантических исследований / А.А. Уфимцева, Е.С. Кубрякова, Н.Д. Арутюнова и др.; Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1980. – 356 с.
13. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии / О.С. Ахманова. – М. : Учпедгиз, 1957. – 295 с.

14. Ахманова О.С. К вопросу о «правильности» речи / О.С. Ахманова, Ю.А. Бельчиков, В.В. Веселитский // Вопросы языкознания. – 1960. – С. 35–44.
15. Бацевич Ф.С. Русский глагол в функционально-ономасиологическом аспекте изучения : дис. ...доктора филол. наук : 10.02.01 / Бацевич Флорий Сергеевич. – Львов, 1995. – 339 с.
16. Бацевич Ф.С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики (на материале русского глагола) : Текст лекций по спецкурсу «Актуальные проблемы коммуникативной лексикологии» / Ф.С. Бацевич / Львов. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1993. – 170 с.
17. Бацевич Ф.С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф.С. Бацевич, Т.А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.
18. Безродных А.И. Взаимодействие лексической многозначности и словообразовательных потенций слова (на материале глаголов и отглагольных имен) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А.И. Безродных. – М., 1989. – 18 с.
19. Бессонова Л.Е. Глагольная префиксальная энантиосемия в русском языке в сопоставлении с украинским) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л.Е. Бессонова. – Днепропетровск, 1983. – 25 с.
20. Бирик С.П. Естетичні модифікації народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника : дис. кандидата філол. наук : 10.02.02 / Бирик Світлана Павлівна. – К., 1994. – 186 с.
21. Білова А.Г. До питання про місце соціально-економічної лексики в словниковому складі російської мови / А.Г. Білова // Ономастика і апелятиви : Зб. наук. праць за ред. проф. В.О. Горпинича. – Дніпропетровськ, 2000. – Вип. 12. – С. 14–19.
22. Блягоз З.У. Словообразовательные типы глаголов перемещения с приставками пере-, под-(подо-), раз-(разо-, рас-) / З.У. Блягоз // Материалы IX и X конференций Северо-Кавказского зонального объединения кафедр русского языка. – Ростов н/Д., 1971. – С. 37–46.
23. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства / Л.А. Булаховський. – К. : Рад. школа, 1959. – 308 с.
24. Булыгина Т.В. Грамматические и семантические категории и их связи / Т.В. Булыгина // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 320–355.

25. Бурячок А.А. Соціально-політична лексика і її відображення в тлумачних словниках сучасної української та російської мов / А.А. Бурячок // Слово і фразеологізм у словнику. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 18–34.
26. Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов / А.А. Бурячок. – К. : Наук. думка, 1983. – 248 с.
27. Васильев Л.М. Значение как предмет современной лингвистической семантики / Л.М. Васильев // Исследования по семантике. Общие вопросы семантики. – Уфа : Изд-во Башкир. ун-та, 1983. – Вып. 9. – С. 11–20.
28. Васильев Л.М. Семантика русского глагола / Л.М. Васильев. – М. : Высш. школа, 1981. – 184 с.
29. Васильев Л.М. Семантика русского глагола (Глаголы речи, звучания и поведения) / Л.М. Васильев. – Уфа : Башкир. ГУ им. 40-летия Октября, 1981. – 71 с.
30. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л.М. Васильев. – М. : Высш. школа, 1990. – 176 с.
31. Василькова Т.П. Семантические сдвиги (нейтрализация) в пределах лексемы со значением движения : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.П. Василькова, 1980. – 26 с.
32. Вечер Н.Н. К проблеме выделения лексико-семантической группы глагола / Н.Н. Вечер // XXVII Герценовские чтения : Филол. науки. Лингвистика. – Л., 1975. – С. 121–132.
33. Вильчинский С.С. Взаимодействие терминологии, номенклатуры и общелитературной лексики (на материале патентной документации) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / С.С. Вильчинский. – К., 1987. – 24 с.
34. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. Избранные труды / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
35. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – 2-е изд. – М. : Высш. школа, 1972. – 614 с.
36. Винокур Т.Г. Закономерности использования языковых единиц. – М. : Наука, 1980. – 27 с.
37. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.

38. Вольф Е.М. Метафора и оценка / Е.М. Вольф // Метафора в языке и тексте / Отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 52–65.
39. Вопросы глагольной семантики : Памяти проф. О.М. Соколова. – Симферополь, 1993. – 90 с.
40. Гайсина Р.М. Значение и синтагматика глаголов (На материале глаголов отношения) / Р.М. Гайсина / Пособие по спецкурсу. – Уфа : Изд-во Башкир. ун-та, 1980. – 79 с.
41. Гайсина Р.М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке / Р.М. Гайсина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1981. – 195 с.
42. Гайсина Р.М. К семантической типологии глаголов русского языка / Р.М. Гайсина // Семантические классы русских глаголов. – Свердловск : Изд-во Свердловск. пед. ин-та, 1982. – С. 15–21.
43. Гайсина Р.М. Общая характеристика семного поля глаголов отношения / Р.М. Гайсина // Исследования по семантике. – Уфа : Изд-во Башкирск. ун-та, 1975. – С. 49–60.
44. Гайсина Р.М. Специфика значения глагола / Р.М. Гайсина // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М., 1982. – Т. 41. – № 1. – С. 59–64.
45. Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики 1972. – М. : Наука, 1973. – С. 24–33.
46. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М. : Наука, 1972. – С. 367–395.
47. Гак В.Г. Метафора : универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте / Отв. ред. В.Н.Телия. – М. : Наука, 1988. – С.11–26.
48. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В.Г. Гак // Семантическая структура слова. – М. : Наука, 1971. – С. 78–96.
49. Голдованский Я.А. Проблемы этимологической идентификации лексических заимствований (на материалах англицизмов в украинском языке) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Я.А. Голдованский. – К., 1985. – 21 с.
50. Головин Б.Н. О словообразовательной типологии русских приставочных глаголов и ее зависимости от семантики производящих коррелятов / Б.Н. Головин // Уч. зап. : / Горьк. ун-т. – 1967. – Вып. 76. – С. 21–29.

51. Голубева Е.Л. О семантических особенностях глаголов звучания / Е.Л. Голубева // Науч. тр. / Ташкент. ун-т. – 1967. – Вып. 229. – С. 72–79.
52. Голубовская И.А. Структурно-семантические особенности глагольной полисемии : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / И.А. Голубовская. – К., 1989. – 27 с.
53. Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. / В.Й. Горобець. – К. : Наук. думка, 1979. – 126 с.
54. Городенська К.Г. Морфологічна структура відіменних дієслів у сучасній українській мові : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.02 / Городенська Катерина Григорівна. – К., 1975. – 226 с.
55. Городенська К.Г. Словотвірна структура слова / К.Г. Городенська, М.В. Кравченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 198 с.
56. Демиденко Л.П. К проблеме двувидовости в современном русском языке / Л.П. Демиденко // Вопросы морфологии и синтаксиса современного русского языка. – Новосибирск, 1966. – С. 124–152.
57. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / П.Н. Денисов. – М. : Рус. язык, 1980. – 253 с.
58. Диб'як Н. Дещо про формування сучасної української літературної лексики / Неоніла Диб'як // Дивослово. – 1996. – №1. – С. 14–15.
59. Доломан С. Антоніми на сторінках газети / Сергій Доломан // Вісник Київського ун-ту. Сер. : Журналістика. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 164–177.
60. Дятчук В.В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В.В. Дятчук, Л.О. Пустовіт. – К. : Наук. думка, 1983. – 156 с.
61. Дэвидсон Д. Что означают метафоры / Д. Дэвидсон // Теория метафоры : Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 173–193.
62. Евгеньева А.П. О некоторых особенностях лексической синонимии русского языка / А.П. Евгеньева // Лексическая синонимия. – М. : Наука, 1967. – С. 68–74.
63. Ершова И.В. Семантическая сложность конструкций с оценочными глаголами-предикатами / И.В. Ершова // Вопросы синтаксиса сложного предложения. – Иркутск, 1981. – С. 24–31.
64. Жовтобрюх Н.В. Формирование филологической терминологии украинского литературного языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Н.В. Жовтобрюх. – К., 1992. – 20 с.
65. Загнітко А.П. Дієслівні категорії в синтагматичі і парадигматичі / А.П. Загнітко. – К. : НМК ВО, 1990. – 132 с.
66. Загнітко А.П. Система і структура граматичних категорій дієслова / А.П. Загнітко / Донецьк. ун-т. – К., 1990. – 51 с.
67. Загнітко А.П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова / А.П. Загнітко / НМК ВО – Препр. – К., 1990. – 64 с.
68. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435 с.
69. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі // Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 166–179.
70. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
71. Ибрагимова В.Л. Лексико-семантический класс глаголов перемещения в русском языке / В.Л. Ибрагимова // Исследования по семантике. – Уфа : БГУ. – 1980. – С. 55–72.
72. Ибрагимова В.Л. Семантика русского глагола : Лексика движения / В.Л. Ибрагимова : Учеб. пособие / Башкир. ун-т им. 40-летия Октября. – Уфа, 188. – 77 с.
73. Иваницкая А.А. Заимствование иноязычной лексики и ее освоение : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.05 / А.А. Иваницкая. – К., 1980. – 21 с.
74. Иванова О.В. Ассоциативная структура термина и общеупотребительного слова : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.19 / О.В. Иванова. – Минск, 1987. – 22 с.
75. Исследования лексической и грамматической семантики современного русского языка : Сб. науч. тр. / Ред. кол. О.М. Соколов (отв. ред.) и др. – Симферополь, 1983. – 148 с.
76. Исследования по семантике : Сб. науч. ст. / Симферопол. ун-т. им. М.В. Фрунзе ; Ред.кол. : О.М. Соколов (отв. ред.) и др. – Симферополь, 1987. – 119 с.
77. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів української мови : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Іваницька Наталія Борисівна. – К., 1999. – 198 с.

78. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В.О. Винник, В.Й. Горобець, В.Л. Карпова та ін. ; Ред. кол. : В.М. Русанівський (відп. ред) та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
79. Каминін І.М. Структурно-семантичне освоєння запозичених слів у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / І.М. Каминін. Харків. – 1994. – 16 с.
80. Капанадзе Л.А. Взаимодействие терминологической лексики с общелитературной (на материале современного русского языка) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.01 «Русский язык» /Л.А. Капанадзе. – М., 1966. – 25 с.
81. Карунц Г.Г. Семантическая структура глаголов звучания в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.01 «Русский язык» / Г.Г. Карунц. – М.,1975. – 24 с.
82. Кильдибекова Т.А. Структуры поля глаголов действия / Т.А. Кильдибекова : Учеб. пособие. – Уфа : Изд-во Башкир. ун-та, 1983. – 76 с.
83. Кислюк Л.П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень) : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.15 / Кислюк Лариса Павлівна. – К., 2000. – 238 с.
84. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. Писемне та усне спілкування / А.П. Коваль : [вид.2-ге, перероб. і доп.]. – К. : Вища школа, 1977. – 295 с.
85. Ковальчук Л.Ю. Синонимия терминов в русской устной научной речи : дисс. ...кандидата филол. наук : 10.02.01 / Людмила Юрьевна Ковальчук. – Одесса, 1993. – 214 с.
86. Кодухов В.И. Лексико-семантические группы слов / В.И. Кодухов / Лекция / Отв. ред. проф. Н.П. Гринкова. – Л.,1955. – 28 с.
87. Копыленко М.М. Опыт изучения значений лексем с помощью операционного анализа / М.М. Копыленко // Структурная типология языков. – М., 1966. – С. 45–57.
88. Костомаров В.Г. Разговорные элементы в языке газеты / В.Г. Костомаров // Русская речь. – М. : Наука, 1967. – № 5. – С. 48–53.
89. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В.Г. Костомаров. –М. : Изд-во Моск. у-та, 1971. – 267 с.

90. Коць Т.А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.А. Коць. – К., 1997. – 16 с.
91. Кочерган М.П. Лексична сполучуваність і семна структура слова / М.П. Кочерган // Мовознавство, 1984. – № 1. – С. 25–32.
92. Кочерган М.П. Слово і контекст / М.П. Кочерган. – К. : Вища школа, 1980. – 183 с.
93. Кретов А.А. Семантические процессы в лексико-семантической группе глаголов зрительного восприятия современного русского языка : дисс. ...кандидата филол. наук : 10.02.01 / Кретов А.А. – Воронеж, 1980. – 189 с.
94. Крысин Л.П. Ступени морфемной членимости иноязычных слов / Л.П. Крысин // Развитие современного русского языка. Словообразование. Членимость слова. – М. : Наука, 1975. – С. 227–231.
95. Крючкова Т.Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии / Т.Б. Крючкова / Отв. ред. В.Ю. Михальченко. – М. : Наука, 1989. – 51 с.
96. Кузнецова Э.В. О пересекающемся характере лексико-семантических групп слов / Э.В. Кузнецова // Семантика и структура предложения : Лекс. и синтаксич. семантика. – Уфа : Изд-во Башкир. ун-та, 1978. – С. 7–13.
97. Кузнецова Э.В. О принципах и методах выделения объема семантических классов русских глаголов / Э.В. Кузнецова // Классы и их взаимодействие. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1979. – С. 5–12.
98. Кузнецова Э.В. Русская лексика как система / Э.В. Кузнецова. – Свердловск, 1980. – 88 с.
99. Кулиев Г.Г. Метафора и научное познание / Г.Г. Кулиев. – Баку : ЭЛМ, 1987. – 155 с.
100. Лексико-семантические группы русских глаголов. – Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. – 180 с.
101. Лингвистическая семантика и логика : Сб. науч. тр. / Ун-т дружбы народов им. Патриса Лумумбы ; (Отв. ред. Л.А. Новиков). – М. : УДН, 1983. – 159 с.
102. Лисиченко Л.А. Диахронические процессы в семантической структуре многозначного слова / Л.А. Лисиченко // Актуальные

проблемы исторической лексикологии восточнославянских языков : Тезисы докладов и сообщений Всесоюзн. научн. конф. / Гл. редактор Ф.П. Филин. – Днепропетровск, 1975. – С. 36–38.

103. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова / Л.А. Лисиченко. – Харків : Харків. ун-т, 1977. – 114 с.
104. Логвиненко С.І. Функціонально-семантична структура дієслів вміщення в сучасній російській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.І. Логвиненко. – К., 1993. – 1993. – 17 с.
105. Маковский М.М. К проблеме так называемой «интернациональной лексики» / М.М. Маковский // Вопросы языкознания, 1960. – № 1. – С. 45–52.
106. Масицька Т.Є. Семантико-синтаксична валентність дієслова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.Є. Масицька. – К., 1995. – 16 с.
107. Мацюк Г.П. Роль терминологии в обогащении значений общеупотребительной лексики украинского языка: дисс. ...кандидата филол. наук : 10.02.02 / Мацюк Галина Петровна. – Львов, 1985. – 192 с.
108. Мацько Л.І. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці) / Л.І. Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15–20.
109. Мещанинов И.И. Глагол / И.И. Мещанинов. – Л. : Наука, ЛО, 1982. – 272 с.
110. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры / Дж. Миллер // Теория метафоры : Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 236–283.
111. Михайлик Р.П. Семантико-граматична структура дієслів на -ся в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р.П. Михайлик. – К., 1995. – 16 с.
112. Мова сучасної масово-політичної інформації. – К. : Наук. думка, 1979. – 250 с.
113. Муравицкая М.П. Некоторые вопросы полисемии. Материалы для спецкурсов и спецсеминаров по лексикологии / М.П. Муравицкая. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1964. – 89 с.
114. Мучник И.П. Развитие системы двувидовых глаголов в

современном русском языке / И.П. Мучник // Вопросы языкознания. – 1966. – № 1. – С. 61–75.

115. Непийвода Н.Ф. Детерминологизация как результат взаимодействия общелитературной и терминологической лексики : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Н.Ф. Непийвода. – К., 1983. – 22 с.
116. Ничман З.В. К вопросу о лексико-семантических группах слов (на материале глаголов устной речи в современном русском языке) / З.В. Ничман // Науч. тр. / Новосиб. пед. ин-т. – 1973. – Вып. 91. – С. 15–19.
117. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке : (Семантический анализ противоположности в лексике) / Л.А. Новиков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 290 с.
118. Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М. : Высш. школа, 1982. – 272 с.
119. Новоселова Т.И. Взаимодействие лексико-семантической группы глаголов созидания с другими группами в современном русском языке / Т.И. Новоселова // Русская лексикология и вопросы междуровневых связей. – Новосибирск, 1980. – С. 47–55.
120. Норман Б.Ю. Синтаксис речевой деятельности / Б.Ю. Норман. – Минск : Вышшэйш. школа, 1978. – 151 с.
121. Овчинникова І.І. Лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.І. Овчинникова. – К., 1993. – 23 с.
122. Опыт семантической классификации русских глаголов : Обзор лексико-семантический групп глаголов русского языка // Урал. гос. ун-т. – Свердловск, 1982. – С. 27–34.
123. Панько Т.И. Развитие украинской экономической терминологии XIX–XX веков: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.02 «Украинский язык» / Т.И. Панько. – Львов, 1965. – 16 с.
124. Панько Т.И. Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточно-славянских языков / Т.И. Панько. – Львов : Изд-во при Львов. гос. ун-те изд-ого объединения «Вища школа», 1984. – 202 с.
125. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т.І. Панько. – Львів : Світ, 1994. – 214 с.

126. Пилинський М.М. Експресивність стилю масової політичної інформації / М.М. Пилинський // Мовознавство. – 1977. – № 5. – С. 35–46.
127. Покровська О.А. Українська термінологія ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.А. Покровська. – Харків, 1996. – 24 с.
128. Пономарев А.Д. Лексика греческого происхождения в современном украинском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / А.Д. Пономарев. – К., 1974. – 24 с.
129. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
130. Попович Н.Г. Семантико-граматичні функції загальнонаукової та загальнонавчальної лексики у філологічному аспекті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.Г. Попович. – К., 2000. – 18 с.
131. Потапенко Т.А. Лексико-семантическая характеристика глаголов разрушительного воздействия на объект / Т.А. Потапенко // Науч. доклады высшей школы / Филол. науки, 1983. – № 2. – С.50–56.
132. Прокопов В.В. Основные лексико-семантические группы русского глагола / В.В. Прокопов. – Самарканд, 1945. – 68 с.
133. Проблемы лексической и категориальной семантики / Отв. ред. О.М. Соколов. – Симферополь, 1982. – Вып. 2. – 158 с.
134. Родичева Э.И. Психолингвистический анализ лексической антонимии : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.21 / Э.И. Родичева. – М., 1976. – 24 с.
135. Розмовна лексика в писемних стилях сучасної української літературної мови // Взаємодія усних і писемних стилів мови / За ред. М.М. Пилинського. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 28–66.
136. Розмовна лексика у мові преси // Мова сучасної масово-політичної інформації. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 23–42.
137. Русанівський В.М. Дієслово – рух, дія, образ / В.М. Русанівський. – К. : Рад. школа, 1977. – 110 с.
138. Русанівський В.М. Спроба визначення семантичних груп дієслів на основі формальних критеріїв / В.М. Русанівський // Структурно-математична лінгвістика. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 56–65.
139. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики / В.М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 237 с.
140. Русанівський В.М. Структура українського дієслова / В.М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
141. Салимов Ш.Г. К вопросу об изучении глаголов речи русского языка / Ш.Г. Салимов // Филол. сб.– Алма-Ата, 1975. – Вып. 15–16. – С. 68–75.
142. Самійленко В. Чужомовні слова в українській мові / В. Самійленко. – К. : Шлях, 1918. – 18 с.
143. Селиверстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов / О.Н. Селиверстова. – М. : Наука, 1975. – 240 с.
144. Сергеева Т.Д. Семантический анализ глаголов звучания / Т.Д. Сергеева // Семантическая структура слова. – Кемерово, 1984. – С. 97–102.
145. Смирницкий А.И. К вопросу о слове (Проблемы тождества слова) / А.И. Смирницкий // Труды Ин-та языкознания АН СССР. – М., 1954. – Т. 4. – С. 3–49.
146. Соколов О.М. Вопросы морфемно-семантической соотносительности в лексике русского языка. Материалы для спецкурса. – Томск : Томск. гос. ун-т им. В.В. Куйбышева, 1972. – 218 с.
147. Соколов О.М. Некоторые семантические свойства глаголов несовершенного вида / О.М. Соколов // Вопросы словообразования в индоевропейских языках. – Томск, 1976. – С. 3–14.
148. Соколова Л.Н. К проблеме определения и классификации антонимов и их стилистического использования / Л.Н. Соколова // Науч. докл. высш.шк. Филол. науки. – М., 1977. – №6. – С. 60–69.
149. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж.П. Соколовская. – К. : Наук. думка, 1990. – 184 с.
150. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике (Анализ семантической структуры слова) / Ж.П. Соколовская. – К. : Вища школа, 1979. – 189 с.
151. Солганик Г.Я. Лексика газеты : Функцион. аспект / Г.Я. Солганик / Учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика». – М. : Высш. школа, 1981. – 112 с.
152. Стандарти і штампи у мові газети // Мова сучасної масово-політичної інформації. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 142–168.
153. Стишов О.А. Лексичні інновації з погляду нормативності (на матеріалі підстилю ЗМІ 90-х років ХХ століття) / О.А. Стишов //

Українська мова : з минулого в майбутнє. – К., 1998. – С. 172–176.

154. Стишов О.А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. // Мовознавство, 1999. – № 1. – С. 7–21.
155. Структура сучасного терміна. Універсалії в галузі термінології // Науково-технічний прогрес і мова. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 37–56.
156. Стряпчая С.А. Функционирование в предложении глаголов лексико-семантической группы социальных отношений : дисс. ...кандидата филол. наук : 10.02.01 / Стряпчая Светлана Алексеевна. – К., 1994. – 208 с.
157. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / За заг. редакцією акад. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 440 с.
158. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
159. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О.Т. Волох, М.Т. Чемерисов, Є.І. Чернов. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1989. – 334 с.
160. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А.П.Грищенко, П.І.Мацько, М.Я.Плющ та ін., За ред. А.П.Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
161. Сучасна українська мова : Лексикологія (Конспект лекцій). – К. : КДП, 1992. – 39 с.
162. Тасмниця мовної метафори // Культура української мови : Довідник / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін. ; За ред. В.М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – С. 244–248.
163. Тараненко О.О. Полісемічний паралелелізм і явище семантичної аналогії. – К. : Наук. думка, 1980. – 115 с.
164. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте / Отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.
165. Терещенко С.І. Шляхи формування лексичної синоніміки української мови (явища синонімізації і десинонімізації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.І. Терещенко. – К., 1996. – 23 с.
166. Термін і художнє слово // Науково-технічний прогрес і мова. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 137–149.
167. Усатенко Т.П. Дієслова переміщення сучасної української

літературної мови : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Усатенко Тамара Пилипівна. – К., 1969. – 235 с.

168. Усатенко Т.П. Лексична семантика і розвиток мовлення учнів : Посібник для вчителів. – К. : Рад. школа, 1984. – 128 с.
169. Уфимцева А.А. Лексическое значение (Принципы семиологического описания лексики) / А.А. Уфимцева / Отв. ред. Ю.С. Степанов; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
170. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка / А.А. Уфимцева / АН СССР, Ин-т языкознания; Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Наука, 1968. – 271 с.
171. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
172. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов / Ф.П. Филин // Езиковедски исследования в чест на акад. Стефан Младенов. – София, 1957. – С. 523–538.
173. Филин Ф.П. Слово и его значение / Ф.П. Филин // Классическое наследие и современность / Ред.кол. : Д.С. Лихачев (отв.ред.) и др. – Л. : Наука, ЛО, 1980. – С. 70–79.
174. Фоменко Ю.В. Семантические классы переходных глаголов, управляющих формой из + род. пад., в русском языке / Ю.В. Фоменко // Классы слов и их взаимодействие. – Свердловск, 1979. – С. 58–77.
175. Хамидуллина А.М. К истории изучения глаголов движения / А.М. Хамидуллина // Исследования по семантике. – Уфа, 1976. – Вып. 2. – С. 207–216.
176. Хауген Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // Новое в лингвистике. Языковые контакты. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – 235 с.
177. Цимбалюк Ю.В. Структурные типы латинских заимствований в украинском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10-661 / Ю.В. Цимбалюк. – Львов, 1971. – 28 с.
178. Чабаненко В.А. Основы мовної експресії / В.А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 166 с.
179. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 1993. – 215 с.
180. Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л. Чейф / Пер. с англ. Г.С. Щур. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.

181. Чубань Т.В. Особливості видової співвіднесеності дієслів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.В. Чубань. – К., 1997. – 24 с.
182. Чурсіна Л.В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» // Л.В. Чурсіна. – Харків, 1998. – 18 с.
183. Шведова Н.Ю. Лексическая классификация русского глагола / Н.Ю. Шведова // Славянское языкознание : IX Международный съезд славистов. – М., 1983. – С. 306–321.
184. Шведова Н.Ю. Слово и грамматические законы языка : Глагол / Шведова Н.Ю., Белоусов В.Н., Касимов Г.К., Коробова М.М. – М. : Наука, 1989. – 296 с.
185. Шелякин М.А. Аспектуальное употребление глаголов сообщения в русском языке (К проблеме синонимии видов) / М.А. Шелякин // Филол. науки. – 1975. – № 3. – С. 23–31.
186. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л. : Наука (Ленинград. отд.-ние), 1974. – 428 с.
187. Ющук І.А. Держава і мова // Українська мова як державна в Україні : 36. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конференції / Ред.-упоряд. К.Г. Городенська; Вст. слово В.В. Німчука. – К. : Довіра, 1999. – С. 14–21.
188. Arnold I.V. The English Word / Arnold I.V. – Moscow : Vysshaya shkola, 1986. – 295 p.
189. Clark E. The Lexicon in Acquisition / Clark E. – Cambridge : University Press, 1993. – XII, 306 p.
190. Daneh Fr. Pokus o strukturni analyru slovesnych vyznamu / Daneh Fr. – Slovo a slovesnost, 1971, 3, XXXII, p. 193–207.
191. Greismas A.-J. Semantique structurale / Greismas A.-J. – Paris, 1966. – 151 p.
192. Helbig G. Die Funktionen der substantiveschen Kasus in der deutschen Gegenwartssprache. Halle (Saale) / Helbig G., 1973. – S. 10–51.
193. Katz J.J. The Structure of a Semantic Theory / Katz J.J., Fodor J.A. – Language, 1963. – 496 p.
194. Lyons I. Semantics / Lyons I. – Cambridge, London, New York : Cambridge University Press, 1996. – Vol. 2. – P. 488–494.

195. Nova slova v cestine. Slovník neologizmu / Kolektiv autoru pod vedením Olgy Martinkové. – Praha : Academia, 1998. – 356 s.
196. Ullmann S. Semantics / Ullmann S. – Oxford : Blackwell, 1962. – 278 p.
197. Ullmann S. The principles of semantics / Ullmann S. – Oxford : Blackwell, 1963. – XII. – 352 p.

Словники

198. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.]. – К. : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
199. Етимологічний слоник української мови в 7-ми томах. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с. ; 1985. – Т. 2. – 570 с. ; 1989. – Т. 3. – 548 с. ; 2002. – Т. 4. – 614 с.
200. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Святослав Караванський. – К. : Вид-во Орії при УКСП «Кобза», 1993. – 472 с.
201. Карп'юк М.Д. Словник дієслівних інновацій / М.Д. Карп'юк. – Переяслав-Хмельницький, 1996. – Т. 1–3.
202. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери : Близько 85 тис. слів / Уклад. С.Я. Єрмоленко та ін. – К. : Довіра, 1998. – 783 с.
203. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / [уклад. В. Яременко та О. Сліпущко]. – К. : Вид-во Аконіт, 1998.
204. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 400 с.
205. Російсько-український словник соціально-політичної термінології. – К., 1976. – 434 с.
206. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. Склав В. Доманицький. – К., 1906. – 124 с.
207. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – 775 с.
208. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. 1. – 1040 с. ; 2000. – Т. 2. – 960 с.
209. Словник української мови : в 11-ти томах. – К. : Наук.думка, 1970–1980.

210. Словник термінів ринкової економіки / За заг. ред. проф. В.І. Науменка. – К. : Глобус, 1996. – 288 с.
211. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові / Укл. Сліпущко О. – К. : Криниця, 1996. – 504 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Друковані засоби масової інформації

Газети

«Бізнес» (1996-1997)
 «Вечірні Черкаси» (1998)
 «Вечірній Київ» (1997-2000)
 «Високий Замок» (1998-2000)
 «Вісник Переяславщини» (1997-2000)
 «Вісник Чорнобиля» (1999)
 «Вісті» (1999)
 «Голос України» (1997-2000)
 «День» (1997-2000)
 «Діловий Переяслав» (1999)
 «Жашківщина» (1997)
 «За вільну Україну» (1997)
 «Замкова гора» (1998-1999)
 «Київська правда» (1997-1999)
 «Київський телеграф» (1998)
 «Київські відомості» (1997)
 «Комуніст» (1999)
 «Літературна Україна» (1997)
 «Молодь України» (1997)
 «Нова газета» (1999)
 «Освіта України» (1999)
 «Папірус» (1997-1998)
 «Патріот» (1999)
 «РІО» (1997-1998)
 «Робітнича газета» (1997-1998)
 «Самостійна Україна» (1999)
 «Світ про Україну» (1999-2000)

«Сільські вісті» (1997-1999)
 «Слово» (1999)
 «Україна і світ сьогодні» (2000)
 «Україна молода» (1997-2000)
 «Українське слово» (1998)
 «Урядовий кур'єр» (1997-2000)
 «Хрещатик» (2000)
 «Шлях перемоги» (1997)

Журнали

«Галицькі контракти» (1999-2000)
 «Економіст» (1999)
 «Журналіст України» (1995-1999)
 «Людина і влада» (1999)
 «Медіа Простір» (2000)
 «Ми і право» (1998-1999)
 «Напередодні» (1999-2000)
 «Політика» (1995-1996)
 «Праця і зарплата» (1998-2000)
 «Президент» (2000)
 «Світло» (1998)

Електронні засоби масової інформації

Радіоканали

«Перший національний» (1997-2000)
 «Промінь» (1997-2000)

Телепередачі

«Акцент» (1999-2000)
 «Вечірні вісті» (1998-2000)
 «Вісті» (1998-1999)
 «Вісті тижня» (1999)
 «Новини» (1997-1999)
 «Панорама» (1997-2000)
 «Репортер» (1998-2000)
 «ТСН» (1997-2000)

Додаток 1

СПИСОК ДІЕСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

абонуватися	ангажувати
абсолютизувати	анонсувати
абстрагувати	анулювати
абстракціювати	апелювати
абсурдувати	апробувати
авангардувати	арбітражувати
авансувати	аргументувати
авантюризувати	арештувати
авізувати	асигнувати
автоматизувати	асимілювати
автономізувати	асистентувати
агітувати	асоціювати(ся)
агонізувати	атакувати
агресувати	атестувати
адвокатувати	акціонувати
адмініструвати	аутрайтувати
адресувати	багатіти
акредитувати	базарювати
актуалізувати	балансувати
акцентувати	балотуватися
акцизувати	бантажувати
акціонувати(ся)	банкрутувати
алогізувати	бартеризувати
амністувати	бідніти
амортизувати	бізнесувати

блокувати	вистачати/вистачити
бойкотувати	витребувати
боргувати	вициганювати/вициганити (розм.)
боротися	вишахровувати/ вишахрувати (розм.)
бракувати	віддавати/віддати
брататися	віддячувати/віддячити
брокериджувати	відкладати/відкласти
бухгалтерувати	відплачувати/відплатити
бюрократизувати	відполовинювати/ відполовинити
вербувати	відпрацьовувати/ відпрацювати
вершити	відраховувати/відрахувати
вибирати/вибрати	відроджувати/відродити
виборювати/вибороти	відсвідчувати/відсвідчити
видурювати/видурити (розм.)	відслужувати/відслужити
виканючувати/ виканючити (розм.)	відстібувати/відстібнути (розм.)
викачувати/викачати (розм.)	відфутболювати/ відфутболити (розм.)
виконувати/виконати	відшкодовувати/ відшкодувати
викупляти/викупити	візувати
вимагати	вкладати/вкласти
виманювати/виманити (розм.)	возз'єднувати/возз'єднати
виміняти	володарювати
виробляти/виробити	володіти
виплачувати/виплатити	
вислужувати/вислужити	

ворогувати	декласуватися
вплутуватися/вплутатися (розм.)	делегувати
впроваджувати/ впровадити	делімітувати
враховувати/врахувати	демаркувати
встрявати/встряти (розм.)	демократизувати
гарантувати	деморалізувати
гармонізувати	демпінгувати
глобалізувати	денаціоналізувати
гнобити	денонсувати
головувати	депортувати
голосувати	дерти (розм.)
господарювати	державити
гуманізувати	дестабілізувати
гуртувати	деталізувати
давати/дати	дешевити
датувати(ся)	диверсифікувати
дебетувати	диктувати
дебютувати	динамізувати
девальвувати	дипломатизувати
дегенерувати	дисгармоніювати
дезінформувати	дискримінувати
дезорганізувати	диспонентувати
дезорієнтувати	диспропорціонувати
деідеологізувати	дисциплінувати
декваліфікувати	дилерувати
	ділити
	діставати/дістати (розм.)

діяти	європеїзувати
договоряти(ся)/ договорити(ся)	жебрачити
додавати/додати	жнивувати
дозволяти/дозволити	заангажовувати/ заангажувати
докупити	забалатовувати/ забалатувати
доларизувати(ся)	заблоковувати/ заблокувати
доплатити	заблоковувати/ заблокувати
допомагати/допомогти	забороняти/заборонити
дорахувати	забраковувати/ забракувати
доробляти/доробити	забудовувати/забудувати
дорожчати	забюрократися
досягати/досягти	завалювати/завалити (розм.)
доторгувати(ся)	завантажувати/ завантажити
дотувати	завербувати
дохазяйнуватися	завізувати
еволюціонувати	завойовувати
економити	заволодівати/заволодіти
експедирувати	загарбувати/загарбати
експериментувати	загітувати
експертизувати	загрожувати
експлуатувати	задекларовувати/ задекларувати
експортувати(ся)	заінтересовувати/ заінтересувати
експропріювати	
екстраполювати	
електрифікувати	
емігрувати	

заінтегровувати/ заінтегрувати	запропонувати
законвертовувати/ законвертувати	зареєстровувати/ зареєструвати
законтрактовувати/ законтрактувати	заробляти/заробити
закріпачувати/закріпачити	засертифіковувати/ засертифікувати
закупляти/закупити	застраховувати/ застрахувати
заміняти/замінити	затверджувати/затвердити
заневолювати/заневолити	затоварювати/затоварити
занепадати/занепасти	зафіксовувати/зафіксувати
занижувати/занизити	зашахраювати
заорендовувати/ заорендувати	збагачувати(ся)/ збагатити(ся)
заокруглювати/ заокруглити	збалансовувати/ збалансувати
заохочувати/заохотити	збанкрутовувати/ збанкрутувати
заощаджувати/заощадити	збезволювати/збезволити
запатентовувати/ запатентувати	збіднювати/збідніти
заплатити	збільшувати/збільшити
запозивати	зблокувати
запозичати/запозичити	збракувати
заполонювати/заполонити	збувати/збути (розм.)
заприбутковувати/ заприбуткувати	звітувати
запроваджувати/ запровадити	зденаціоналізувати/ зденаціоналізувати
запропоновувати/	здешевлювати/здешевити
	здешевіти

здійснювати/здійснити	зратифікувати
здобувати/здобути	зросійщувати/зросійщити
здорожувати/здорожчити	зрусіфікувати
здружувати/здружити	зшахраювати
зекономити	з'ясовувати/з'ясувати
з'єднувати/з'єднати	ідентифікувати(ся)
зініційовувати/зініціювати	ідеологізувати
зінтегровуватися/ зінтегруватися	іммігрувати
злегалізовувати/ злегалізувати	іммобілізувати
зледарювати	імпічментувати
зловживати/зловжити	імпортувати
змагатися	імпровізувати
зменшувати/зменшити	інвентаризувати
змінювати/змінити	інвестувати
зміцнювати/зміцнити	індексувати
змонополізовувати/ змонополізувати	індукціювати
змосковщити	ініціюватися
зневолювати/зневолити	інкорпорувати
знедолювати/знедолити	інкримінувати
знецінювати/знецінити	інсинуювати
знижувати/знижити	інспірувати
зобов'язувати/зобов'язати	інструктувати
зорганізовувати/ зорганізувати	інтегруватися
зратифіковувати/	інтерв'ювати
	інтерпелювати
	інтерпретувати
	інформувати

іраціоналізувати	консультувати
калімити	конструювати
кандидувати	контрагувати
канючити (розм.)	контрасигнувати
капіталізувати	контратакувати
капітулювати	контролювати
касаціювати	конфіскувати
керувати	конфлітувати
колекціонувати	кооперувати
колонізувати	кооптувати
командувати	коректувати
комбінувати	коригувати
комерціалізувати	користуватися
компенсувати	корпоратизувати
компілювати	космополітизувати
комплектувати	коштувати
компонувати	кредитувати
комп'ютеризувати	криміналізувати
конвенціоналізувати	критикувати
конвергентувати	купувати/купити
конверсіювати	курувати
конвертувати	лататися (розм.)
конгресувати	латинізувати(ся)
конкурувати	легалізувати
консолідуватися	легітимувати
конспірувати	лібералізувати(ся)
конституціювати	ліквідовувати/ліквідувати

лімітувати	нагрібати/нагребти (розм.)
ліцензювати	надбавати/надбати
лічити	найматися
лобіювати	наказувати/наказати
люмпенізувати	накопичувати/накопичити
маклерувати	накуповувати/накупити
маніфестувати	намінювати/намінити
маневрувати	намірювати/наміряти
менеджментувати	напозичати
меценатствувати	напрацьовувати/ напрацювати
мігрувати	нараховувати/нарахувати
мілітаризувати	наторговувати/ наторгувати
маніпулювати	натрудитися
міщанствувати	націоналізувати/ націоналізувати
марнотратити	нуліфікувати
марнувати	оббирати/обібрати
метикувати (розм.)	обважувати/обважити
механізувати(ся)	обділяти/обділити
мислити	обкрадати/обкрасти
мізкувати	обладнувати/обладнати
міняти	обліковувати/облікувати
міркувати	облічувати/облічити
міряти	обмінювати/обмінити
мобілізувати	обмірковувати/ обміркувати
модернізувати	
нагороджувати/ нагородити	

обслуговувати/обслужити
обраховувати/обрахувати
обчислювати/обчислити
оволодівати/оволодіти
одержувати/одержати
опечатувати/опечатати
оплачувати/оплатити
опрацьовувати/
опрацювати
оподатковувати/
оподаткувати
опозиціювати
оприбутковувати/
оприбуткувати
оприлюднювати/
оприлюднити
опротестовувати/
опротестувати
опроцентовувати/
опроцентувати
опубліковувати/
опублікувати
організовувати/
організувати
орендувати
оскаржувати/оскаржити
оснащувати/оснастити
осучаснювати/осучаснити
отаксовувати/отаксувати

отоварювати(ся)/
отоварити(ся)
офертувати
оцінювати/оцінити
оштрафовувати/
оштрафувати
парламентувати
патентувати
перевиконувати/
перевиконати
перевищувати/перевищити
передбачати/передбачити
передвіщати/передвістити
переділяти/переділити
передрікати/передрікти
перекупляти/перекупити
переплачувати/
переплатити
переповідати/переповісти
перепродувати/
перепродати
перератифіковувати/
перератифікувати
перераховувати/
перерахувати
перестраховувати/
перестрахувати
перетворювати/
перетворити

переторговувати/
переторгувати
перетрачувати/
перетратити
підживатися/підживитися
підкупляти/підкупити
піднаймати/піднайняти
підторговувати/
підторгувати
підкетувати
підплачувати/підплатити
підраховувати/
підрахувати
підсобляти/підсобити
підстраховувати/
підстрахувати
підтримувати/підтримати
планувати
платити
плюсувати
поборгувати
побрататися
повитрачати
подумувати/подумати
(розм.)
позиватися
позичати/позичити
покупити
політизувати

помагати/помогти
помічати
поплатити
порахувати
порядкувати
посилювати
посилити
постачати/постачити
поцупити (розм.)
поторгувати(ся)
правити
правуватися
працювати
презентувати
преміювати
прибіднювати/прибіднити
приватизовувати/
приватизувати
власнювати/привласнити
прилучати/прилучити
приторговувати/
приторгувати
прицінювати(ся)/
прицінити(ся)
продавати/продати
продешевити
продукувати
продуцентувати

проектувати	реструктуризувати
проіндексувати	реструктурувати
пролетаріатувати	ретируватися
промінювати/проміняти	реформувати
профінансувати	робити
процентувати	розбазарювати (розм.)
проциндрювати/ проциндрити (розм.)	розвиватися/розвитися
ратифікувати	роздавати/роздати
рахувати	роздержавлювати/ роздержавити
реалізувати	розділяти/розділити
революціонувати	розірвати
революціонізувати	розкупувати/розкупити
регулювати	розкуркулювати/ розкуркулити
реекспортувати	розмінювати/розміняти
реєструвати	розплачуватися/ розплатитися
резидентувати	розприватизовувати/ розприватизувати
реїмігрувати	розторговувати/ розторгувати
реїмпортувати	розтрачувати/розтратити (розм.)
реінвестувати	розтринькувати/ розтринькати (розм.)
рекламувати	розтягувати/розтягти (розм.)
рекомендувати	розформовувати/
реконструювати	
реорганізувати	
репрезентувати	
репресувати	
репродукувати	

розформувати	статкувати
самовисовувати(ся)/ самомовисунути(ся)	стимулювати
самоліквідовуватися/ самоліквідуватися	сторговувати/сторгувати
санкціонувати(ся)	страйкувати
сертифікувати	страхувати
синдикувати	субсидувати
скасовувати/скасувати	субституціювати
скеровувати/скерувати	суверенітетувати
скомпоновувати/ скомпонувати	судитися
сконсолідовувати/ сконсолідувати	сфальсифіковувати/ сфальсифікувати
сконцентровувати/ сконцентрувати	сформувати
скооперовуватися/ скооперуватися	схвалювати/схвалити
скореговувати/скорегувати	таланити
солідаризуватися	тарифікувати
сортувати	творити
спекулювати	торгувати
співпрацювати	торгуватися
спрацьовувати/ спрацювати	тратити
спродувати/спродати	тринькати/тринькнути (розм.)
стабілізувати	трудитися
стагнаціювати	удержавлювати/ удержавити
стандартизувати	удержувати/удержати
	узаконовати/узаконити
	укладати/укласти
	українізувати

універсалізувати

управлятися

урбанізувати

факсувати

фактувати

фальсифікувати

фіксувати

фінансувати

форсувати

фрахтувати

функціонувати

ф'юкати/ф'юкнути (розм.)

хабарувати

халтурити

хапати/хапонути (розм.)

хазяйнувати

централізувати

циндрити

цінити

цінувати

цупити (розм.)

шантажувати

шахраювати

шрафувати(ся)

ярмаркувати

Додаток 2

**СПИСОК ДІЄСЛІВ РІЗНИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП,
ТРАНСПОНОВАНИХ У ГРУПУ ДІЄСЛІВ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ**

автореферувати

агрономувати

адаптовуватися/
адаптуватися

акати (розм.)

акцентувати

амортифікувати

аналізувати

асортиментувати

атрибутувати

афішувати

базікати (розм.)

балакати (розм.)

безчестити

безчинствувати

белькотати (розм.)

белькотіти (розм.)

бесідувати

бігти

більшати

благоденствувати

благодійствувати

благословляти/
благословити

благоустроювати/
благоустроїти

бовкати (розм.)

божествити

бортникувати

бравувати

бригадирувати

боятися

бувати

бурлакувати

бутафорити

буферизувати

бухнути (розм.)

вакцинувати

вандалити(ся)

вандалізувати

варіювати

варнякати (розм.)

вартувати

ватажкувати

вбивати/вбити

вбудовувати/вбудувати

величати

веліти

вельможувати	визволяти/визволити
верзти (розм.)	визуджувати/визудити
вертати/вернути	(розм.)
вибалакуватися/ вибалакатися (розм.)	виказувати/вказати
вибиватися/вибитися (розм.)	викладатися/викластися (розм.)
вибачати/вибачити	викомпоновувати/ викомпонувати
виблагати	викроювати/викроїти (розм.)
виборювати/вибороти	вилонюватися/вилонитися
вибирати/вибрати	вимірювати/виміряти
виважувати/виважити	вимовляти/вимовити
вивищувати/вивищити	вимуштровувати/ вимуштрувати (розм.)
вивчати/вивчити	вимушувати/вимусити
вигадувати/вигадати	виносити/винести
виганьбити	винишпорювати/ винишпорити
вигартовувати/ вигартувати	випендрюватися/ випендритися (прост.)
виговорюватися/ виговоритися	випереджати/випередити
вигравати/виграти	випинати (розм.)
вигребати/вигребти (розм.)	виплутувати(ся)/ виплутати(ся)
видавати/видати	виправдовувати/ виправдати (розм.)
видибати	випробовувати/ випробувати
виділяти/виділити	
видозмінювати/ видозмінити	
виживати/вижити	

випрошувати/випросити (розм.)	відображати/відобразити
вирішувати/вирішити	відокремлюватися/ відокремитися
висвітлювати/висвітлити	відособлювати/відособити
висловлювати/висловити	відпечатувати/відпечатати
вислуховувати/вислухати (розм.)	відписувати/відписати
виставляти/виставити	відпозивати
виступати/виступити	відрекомендовувати/ відрекомендувати
висувати(ся)/висунути(ся)	відрізати/відрізати (розм.)
витати	відстрочувати/відстрочити
витворювати/витворити (розм.)	відтворювати/відтворити
витримувати/витримати	відхрещуватися
виформовувати/ виформувати	віросповідувати/ віросповідати
виховувати/виховати	віршувати
відбудовувати/відбудувати	вістувати
відвартовувати/ відвартувати	віщати (заст.)
віддружити	вмішуватися/вмішатися
відзначати/відзначити	возз'єднувати/возз'єднати
відзивати/відізвати	володарювати
відкликати	володіти
відмахуватися/ відмахнутися (розм.)	волюнтаризувати
відмежовувати/ відмежувати	ворогувати
відновлювати/відновити	вожаювати
	враждувати
	втілювати/втілити
	вторгатися/вторгнутися

втручатися	дезавойовувати/
гадати	дезавоювати
гайнувати	декламувати
гакати (розм.)	демонструвати
гальмувати	деформувати
гавувати	дилетанствувати
генерувати	директорувати
ганьбити	доводити
герметизувати	довести
геройствувати (розм.)	дозрівати/дозріти
гіпнотизувати	доказувати/доказати
глобалізувати	долати
гнисти	допросторікуватися
говорити	(розм.)
годити	досвідчувати/досвідчити
годитися	досліджувати/дослідити
гомоніти (розм.)	дослужувати/дослужити
гордувати	дотримувати/дотримати
горіти	доуточнювати/доуточнити
горланити (розм.)	дошкуляти (розм.)
гостювати	друкувати
гребтися (розм.)	дублювати
гуманізувати	думати
гуртувати	екзаменувати
дармувати	екіпірувати
деградувати	експонувати
дедукціювати	естафетувати
	єднатися

єрепенитися (розм.)	зазначати/зазначити
жахати	закамуфлювати/
жбуронутися (розм.)	закамуфлювати
жирувати	закарбовувати/
жити	закарбувати
заадресувати	закладати/закласти
заарканювати/заарканити	законсервовувати/
(розм.)	законсервувати
забивати/забити (розм.)	законспектовувати/
забріхуватися/забрехатися	законспектувати
забувати/забути	законспіровувати/
забюрократитися	законспірувати
завдячувати/завдячити	залагоджувати/залагодити
завеличатися	залишати/залишити
завладати	заложувати/заложити
завуальовувати/	(розм.)
завуалювати	залюднювати/залюднити
загартовувати/загартувати	заманіфестувати/
загіпнотизовувати/	заманіфестувати
загіпнотизувати	замишляти/замислити
заграбастувати/	замирювати/замирити
заграбастати	замовляти/замовити
заговорювати/заговорити	замовчувати/замовчати
задіяти	замолювати/замолити
задобрювати/задобрити	замордовувати/
задумувати/задумати	замордувати
задурювати/задурити	занотовувати/занотувати
зазнавати/зазнати	занумеровувати/
	занумерувати

запам'ятовувати/
запам'ятати

запеленговувати/
запеленгувати

заперечувати/заперечити

запетлювати

заплямовувати/
заплямувати

запоряджувати/
запорядити

запротоколювати

засвідчувати/засвідчити

засекречувати/засекретити

заслужувати/заслужити

засновувати/заснувати

заставляти/заставити

застерігати/застерегти

застосовувати/застосувати

зателефонувати

затоваришувати

затребувати

затримувати/затримати

зафутболювати/
зафутболити (розм.)

захищати/захисти

захоплювати/захопити
(розм.)

зациклюватися/
зациклитися

зашвидковувати/
зашвидкувати

зашифровувати/
зашифрувати

заявляти/заявити

збентежити

збурювати/збурити

звершувати/звершити

звинувачувати/
звинуватити

звільняти/звільнити

звіріти

звіщати

зводити/звести

звойовувати/звоювати

звувльгаризувати

зганьбити

згармонізовувати/
згармонізувати

зговорювати/зговорити

згоджуватися/згодитися

зголошуватися/
зголоситися

згодовувати/згордувати

згрібати/згребти

згуртовувати/згуртувати

здемасковувати/
здемаскувати

здекласовувати(ся)/

здекларувати(ся)

здеморалізовувати/
здеморалізувати

здеформовувати/
здеформувати

здинамізовувати/
здинамізувати

здрастувати

зичити

зінтенсивлювати/
зінтенсивити

зладжувати/зладити

злобствувати

злословити

зматеріалізувати (книжн.)

змилосерджуватися/
змилосердитися

змилоствитися

змістифіковувати/
змістифікувати

знайти

знаменувати

знати

знелюднювати/знелюдніти

знеособлювати/знеособити

зосереджувати/зосередити

зграбовувати/зграбувати

зраджувати/зрадити

зредаговувати/зредагувати

зрівноважувати/
зрівноважити

зрівнювати/зрівняти

зрозуміти

зумовлювати/зумовити

зчленовувати/зчленувати
(книжн.)

з'являтися/з'явитися

з'яничарювати/
з'яничарити

ігнорувати

ідеалізувати

ізолювати

ілюструвати

імітувати

імунізувати

інакомислити

індивідуалізувати

інспектувати

інсценізувати

інтригувати

іронізувати

існувати

іспитувати

кадрувати

казати

каламбурити (розм.)

калькувати

камуфлювати	копіювати
канонізувати	корифействувати
каталогізувати	королівствувати
катувати	коронувати
кваліфікувати	котирувати
квітнути	кпинити
кидати/кидонути (розм.)	кристалізувати
класифікувати	кріпачити (заст.)
князювати	кульмінувати
кодифікувати	кур'єрувати
кодувати	курсувати
козиритися (розм.)	кусатися (розм.)
кокетувати	лавірувати
колесувати	лагодити (розм.)
коментувати	ламати
комерціалізуватися	лаштувати
компанувати	легковажити
компліментувати	лементизувати (заст.)
компрометувати	лементувати (розм.)
конденсувати	летіти
кондиціювати	лжесвідчити
консервувати	ликувати (уроч.)
конспектувати	листувати(ся)
конкретизувати	лихословити
констатувати	лицемірити
конфірмувати (заст.)	літературствувати
концентрувати	ліцитувати (діал.)

логілізувати	міститися
локалізувати	набалакувати/набалакати (розм.)
мавпувати	набирати/набрати
магіструвати	набюрократити
майоризувати	навантажувати/ навантажити
мажорнізувати	навчатися/навчитися
максимілізувати	нагнітати/нагнітити
манкірувати	наговорювати/наговорити
марнословити	наголошувати/наголосити
матеріалізувати	нагороджувати/ нагородити
меркатилізувати	нагромаджувати/ нагромадити
межувати	надавати/надати
метатися (розм.)	наділяти/наділити
митарствувати	надписувати/надписати
мирити	назначати/назначити
мілітаризувати	наклепувати
містифікувати	накрикувати/накричати
мітингувати (розм.)	накручувати/накрутити
міцнити	налагоджувати/ налагодити
мішатися	налаштовувати/ налаштувати
мовити	нападати/напасти
мовчати	наповнювати/наповнити
модифікувати	наполюгати/наполюгти
моралізувати	
мордувати	
мотивувати	
мріяти	

напосідати/напосісти	оберігати/оберегти	обсервувати (книжн.)	опам'ятовувати/
наприймати	об'єднувати/об'єднати	обслідувати/обслідити	опам'ятати
наробляти	обирати/обрати	обслуговувати/обслужити	опановувати/опанувати
народжуватися/ народитися	обіймати/обійняти	обставляти/обставити	оперувати
настановляти/ настановити	обіщати	обстежувати/обстежити	описувати/описати
нейтралізувати	облагороджувати/ облагородити	обстоювати/обстояти	опікунствувати
неславити	облегшувати/облегшити	обсуджувати/обсудити (розм.)	оповідати
нормалізувати	облещувати/облещити	обумовлювати/обумовити	оповіщати/оповісти (розм.)
носитися (розм.)	облишати/облишити	обурювати/обурити	опонувати
нотувати	облюбовувати/облюбувати	об'являти/об'явити	опосередковувати/ опосередкувати
нукати	обмежовувати/обмежувати	оглядати/оглянути	опредметнювати/ опредметнити
оббивати/оббити (розм.)	обмислювати/обмислити	оговтуватися/оговтатися	опубліковувати/ опублікувати
оббріхувати/оббрехати	обмовляти/обмовити	оголошувати/оголосити	оптимізувати
обвинувачувати/ обвинуватити	обнадіювати/обнадіїти	одумуватися/одуматися	ораторствувати
обговорювати(ся)/ обговорити(ся)	обнародувати	одухотворяти/ одухотворити	орієнтувати
обґрунтовувати/ обґрунтувати	обнишпорювати/ обнишпорити (розм.)	озброювати/озброїти	оробітничувати
обдаровувати/обдарувати	обновляти/обновити	оздоровлювати/оздоровити	освідчувати(ся)/ освідчити(ся)
обдумувати/обдумати	обов'язувати/обов'язати	ознайомлювати/ ознайомити	освоювати/освоїти
обезвольовувати/обезволити	обоготворяти/ обоготворити	ознаменовувати/ ознаменувати	освячувати/освятити
обезглавлювати/ обезглавити	обожнювати/обожнити	окультурювати/ окультурити	оселяти(ся)/оселити(ся)
обеззброювати/обеззброїти	обороняти/оборонити	олюднювати(ся)/ олюднити(ся)	осилювати/осилити
обезславлювати/ обезславити	обписувати/обписати	омолоджувати/омолодити	осиротіти
	обревізовувати/ обревізувати	онімежувати/онімежити	оскандалювати/ оскандалити
	обробляти/обробити		

осмислювати/осмислити	панацеювати
осміліти	панібратствувати
осоромлювати/осоромити	панікувати
осточортіти (зневажл.)	пантеличити (розм.)
оструктурювати/ оструктурити	панувати
осуджувати/осудити	панькатися (розм.)
отаксовувати/отаксувати	паплюжити
отдавати/отдати	параграфувати
ототожнювати/ ототожнити	парадувати
отуречувати/отуречити	паразитувати
оформляти/оформити	паралізувати
охарактеризовувати/ охарактеризувати	парафразувати
охати (розм.)	парафувати
охороняти/охоронити	парирувати
охрестовувати/охрестити (розм.)	патрунувати
очерствіти	патрулювати
очолювати/очолити	паякати (розм.)
ошельмовувати/ ошельмувати (розм.)	пацифікувати
падати/впасти	пащекувати (розм.)
пакетувати	педантизмувати
паламарювати	пеленгувати
палати	первувати
пам'ятати	переадресовувати/ переадресувати
	перебачити (розм.)
	перебиватися/перебитися (розм.)

переборювати/перебороти	переживати/пережити
перебувати/перебути	перезнайомлювати/ перезнайомити
перебудовувати/ перебудувати	переінакшувати/ переінакшити
переважати/переважити	переймати/перейняти
перевершувати/ перевершити	переказувати/переказати
перевіряти/перевірити	перекладати/перекласти
переводити/перевести (розм.)	переконувати/переконати
перевтілюватися/ перевтілитися	перекреслювати/ перекреслити
переговорювати/ переговорити	перелюбствувати (заст.)
перегравати/переграти	перемагати/перемогти
перегукуватися/ перегукнутися	переманювати/переманити
передавати/передати	перемежовувати/ перемежувати
передвоювати/передвоїти	перемінювати/переміняти
передивлятися/ передивитися	перемовлятися/ перемовитися
передоручати/ передоручити	перемовчувати/ перемовчати
передплачувати/ передплатити	перемудровувати/ перемудрувати
передруковувати/ передрукувати	переобтяжувати/ переобтяжити
передувати	переоосмислювати/ переоосмислити
передумувати/передумати	перерішати/перерішити
передчувати/передчути	переробляти/переробити

переростати/перерости
пересвідчуватися/
пересвідчитися
пересилювати/пересилити
переслідувати/переслідити
пересортовувати/
пересортувати
переспорювати/
переспорити
перестерігати/перестерегти
перестраждати
перетаковувати/
перетакувати
перетинати/перетнути
перетлумачувати/
перетлумачити
перехоплювати/
перехопити
перешкоджати/
перешкодити
песимізувати
пинати (розм.)
підбунтовувати/
підбунтувати
підбурювати/підбурити
підзивати/підзвати
підказувати/підказати
підкерувати
підкреслювати/

підкреслити
підмовляти/підмовити
піднімати/підняти
підносити/піднести
підловляти/підловити
підпорядковувати/
підпорядкувати
підрівнювати/підрівняти
підрозділяти/підрозділити
підсилювати/підсилити
підслужувати(ся)/
підслужити(ся)
підставляти/підставити
підстерігати/підстерегти
підстроювати/підстроїти
підсумовувати/
підсумувати
підтакувати
підтверджувати/
підтвердити
підучувати/підучити
(розм.)
підхвалювати/підхвалити
пізнавати/пізнати
плагіювати
плинути
плюгавити
плюндрувати

пнутися (розм.)
побалакати (розм.)
побачити
побіждати/побідити
побільшувати/побільшати
поборговувати/
поборгувати
поборювати/побороти
побратимствувати
поважати
повертати/повернути
повибивати
повиділяти
повідати
повідомляти/повідомити
повістувати
повноважувати/
повноважити
поворожити
повоювати
повписувати
повторювати/повторити
повчати/повчити
поганити
погіршувати/погіршити
поглиблювати/поглибити
поговорювати/поговорити

погоджувати/погодити
погордувати
погрожувати/погрозити
подавати/подати
подарувати
подвоювати/подвоїти
подейкувати (розм.)
поділяти/поділити
подрібнювати/подрібнити
подругувати
подружувати/подружити
поетизувати
поєднуватися/поєднатися
пожертвувати
позавдавати/позавдати
позахищати
позбавляти/позбавити
позбуватися/позбутися
поздоровляти/поздоровити
позначати/позначити
показувати/показати
поквитатися (розм.)
покидати/покинути
покровительствувати
(книжн.)
полемізувати
поліпшувати/поліпшити

полонити	породжувати/породити
полонізувати	порозумітися
полюдніти (розм.)	портретувати
поляризувати	портфельювати
помилятися/помилитися	поручати/поручити
помічати/помітити	порушувати/порушити
помовчувати/помовчати (розм.)	посадовити
понехтувати	посвідчувати/посвідчити
поневолювати/поневолити	посвячувати/посвятити
поновлювати/поновити	посилати/послати
попам'ятати	послаблювати/послабити
попаніти	прослідковувати/ послідкувати
попереджати/попередити	послугувати/
попирати	послугувати
поповнювати/поповнити	послужувати/послужити
попозичати (розм.)	поспішати/поспішити
попоносити (розм.)	поставити
попопросити (розм.)	постановляти/ постановити
попорадіти (розм.)	постаратися
попорахувати (розм.)	посягати/посягти
попоходити (розм.)	потверджувати/ потвердити
поправляти/поправити	потелефонувати
популяризувати	потрапляти/потрапити
порадити	похваляти/похвалити
поражати/поразити	починати/почати
порівнювати/порівняти	

поширювати/поширити	приживатися/прижитися
пояснювати/пояснити	призвичаювати/ призвичаїти
правити	признавати/признати
правувати(ся)	призначати/призначити
прагнути	приймати/прийняти
практикувати	приказувати/приказати
превалювати	прикладати/прикласти
представляти/представити	примічати/примітити
пред'являти/пред'явити	примовляти/примовити
преображати (книжн.)	примудрятися/ примудритися
преосвященствувати (церк.)	примушувати/примусити
препарувати	принижувати/принизити
претендувати	приноситися/принестися (розм.)
приберігати/приберегти	приострожувати/ приострожити
прибортовувати/ прибортувати	припасовувати/припасти
приваблювати/привабити	припиняти/припинити
привалювати (розм.)	приписувати/приписати
привертати/привернути	припускати/припустити
привчати/привчити	присаджувати/присадити
приговорювати/ приговорити	присвоювати/присвоїти
приголомшувати/ приголомшити	присвячувати/присвятити
придбавати/придбати	прискорювати/прискорити
приділяти/приділити	прислугувати/ прислужити

присоглашати/
присогласити (заст.)
прискорювати/прискорити
приставляти/приставити
пристосовувати/
пристосувати
пристроювати/пристроїти
(розм.)
присуджувати/присудити
присягати/присягти
притакувати
притягувати/притягти
приурочувати/приурочити
приховувати/приховати
прихоплювати/прихопити
(розм.)
прицілювати(ся)/
прицілити(ся)
причаровувати/
причарувати
пришвидшувати/
пришвидшити
приютити (заст.)
приорієтувати
пробачати/пробачити
пробивати/пробити
пробуджувати/пробудити
проводити/провести
проголошувати/

проголосити
прогнозувати
проголосувати
програвати/програти
продовжувати/продовжити
проказувати/проказати
прокламаціювати
промахуватися/
промахнутися (розм.)
промишляти
промовляти/промовити
промовчувати/промовчати
пронизувати/пронизити
пропагувати
прописувати/прописати
пропісочувати/пропісочити
(розм.)
проповідувати/проповісти
пропонувати
пропорціонувати
прорікати/проректи
(розм.)
проробляти/проробити
пророкувати
пророцтвувати
просвіщати/просвітити
просити
прославляти/прославити

прослуховувати/
прослухати
просовувати/просунути
простажуватися
простежувати/простежити
просторікувати (розм.)
прострочувати/
прострочити
протегувати
протестувати
протидіяти
протиставляти/
протиставити
протоколювати
проучувати/проучити
(розм.)
професорувати
профілювати
процесуватися
проявляти/проявити
прояснювати/прояснити
прямувати
психувати (розм.)
публікувати
пульсувати
путатися (розм.)
рабувати
радирувати

районувати
раювати
радитися
рапортувати
раціоналізувати
реабілітувати
реанімувати
редагувати
регламентувати
редемаркувати
редукувати
резонансувати
рекрутувати
ректи (розм.)
ремствувати
репетувати (розм.)
рецензіювати
рецитувати
римувати
ріднити
різнитися
родичатися
розбалакуватися/
розбалакатися (розм.)
розбирати(ся)/
розібрати(ся)
розблоковувати/
розблокувати

розбудовувати/
розбудувати
розбунтовуватися/
розбунтуватися
розвідувати/розвідати
розглядати/розглянути
розглядувати
розгортати/розгорнути
розгребати/розгребти
(розм.)
розв'язувати(ся)/
розв'язати(ся)
розгалужувати/
розгалузити
розгардіяшити (розм.)
розговорятися/
розговоритися
роздзвонювати/
роздзвонити (розм.)
роздобувати/роздобути
роздумувати/роздумати
розживлятися/
розживитися
роз'єднувати/роз'єднати
роззнайомлюватися/
роззнайомитися (розм.)
розказувати/розказати
розквитатися (розм.)
розколюватися/
розколотися

розкручуватися/
розкрутитися (розм.)
розмежовувати/
розмежувати
розмірковувати/
розміркувати
розмишляти/розмислити
розмножувати/
розмножити
розмовляти
розп'якувати/
розп'якати (розм.)
розпізнавати/розпізнати
розповідати/розповісти
розповсюджувати/
розповсюдити
розполонювати/
розполонити
розпоряджатися/
розпорядитися
розраховувати/
розрахувати
розробляти/розробити
розславлювати/розславити
розсліджувати/розслідити
розсуджувати/розсудити
розуміти
розумувати
розчленовувати/
розчленувати

розшифровувати/
розшифрувати
романтизувати
рявкати/рявкнути (розм.)
рятувати
садизмувати
садовити (розм.)
салютувати
сарказмувати
свідчити
святити
святкувати
секретарювати
сепаритизмувати
силувати
символізувати
симпатизувати
синтезувати
систематизовувати/
систематизувати
сичати
сіпатися (розм.)
сказувати/сказонуту
(розм.)
скандалізувати
скандувати
скаржитися
скиглити

скинути
складати
сколочувати/сколотити
(розм.)
сконтактуватися
славитися
славословити
слідкувати
слідувати
слугувати
служити
смикати/смикнути (розм.)
собачитися (розм.)
сопіти
спадкувати
спантеличувати/
спантеличити
спекуватися/спекатися
(розм.)
співдіяти
співпереживати
співзнати
спілкуватися
сповідувати/сповідати
сповіщати/сповістити
сполучати/сполучити
споріднювати/споріднити
спотворювати/спотворити

справджувати/справдити
справляти/справити
справувати
сприймати/сприйняти
спроваджувати/
спровадити
спростовувати/
спростувати
спрямовувати/спрямувати
стажувати
стартувати
старувати/старити
стверджувати/ствердити
створювати/створити
стежити
стерегти
стилізувати
стовбичити (розм.)
стосуватися
страдати
страйкувати/страйконути
(розм.)
стратифікувати
стребувати (розм.)
структуруватися
студіювати
стуречити
стягуватися/стягнутися

суміщати/сумістити
сумніватися
сумувати
сунути
суперечити
суперничати
супроводжувати
схематизовувати/
схематизувати
схвачувати/схватити
схрещуватися/схреститися
сюрпризувати
сюсюкати (розм.)
сягати/сягнути
твердити
театралізувати
текти
телесуватися (розм.)
теоретизувати
теревенити (розм.)
толерувати
торпедувати
трансформувати
тренувати
турбуватися
тяжіти
убавляти/убавити

ублажати/ублажити
уважати/уважити
увертати/увернути
увінчувати/увінчати
уговорювати/уговорити
уділяти/уділити
удостоювати/удостоїти
удружувати/удружити
узагальнювати/
узагальнити
узгоджувати/узгодити
уможливлювати/
уможливити
умотивовувати/
умотивувати
унапрямлювати/
унапрямити
унеможливлювати/
унеможливити
урезонювати/урезонити
(розм.)
уривати/урвати (розм.)
услужувати/услужити
утверджувати/утвердити
утворювати/утворити
утилізувати
утиновувати/утинати
уточнювати/уточнити
ухвалювати/ухвалити

уявляти/уявити
уярмлювати/уярмити
фабрикувати
фамільярничати (розм.)
фанаферитися (розм.)
фиркати (розм.)
філософствувати
фокусувати
формулювати
фримачити
фундувати
футболити (розм.)
характеризувати
хвалити
хвастати(ся)
хвилювати(ся)
хибувати
хижачити (розм.)
хизувати(ся)
хиляти/хильнути (розм.)
химерити
ходитися (розм.)
царствувати
царювати
цензурувати
церемонити(ся)
цивілізувати

цикати (розм.)	шахтарювати
ципатися (прост.)	шведувати
циркулювати (розм.)	швидшати
цитувати	швиргонути (розм.)
цілеспрямовувати/ цілеспрямувати	шефствувати
цурати(ся)	ширити
цупити (розм.)	шпіонити
цькувати (розм.)	штампувати
чаклувати	штормити (розм.)
часословити	штриконути (розм.)
часописати	шугнути (розм.)
частішати	шукати
частувати	шуміти
чемпіонатити	щастити
чергувати	щедрішати
чимчикувати	являтися
чинити	язичити (заст.)
шаблонізувати	якбикати (розм.)
шаленіти	ялозитися (розм.)
шарудіти	ярувати
	ясновельможити (заст.)

СПИСОК ОКАЗІОНАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

авралувати	демонізувати
агентствувати	депутатствувати
ажіотажувати	державити
ажюстувати	детермінізувати
аліментувати	дисидентувати
альянсувати	доідеологізувати(ся)
аморалізувати	духовенствувати
аналогізувати	ейфоріти
анектотувати	екзистенціоналізувати
аномалізувати	економізувати
анормалізувати	екскортувати
антигуманізувати	енергоблокувати
антидержавити	євангелієзувати
антимілітаризувати	єврокредитувати
атеїзувати	забакадирувати
блюзнірствувати	забагараджувати/ забагарадити
бортінженерувати	заблаговіщати/ заблаговістити
бракоробствувати	закордонитися
вандалити(ся)	здекласовувати(ся)/ здекласувати(ся)
вандалізувати	іманентнізувати
волютаризувати	індетермінізувати
вульгаризувати	інтернувати
германізуватися	
градоначальствувати	

кайфувати
катастрофізувати
колегіувати
локаутувати
мадяризуватися
макіавеллізуватися
макроструктурувати
макрофотографувати
мікрофонствувати (ірон.)
москофільствувати
нюансуватися
оєвропеювати
олімпіадувати
ослов'янізовувати(ся)/
ослов'янізувати(ся)
офертувати
панегірикувати
паритетувати
помпадуртсвувати (ірон.)
посольствувати
потомствувати
президіювати
прихвати́зовувати/
прихвати́зувати

проблемувати
прокураторувати
прокурорствувати
радикалізувати
ревізіювати
релігіювати
реманентувати
русофільствувати
самоіндентифіковуватися/
самоіндентифікуватися
советизуватися
спікерінькати
українішати
фаворизуватися
хваксувати
чиноначальствувати
(розм.)
чиношануватися (розм.)
чорнокнижити
штатнізувати
штрейкбрехерувати
штурвалити
язичнити

Наукове видання

Навальна Марина Іванівна

НОВІ ЯВИЩА ТА ПРОЦЕСИ У ВЖИВАННІ ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

монографія

Формат 60х84/16. Папір офс. №1
Офс. друк. Ум. друк. арк. 9,5.
Підписано до друку 09.01.2014 р.
Тираж 300 примірників. Зам. №158.

Віддруковано «Видавництво К С В»,
м. Переяслав-Хмельницький, вул. Шкільна, 45
тел. 068 440-06-04

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1498 від 11.09.2003.